

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

Л. В. Задорожна-Княгницька,
І. Б. Тимофєєва

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник

ОЛДІПІУС

2020

УДК 378.091.64(075.8)

З-

Рецензенти:

Ю.Є.Зубцова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Запорізького національного університету.

О.А.Голюк – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Маріупольського державного університету
(протокол № 9 від 27.05.2020 р.)*

Задорожна-Княгницька Л. В.

З- Загальні основи педагогіки : навч. посіб. для здоб. вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» спец. 013 «Початкова освіта» / Л.В.Задорожна-Княгницька, І.Б.Тимофєєва. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 192 с.

ISBN 978-966-289-402-8

У навчальному посібнику представлено змістові модулі навчальної дисципліни «Загальні основи педагогіки». Зміст посібника відображає вимоги до вчителя початкової школи та особливості його професійної діяльності в умовах реалізації Концепції Нової української школи. Посібник містить методичне забезпечення: програму навчальної дисципліни; курс лекцій, зміст семінарсько-практичних занять; завдання для самостійної та індивідуальної роботи; тематику рефератів та методичні рекомендації щодо їх написання; питання для самоконтролю та підсумкового контролю, короткий термінологічний словник. Навчальне видання стане в нагоді здобувачам вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта та викладачам університетів, які здійснюють професійну підготовку фахівців за цією спеціальністю.

УДК 378.091.64(075.8)

ISBN 978-966-289-402-8

© ОЛДІ-ПЛЮС, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ЗІ ВСТУПОМ ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»	10
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ..	16
Змістовий модуль 1. Педагогіка як наука про виховання	16
Тема 1.1: Загальна педагогіка як наука та навчальна дисципліна	16
Тема 1.2: Категоріальний апарат педагогіки	35
Тема 1.3: Методологічні підходи до виховання в умовах Нової української школи	53
Блок самоконтролю за змістовим модулем 1	73
Змістовий модуль 2. Дитина як об'єкт та суб'єкт виховання	76
Тема 2.1: Людина як об'єкт наукового пізнання	76
Тема 2.2: Дитина як суб'єкт виховання	92
Блок самоконтролю за змістовим модулем 2	102
Змістовий модуль 3. Учитель нової української школи	105
Тема 3.1: Сутність професії вчителя	105
Тема 3.2: Сучасні вимоги до особистості вчителя початкової школи	117
Блок самоконтролю за змістовим модулем 3	137
ПРАКТИКУМ ІЗ ЗАГАЛЬНИХ ОСНОВ ПЕДАГОГІКИ	140
Порядок виконання та оцінювання семінарських практичних робіт	140
Індивідуальні завдання	154

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	156
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	163
ДОДАТКОВЕ МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	174
Приблизні завдання модульної контрольної роботи	174
Ключ до тестів самоконтролю за змістовими модулями	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181

ПЕРЕДМОВА

*Кожна людина має відчутти, що вона
мусить знайти свою життєву місію
Мартін Лютер Кінг*

Нині в Україні розпочато масштабну реформу загальної середньої освіти, що має перетворити школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності. Реалізація завдань Нової української школи значною мірою залежить від учителя – патріота, професіонала та інноватора, здатного надавати якісні освітні послуги й формувати в учнів – майбутніх громадян України компетентності, необхідні для успішної самореалізації в суспільстві.

Професійна підготовка такого вчителя обумовлюється комплексом об'єктивних чинників, серед яких найбільш вагомими є:

- ✓ зміна освітньої парадигми та визнання самоцінності особистості кожного учасника освітнього процесу;
- ✓ посилення дитиноцентричної тенденції в освіті, ствердження педагогіки партнерства;
- ✓ забезпечення академічних прав і свобод закладів освіти, що значно підвищило ступінь відповідальності педагогів за надання освітніх послуг;
- ✓ підвищення соціально-державних, кваліфікаційних, атестаційних вимог до педагогічних кадрів та закладів освіти в цілому;
- ✓ інтеграція сучасних наукових досягнень (зокрема в галузі педагогіки, психології, гуманітарних та суспільних наук) та практики професійної педагогічної діяльності.

Професійну підготовку педагогічних кадрів для Нової української школи слід розглядати, перш за все, з позицій реалізації

компетентнісного підходу, що відображає інтегральний прояв професіоналізму, який конкретизується у змісті компетентності. Професійна компетентність є динамічною комбінацією знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу освітню діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти¹.

Компетентнісний підхід пов'язаний, перш за все, з оновленням змістового наповнення фахових компетентностей педагога у зв'язку з його майбутньою професійною діяльністю щодо формування в учнів 10 ключових компетентностей, визначених Концепцією Нової української школи. Отже, незалежно від обраної спеціальності випускник закладу вищої педагогічної освіти має бути здатним забезпечити формування в учнів наскрізних для усіх компетентностей умінь: читати і розуміти прочитане, висловлювати думку усно і письмово, критично мислити, здатність логічно обґрунтовувати позицію, виявляти ініціативу, творити, уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення, конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект, співпрацювати в команді².

У контексті професійної підготовки вчителя початкової школи, який є «педагогом-універсалом», особливої значущості набувають фахові компетентності: предметні психологічні, педагогічні та професійно-комунікативні.

Навчальна дисципліна «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності», що, відповідно до навчального плану підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 013 «Початкова освіта», викладається протягом першого семестру, сприяє формуванню базових

¹ Національний освітній глосарій: вища освіта / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2014. 100 с.

² Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти : офіц. сайт. URL: <http://nus.org.ua/news/> (дата звернення: 25.08.2019).

компетентностей, що забезпечують фундамент для оволодіння майбутніми вчителями початкової школи інтегральної, загальних та фахових компетентностей.

Отже, зміст навчального посібника «Загальні основи педагогіки» спрямовується на формування таких загальних компетентностей майбутніх учителів початкової школи:

- здатність діяти громадянські свідомо на основі загальнолюдських ціннісних орієнтирів, вміти застосовувати основні принципи функціонування сучасного суспільства сталого розвитку та його соціальних інститутів в умовах ринкових відносин, дотримуватися основ безпеки професійної діяльності та здорового способу життя;
- здатність до збору, обробки, збереження, продукування, передачі й аналізу професійно важливої інформації з різних джерел;
- здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію; працювати в команді з дотриманням етичних норм та цінностей мультикультурного суспільства; спілкуватися рідною та іноземною мовами усно та письмово.
- здатність розвивати вміння вчитися упродовж життя з високим ступенем автономії, розробляти власну траєкторію саморозвитку упродовж життя.

Пропонований посібник покликаний забезпечити якнайповніше вивчення курсу «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності» й зорієнтований на виконання умов доцільної організації самостійного навчання здобувачів вищої освіти з обов'язковою присутністю в ньому цілепокладання та його досягнення за допомогою ефективних технологічних схем самоосвіти, що підвищує його значущість для студентів дистанційної форми навчання.

Зміст посібника визначається робочою навчальною програмою з даної дисципліни та підпорядковується наступним завданням:

- озброєння знаннями про специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи;

- формування усвідомлення сутності дитиноцентризму як методологічної основи сучасної загальної середньої освіти;
- розвиток умінь грамотно використовувати антропологічні знання для аналізу, осмислення та розв'язання соціально-педагогічних проблем, здатностей обирати раціональні технології професійного й особистісного самовдосконалення та гуманістичного виховання дітей;
- формування здатності програмувати та аналізувати власну діяльність на засадах педагогіки
- стимулювання самовиховання, самовдосконалення та самоосвіти студентів.

Оволодіння змістом навчального матеріалу передбачає послідовне опрацювання здобувачами вищої освіти матеріалу трьох модулів: «Педагогіка як наука», «Дитина як об'єкт та суб'єкт виховання», «Учитель Нової української школи». У межах кожного з модулів пропонуються конспекти матеріалу, що вивчається в межах теми, блок самоконтролю, змістове наповнення якого представлене завданнями, що спрямовують майбутніх учителів початкової школи на систематизацію та узагальнення набутих знань, здійснення аналізу ключових понять курсу; укладання глосарію термінів у межах теми; заповнення схем і таблиць; виконання індивідуального навчально-дослідного завдання.

Посібник побудований на основі принципів: достовірності інформації; системності викладу матеріалу, який призначений для використання в педагогічній діяльності; встановлення міждисциплінарних зв'язків; поєднання досягнень кредитно-трансферної системи навчання з традиційними формами навчальної роботи у вищих закладах освіти; планомірної взаємодії суб'єктів навчального процесу на засадах діалогу.

Автори прагнули дотриматися всіх вимог, які висуваються до процедури реалізації кредитно-трансферного навчання в системі діяльності закладу вищої освіти. Як наслідок, зібраний матеріал становить завершений інформаційний цикл, який передбачає різноманітні

види діяльності викладача і здобувачів вищої освіти та дозволяє їм виокремити стратегічні цілі й тактичні завдання в курсі вивчення загальних основ педагогіки як навчальної дисципліни.

Умовні позначки:

Основні дефініції, поняття з теми, зверни увагу та запам'ятай

Запитання для обговорення

Творчі завдання

Програма навчальної дисципліни «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності»

*Мої учні будуть дізнаватись про нове не від мене,
вони будуть відкривати це нове самостійно.
Моя основна задача – допомогти їм розкритися.
М. Песталоцці*

1. Вступ

Програма вивчення навчальної дисципліни «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності» складена відповідно до освітньо-професійної програм підготовки бакалаврів за спеціальністю 013 Початкова освіта.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є загальні основи педагогіки як складової педагогічної науки, що розкриває питання загальних підходів до виховання в сучасному суспільстві, знайомить з професією вчителя початкової школи, сприяє оволодінню здобувачами вищої освіти теоретичних основ сучасної педагогічної науки, розвитку професійного мислення, підготовці до усвідомленого оволодіння професійними вміннями та навичками необхідними для ефективної роботи у сучасній школі.

Міждисциплінарні зв'язки: психологія, педагогіка, історія України, історія культури, філософія.

Метою викладання навчальної дисципліни «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності» є: забезпечення ґрунтового володіння майбутніми учителями теоретичними основами педагогічної науки, формування уявлень про дитину як об'єкт та суб'єкт

виховання, вміння орієнтуватися в закономірностях, принципах організації та функціонування системи освіти в Україні, озброїти навичками аналізу сучасного стану розвитку початкової освіти, розвиток практичних умінь, що забезпечують творчість та ініціативу в різних видах діяльності.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності» є: формування уявлень про місію вчителя Нової української школи, вимоги до нього; понять про педагогіку як науку, розкриття процесу її становлення та розвитку, основних категорій, системи педагогічних наук та зв'язок педагогіки з іншими науками; висвітлення сутності національного виховання як цілісної системи, його науково-методологічних засад, напрямів виховання; допомога в осмисленні суспільного виховного ідеалу; допомога в осмисленні своєї педагогічної позиції на засадах гуманізму.

У результаті вивчення навчальної дисципліни «Загальні основи педагогіки зі вступом до спеціальності» студент має **знати:**

- ✓ місце та значення педагогіки в системі психолого-педагогічних наук;
- ✓ основні категорії педагогіки;
- ✓ галузі педагогіки та їх зв'язок з іншими науками;
- ✓ принципи організації системи народної освіти в Україні;
- ✓ проблеми та позитивний досвід організації сучасної системи освіти в розвинутих країнах;
- ✓ вчення про сутність людини а сучасні концепції її розвитку, формування та виховання;
- ✓ гуманістичні ідеали вітчизняної виховної системи, мету виховної системи у сучасній школі;
- ✓ соціальні, професійні та культурні вимоги до сучасного вчителя;

вміти:

- ✓ використовувати закони та закономірності педагогіки у професійно-педагогічній діяльності;

- ✓ будувати власну педагогічну діяльність на основі системи педагогічних принципів;
- ✓ аналізувати сучасну вітчизняну та зарубіжну системи освіти;
- ✓ визначати мету і завдання навчання протягом всього життя;
- ✓ використовувати активні методи самонавчання;
- ✓ організовувати самостійну навчальну діяльність;
- ✓ аналізувати вплив соціуму на формування особистості;
- ✓ застосовувати методи педагогічного впливу в колективі в контексті професійної діяльності.

Рівень проблемності тематичних напрямків програми. Попередні умови – компетентності, якими мають володіти здобувачі вищої освіти на початку засвоєння навчального курсу:

- ✓ знання загальної психології, історії світу та історії України, філософії;
- ✓ знання тематичного інформаційного забезпечення, яке пропонується до цих навчальних дисциплін.

Список першоджерел з загальних основ педагогіки складається з підручників, навчально-методичних посібників, монографій, філософських, літературних та педагогічних праць освітніх діячів різних історичних періодів і використовується з метою навчити здобувачів вищої освіти самостійно працювати з інформаційним масивом на основі напрямів, визначених викладачем на лекційних заняттях.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

Форми та методи навчання:

А. Лекція – монолог викладача з елементами активізації пізнавальної діяльності студентів: лекція-бесіда, проблемна лекція, лекція з розбором конкретних ситуацій, лекція-прес-конференція, лекція з заздалегідь запланованими помилками.

Б. Семінарське заняття – закріплення здобувачами вищої освіти з допомогою викладача програмного матеріалу за заздалегідь складеним планом, в рамках якого використовуються наступні активні

методи навчання: кейс-метод, дискусія, імітаційні вправи, мозковий штурм, ділова гра, метод проєкцій.

В. Індивідуальна робота студентів (IPC) – самостійне виконання тематичних завдань, що супроводжуються консультуванням викладача.

Г. Самостійна робота студентів (CPC) – самостійне індивідуальне виконання тематичних завдань, яке не передбачає обов'язкового консультування (конспектування, реферування, аналіз навчальних ситуацій, складання опорних схем, розробка тестових завдань, формулювання питань для обговорення). Підсумковий залік, що входить у кредит навчального часу, являє собою відповіді студентів на тестові запитання відкритого й закритого характеру.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Педагогіка як наука

Поняття про педагогіку як науку і навчальну дисципліну. Передумови виникнення та розвитку педагогічної теорії. Основні джерела розвитку педагогічної науки.

Виникнення і розвиток педагогічної теорії в Україні, характеристика основних етапів її становлення: донауковий, етап виникнення теоретичних концепцій виховання і освіти, етап розвитку педагогічної думки. Місце педагогіки в системі наук, що вивчають людину.

Джерела педагогічної теорії: праці педагогів-класиків, монографії, статті.

Предмет і завдання педагогіки. Функції педагогічної науки: науково-теоретична, організаційно-практична, прогностична. Основні категорії педагогіки: педагогічний процес, виховання, навчання, освіта, розвиток, самовиховання, перевиховання. Основні завдання педагогіки: вивчення закономірностей і законів формування і розвитку людської особистості; визначення мети і завдань виховання; дослідження методів і форм організації виховання; вироблення нових технологій виховання.

Структура і галузі педагогіки: загальні основи педагогіки, теорія виховання, дидактика. Система педагогічних наук. Загальна педагогіка як базова наукова дисципліна. Загальнопедагогічні та функціональні науки. Зв'язок педагогіки з іншими науками. Форми взаємозв'язку: використання нових ідей, теоретичних положень, узагальнених висновків інших наук; творче запозичення методів досліджень та використання конкретних результатів досліджень інших наук; участь у колективних дослідженнях людини.

Змістовий модуль 2. Дитина як об'єкт та суб'єкт виховання

Поняття про розвиток дитини. Біологічне та соціальне у розвитку людини. Сутність понять: людина, особистість, індивідуальність. Рушійні сили розвитку особистості: загальні та індивідуальні, внутрішні та зовнішні протиріччя. Загальні закономірності розвитку особистості.

Спадковість як умова розвитку особистості. Проблема успадкування спеціальних задатків, інтелектуальних і моральних якостей. Середовище як умова формування особистості. Поняття про макро-, мезо- і мікро-середовище. Вплив мікро-середовища на формування особистості. Виховання як фактор розвитку і формування особистості. Роль, місце, можливості виховання в розвитку людини. Активна діяльність особистості як фактор її розвитку. Активна і пасивна діяльність. Поняття про саморозвиток особистості. Розуміння ролі активності людини у власному розвитку.

Змістовий модуль 3. Учитель Нової української школи

Виникнення та становлення педагогічної професії. Суспільна значущість професії вчителя. Конструкт особистості сучасного вчителя. Професійні вміння педагога (аналітичні вміння, прогностичні, проєктивні, соціально-перцептивні, організаційні, рефлексивні).

Антропологічні засади професійної діяльності вчителя. Професійна компетентність учителя як здатність до ефективного здійснення педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність вчи-

теля. Поняття «місія вчителя» в контексті реалізації Концепції Нової української школи, його функції. Структурно-логічна схема професійної діяльності педагога.

Поняття про гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, її засади та складові. Антропоцентризм як основа професійної майстерності вчителя. Складові педагогічної майстерності. Поняття антропологічного світогляду як стрижневої характеристики особистості сучасного вчителя.

3. Методичне забезпечення

- ✓ Робоча програма навчальної дисципліни.
- ✓ Методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять.
- ✓ Методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти та виконання індивідуального навчально-дослідного завдання.
- ✓ Тестові завдання до курсу.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: залік.

5. Засоби діагностики успішності навчання: Перевірка конспектів студентів; співбесіда зі здобувачами вищої освіти під час індивідуальних занять; консультація; тестова перевірка знань; перевірка індивідуального навчально-дослідного завдання; експрес-опитування; екзамен.

Навчально-методичне забезпечення дисципліни

Змістовий модуль 1 Педагогіка як наука про виховання

Тема 1.1: Загальна педагогіка як наука та навчальна дисципліна

Мета та предмет: дати поняття про педагогіку як систему наук та науку про закономірності, принципи виховання й технологію його здійснення; розкрити її предмет і завдання; ознайомити з завданнями й функціями педагогіки як навчальної дисципліни; сформулювати уявлення про її структуру та місце серед інших наук про людину.

Терміни та основні категорії: педагогіка, педагогічні науки, етапи становлення та розвитку педагогіки, педагогічні науки, функції педагогіки.

Питання теми:

1. Педагогіки як наука та навчальна дисципліна.
2. Історія становлення та розвитку педагогіки.
3. Система педагогічних наук.

Інформаційний матеріал до теми

1. Педагогіки як наука та навчальна дисципліна

З утворенням перших найдавніших людських спільнот (сім'ї, племені, общини) перед ними поставала потреба передавати свої досвід і знання наступним поколінням, у певний спосіб впливати на їх поведінку, що загалом мало сприяти виживанню людського роду, фор-

мувати моральні, психологічні, фізичні якості нащадків. Отже, проблема виховання виникла одночасно з появою людського соціуму.

Слово «педагогіка» грецького походження, буквальный переклад – дітородіння. Виникнення зазначеного терміну передбачає короткий екскурс в історію нашої цивілізації³.

Найбільш оригінальними системами виховання у стародавній Греції були **Спартанська** та **Афінська**.

Спартанське виховання було державним. Ставилось завдання підготовки стійких та загартованих майбутніх рабовласників. Дітей виховували в жорстоких умовах, прагнучи виростити з хлопців суворих, безжалюних воїнів, а з дівчат-воїтельниць-амазонок, які б мало в чому поступалися чоловікам.

Головним завданням було виховання жорстокості, ненависті до рабів. Вихованці брали участь у нічних облавах на рабів, мали права на вбивство будь-якого раба. Щорічно організовувались публічні випробовування – змагання. Дітей сікли перед вівтарем, щоб пересвідчитись у їхній терплячості та витривалості. Пізніше юнаки 18-20 років об'єднувались в групи ефебів⁴.

Афінська система виховання залишила слід в історії педагогіки як провісниця високої духовної культури, формування гармонійної людини як уособлення єдності духовного багатства, моральної чистоти та фізичної досконалості. У системі виховання знайшли своє відображення економічне становище і політичне життя Афін, розвиток ремесел, торгівлі, а також високий рівень розвитку архітектури, скульптури, живопису, літератури, історії, географії, математики, філософії.

Афінське виховання здійснювалося в інтересах рабовласників. До 7 років діти виховувались у сім'ях. Потім хлопчики вступали до школи, а дівчатка залишались вдома, проводячи більшу частину часу в його жіночій половині – гінекеї. Їх учили читати, писати, грати на музичних інструментах, рукоділлю.

³ Волкова Н.П. Педагогіка Навчальний посібник. 2007. 618 с.

⁴ Сидорчук Н. Історико-педагогічні передумови становлення освіти у найдавніші часи. *Історія педагогічної думки*. Вип 1, 2008. С. 35-39.

Хлопчики отримували всебічний інтелектуальний розвиток, вдосконалюючи культуру тіла. До 14 років їх навчали у приватних школах граматики (читання, письмо, лічба) та кіфаристів (грамота, музика, література, естетичне виховання). З 14-16 років підлітки навчалися у школі-палестрі (школа-боротьби). До змісту навчання в цій школі входило п'ятиборство: біг, стрибки, боротьба, метання списа та диска, плавання. Відомими громадянами держави в ній проходились бесіди з політичних та моральних питань.

Юнаки 17-18 років виховувались у гімназіях, де їх навчали філософії, політиці, літературі, гімнастиці, ознайомлювали з основами керування державою. Молодих людей 18-20 років готували до військової служби в групах ефебів, здійснюючи військово-фізичне виховання, навчаючи мистецтву володіння зброєю, фортифікації, морської справи.

Найбільш здібні юнаки продовжували навчання ще 10 років в академії, що була започаткована Сократом для підготовки філософів та державних політиків.

Поступово в Афінах утверджується ідея «калокагатії» (гармонійного розвитку особистості, в якому зміст виховання спрямовувався на досягнення фізичної і духовної досконалості).

В Афінах було здійснено перші спроби узагальнити досвід виховання, виділити його теоретичні основи. Не випадково стародавню Грецію називають країною зародження педагогічної теорії.

Зрозуміло, що ведення військових дій між Спартою та Афінами суттєвим чином вплинуло на подальший розвиток їх освітнього простору. Коли Спарта завоювала Афіни, знані афінські філософи, науковці, художники, музиканти, поети стали рабами спартанських рабовласників, в обов'язки яких входило супроводжувати дітей господаря до школи, нести їх навчальні речі.

У подальшому педагогами називали спеціально підготовлених людей, для яких педагогічна діяльність стала професійною, а педагогікою – сукупність деяких правил, настанов, які відносилися до поведінки дітей і супроводжувалих їх осіб під час відвідування дітьми

школи. З часом з'явилося визначення педагогіки як науки про виховання, освіту й навчання підростаючого покоління.

В Україні це слово з'явилося разом з педагогічним, історичним та філософським спадком античної цивілізації та педагогічними цінностями Візантії та інших країн. Цей спадок був прийнятий східними слов'янами разом з прийняттях християнства. Книжники, що знали грецьку мову, читали праці античних мислителів в оригіналі та ввели у вжиток нові слова – «педагог» та «педагогіка».

У результаті у Київській Русі слова «виховання», «вихователь» мали той самий сенс, що й грецькі «педагог» та «педагогіка».

Отже, виховання невіддільне від соціального відтворення покоління, природної потреби готувати до життя нащадків. Саме тому виховання є загальною і вічною категорією. Педагогічні уявлення, знання склалися в практичному досвіді. За свідченням наскельних малюнків задовго до людської цивілізації виховання дітей здійснювалося шляхом включення їх у життя роду або сім'ї: залучення до праці, полювання, спорудження житла. Педагогічні знання систематизувались у вигляді висновків, порад, рекомендацій та існували в народних звичаях, обрядах, традиціях, народній творчості. Розвиток і ускладнення виробництва, накопичення наукових знань про оточуючий світ вимагали від людини спеціальної, досить тривалої підготовки. Залежно від того, як було поставлене виховання дітей і молоді, суспільство прогресувало швидше чи повільніше. Освіта і виховання стали найважливішою передумовою його розвитку. Виникла потреба в педагогічних знаннях, які базувалися б не на емпіричних, суб'єктивних уявленнях людей, а на узагальненні типового, характерного, тобто знаннях об'єктивних, наукових.⁵

Отже, **педагогіка** – це наука про закономірності й принципи процесу виховання, а також механізми, технологію його здійснення. Педагогіка досліджує виховання як свідомий і планомірний процес підготовки людини до життя

⁵ Мойсеюк Н. Педагогіка. К.: Вища школа, 2007. 629 с.

і праці, розкриває його сутність, закономірності, тенденції та перспективи, вивчає принципи і правила, які регулюють виховну діяльність.

Для визначення педагогіки як науки важливо встановити ряд чинників, що характеризують її як і будь-яку іншу науку.

- ✓ наука педагогіка має свій предмет дослідження – виховання.
- ✓ об'єктом пізнання в педагогіці є дитина;
- ✓ наука виникла з практичної потреби суспільства під час вивчення, узагальнення та передачі раніше накопичених історичних цінностей;
- ✓ педагогічна наука вивчає закони освіти і виховання. Вона узагальнює різноманітні факти, встановлює причини і зв'язки між явищами, прогнозує події, відповідає на питання, чому і які зміни відбуваються у розвитку людини під впливом навчання і виховання;
- ✓ для вивчення свого предмету дослідження наука педагогіка використовує методи наукового дослідження (анкетування, спостереження, метод тестів, інтерв'ювання, метод вивчення шкільної документації, бесіду, експеримент тощо);
- ✓ як і будь-яка інша наука, педагогіка має свої основні категорії (виховання, освіта, навчання)⁶.

Предметом педагогіки є закономірності, принципи організації процесу виховання, навчання, освіти, що передбачає визначення цілей, змісту, методів, форм, засобів залучення індивіда до оволодіння соціальним досвідом людства, його культурними цінностями, створення для цього оптимальних умов.

Загальним завданням педагогіки є: теоретичне вивчення, опис, роз'яснення сутності процесу виховання, його закономірностей, причинно-наслідкових зв'язків; вивчення, аналіз, узагальнення, оцінка педагогічної діяльності, досвіду її організації; прогнозування розвитку освіти, системи виховання; забезпечення ефективного

управління освітньою політикою; розробка нових педагогічних технологій, основ інноваційної педагогічної діяльності⁷.

Конкретними завданнями педагогіки є:

- обґрунтування парадигми педагогічної теорії та практики, яка на сучасному етапі розвитку суспільства має бути тільки гуманістичною та забезпечувати особистісний розвиток вихованця;
- обґрунтування законів і закономірностей педагогічного процесу;
- вивчення і всебічне осмислення процесу розвитку особистості, а також залежності між її формуванням, розвитком і вихованням;
- визначення мети, завдань, змісту і результатів виховання й навчання;
- обґрунтування сучасної ефективної та водночас гуманної педагогічної технології;
- вивчення й узагальнення практики та передового досвіду педагогічної діяльності;
- впровадження результатів і рекомендацій педагогічних досліджень у практику;
- прогнозування розвитку педагогічної теорії та практики.

Педагогіка включає в себе **фундаментальний (теоретичний) і прикладний (конкретно-дидактичний) рівні**. На таку різнорівневу структуру педагогіки вказував ще К. Ушинський, називаючи ці рівні «теоретичним» і «практичним» (див. його передмову до розділу «Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології»). Перший із них засвідчує її давній зв'язок з філософією. Він вивчає соціальне замовлення, спирається на відповідну науково-педагогічну спадщину, досягнення суміжних наук та на дані практичної діяльності й формує загальні, оптимальні для певного часу, педагогічні

⁶ Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Академія, 2005. 560 с.

⁷ Бельчева Т.Ф., Ізбаш С.С., Бельчев П.В. Педагогіка. Практичний курс: підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів. Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2014. 304 с.

рекомендації, певні принципи, закономірності, правила. Вивчення педагогіки цього рівня у педагогічних закладах покликане забезпечити становлення відповідного педагогічного світогляду майбутнього вчителя. Значний внесок у теорію української педагогіки зробили Володимир Мономах («Повчання дітям»), Г. Сковорода, П. Юркевич, К. Ушинський, П. Куліш, Б. Грінченко, С. Русова, І. Огієнко, Я. Чепіга (Зеленкевич), І. Стешенко, А. Макаренко, С. Сірополко, П. Біланюк, Я. Кузьмів, Ю. Дзерович, І. Ющишин, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович та ін.

Другий – прикладний – рівень педагогічної науки трактується як методичний. Він репрезентований найперше фаховими методиками, які іноді називають також практичними, або конкретними, дидактиками. Крім них, розробляються також «Методика позаурочної діяльності» (обов'язки класного керівника, організація позаурочної та позакласної роботи та ін.), «Методика виховної роботи» тощо. Педагогічні предмети прикладного рівня «вбирають» рекомендації, теорії педагогіки і розробляють методи (способи) їх реалізації стосовно навчання різних шкільних дисциплін, практики позаурочної та позашкільної роботи тощо.⁸

2. Історія становлення і розвитку педагогіки.

Процес виховання і навчання дітей такий же давній, як і само людство. У глибоку давнину виховання відбувалося як природний для людського існування процес: дитини рано включалася в трудову діяльність разом із дорослими, в ході якої засвоювала необхідні знання, вміння, навички, норми поведінки.

На певному етапі розвитку людства було накопичено такий обсяг досвіду, який неможливо було засвоїти в ході природного існування, тому процес передачі соціального досвіду стає цілеспрямованим і здійснюється шляхом взаємодії того, хто навчає, та того, хто навчається, тобто у педагогічному процесі.

⁸ Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Навчальний посібник. Дрогобич. Видавництво Коло. 2006. 326 с.

З появою писемності досвід виховання вже фіксується, формулюються окремі педагогічні правила. Так, єгипетські папіруси містять «повчання», що стосуються дітей: «Вчення є основою життя», «Навчання дає благополуччя», «Нехай твоя рука пише і уста читають, проси ради у знаючих більше за тебе...». У Стародавній Греції освічених, вихованих людей називали магнатами (золота людина), виказуючи особливу пошану до їхніх знань.

Перший етап розвитку педагогіки – **донауковий**. Педагогічні знання цього етапу систематизовані на основі набутого емпіричного досвіду виховання й освіти у формі народної мудрості. Система цих знань належить до народної педагогіки у вигляді висновків, порад, рекомендацій, викладених у художній літературі, народній творчості.

Другий етап – виникнення теоретичних концепцій виховання й освіти спочатку в рамках філософії, потім, з XVII ст. педагогіка розвивається як самостійна наука.

Третій етап – розвиток науки як системи. Велика заслуга в становленні педагогіки як науки належить Я.А. Коменському. Завдяки йому педагогіка набула статусу науки. Він виклав свої основні ідеї у праці «Велика дидактика», яка отримала світове визнання. Однак в Європі використання слова «дидактика» вперше було використане в Німеччині. З 1613 року завдяки Кристоферу Хельвігу та Юхиму Юнгу, воно розумілося як мистецтво навчання.

Характерними особливостями **сучасного етапу розвитку педагогіки** є: інтеграція та диференціація, поява технологічного підходу в освіті, реформа освіти України «Нова українська школа», компетентнісний підхід. Сучасна педагогіка розвивається в результаті діяльності значного числа вчених-педагогів, які працюють в науково-дослідних інститутах та закладах вищої освіти. Вища наукова установа в галузі педагогічних та психологічних наук – Академія педагогічних наук України, створена у 1992 році, яка здійснює науковий супровід галузі і забезпечує її перспективний розвиток. Це вища галузева наукова установа, діяльність якої спрямована на методологічне, теоретичне й методичне забезпечення докорінного оновлення

системи освіти з урахуванням реалій сучасного життя і перспектив соціально-економічного розвитку нашої держави.

Становлення системи педагогічних знань відбувалось впродовж тривалого часу та має свої етапи і кожен період характеризується домінуванням типу закладу освіти та компонентами (табл. 1) за джерелом.

Таблиця 1 – Становлення та розвиток педагогічних знань

Етапи становлення	Головні компоненти педагогічних знань певного періоду	Основні поняття
I етап – <i>донауковий</i>	Емпіричні факти, основні поняття	Виховання, навчання
II етап – <i>концептуальний</i>	Емпіричні факти, основні поняття, окремі теорії, ідеї, концепції, принципи, форм, методи навчання і виховання	Виховання, навчання, освіта, розвиток
III етап – <i>системний</i>	Емпіричні факти, основні поняття, окремі теорії, ідеї, концепції, принципи, форм, методи навчання і виховання, логіко-структурна залежність компонентів педагогічних знань	Виховання, освіта, навчання, розвиток, самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, виховні взаємини

Інтенсивний розвиток педагогічної теорії та практики у XVIII ст. спричинив виникнення спеціальних навчальних закладів з підготовки вчителів. Таким чином педагогіка сформувалася як навчальна дисципліна. Перші педагогічні навчальні заклади з'явилися в Німеччині. В Україні вони виникли в середині XIX ст.⁹.

⁹ Становлення системи базових знань з педагогіки в історії вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія / за ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 44-107.

Таким чином, у термін «педагогіка» вкладається багатоаспектне значення:

- виділяють «побутове» значення педагогіки у зв'язку з тим, що кожна людина протягом життя виступає в ролі педагога. Тобто вона виховує власних дітей, членів родини, колег по роботі;
- підкреслюють практичне значення педагогіки, оскільки виховання є однією зі сфер людської діяльності, пов'язаної з передачею суспільно значущого досвіду від старшого покоління молодшому;
- педагогіка розуміється одночасно як наука та галузь людознавства, оскільки вона пізнає та вдосконалює способи впливу на розвиток людини в єдності природного, суспільного та індивідуального. Тому педагогіка спирається на антропологічні науки – психологію, історію, філософію, соціологію та ін.;
- педагогіка являє собою навчальну дисципліну, включаючи в себе теоретичні та практичні аспекти навчання й виховання;
- значення педагогіки як галузі гуманітарного знання входить до загальнокультурного контексту сучасного життя. Воно виявляється в якості педагогічної культури людини.

З огляду на зазначене, стають очевидними джерела розвитку педагогіки:

- 1) практична діяльність;
- 2) народна педагогіка;
- 3) наукові дослідження;
- 4) висновки інших наук і результати міждисциплінарних досліджень;
- 5) педагогічна спадщина;
- 6) передовий педагогічний досвід;
- 7) художні твори про виховання.

Визначення педагогіки як науки про виховання, освіту і навчання вимагає розкриття її місця в системі антропологічних наук.

3. Система педагогічних наук.

Система педагогічних наук – зв'язки та відношення, що склалися в процесі історичного розвитку різних галузей педагогічних знань. До педагогічних наук належать: загальна педагогіка, вікова педагогіка, корекційна педагогіка, галузеві педагогіки.

 Міжпредметні зв'язки педагогіки – зв'язки педагогіки з іншими науками, що дають змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

Педагогіка пов'язана із соціологією, етикою, естетикою, психологією, анатомією, фізіологією, гігієною людини тощо. Зв'язок її з іншими науками має такі аспекти:

- ✓ спільність понятійно-категоріального апарату (понять, закономірностей, концепцій, предметів, процесів, критеріїв, методів);
- ✓ міжпредметна взаємодія (взаємовплив, взаємопроникнення, інтеграція);
- ✓ запозичення ідей інших наук (наприклад, ідею, згідно з якою «людина формується у діяльності» – із філософії), використання їх методів дослідження (зокрема, анкетування – із соціології), творче опрацювання результатів досліджень інших наук (насамперед психології), участь у спільних дослідженнях; замовлення іншим наукам на вивчення певних явищ.

 У **загальних основах** педагогіки розкривається природа розвитку особистості вихованця як об'єкта і суб'єкта педагогічного процесу (фактори, закономірності, теорії розвитку), мета виховання в сучасному суспільстві, а також наукові засади організації педагогічної діяльності (її структура, функції) тощо.

 Теорія навчання або дидактика розкриває наукові основи (принципи, форми, методи, прийоми, засоби) цілеспрямованого впливу на розвиток інструментальної сфери особистості.

 Теорія виховання розробляє наукові основи (принципи, методи, прийоми, форми) виховання мотиваційно-ціннісної сфери вихованців. Предметом цього розділу загальної педагогіки є виховання у вузькому значенні.

 Школознавство – розділ загальної педагогіки про організацію і управління діяльністю загальної педагогіки про організацію і управління діяльністю закладу освіти.

Видовими по відношенню до загальної педагогіки є вікова, професійна і спеціальна педагогіки¹⁰.

 Вікова педагогіка – вивчає особливості та закономірності виховання і навчання, організаційні форми й методи освітнього процесу стосовно різних вікових етапів.

Вікова педагогіка охоплює всю систему загальної середньої освіти. У її компетенції перебувають також особливості виховного процесу в професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах, вечірніх (змінних, заочних) школах. Її поділяють на такі напрями: дошкільна – закономірності виховання дітей дошкільного віку у сім'ї, в закладах дошкільної освіти; шкільна – зміст, форми й методи навчання і виховання школярів, педагогіка дорослих.

 Професійна педагогіка досліджує і розробляє питання підготовки фахівців для різних галузей та займається проблемами виховання, професійної підготовки спеціалістів різного фаху (військова, спортивна, виробнича і т.д.).

Залежно від рівня освіти існують такі напрями: педагогіка професійно-технічної освіти (підготовка кваліфікованих робітників і фахівців середньої ланки для різних галузей); педагогіка вищої школи (освітній процес у закладах вищої освіти, проблеми здобуття вищої освіти)¹¹.

¹⁰ Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вузів. К.: Академія, 2005. 560 с. URL: <http://pedagogy.webukr.net>. (Дата звернення: 25.08.2019).

¹¹ Внукова О. М. Методологічні засади професійної освіти : навчальний посібник для студентів напрямів підготовки 6.010104 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості), 6.010104 Професійна освіта (Дизайн). К. : КНУТД, 2015. 198 с.

 Спеціальна педагогіка досліджує особливості виховання людей з різними вадами розвитку: глухих та глухонімих (сурдопедагогіка – навчання і виховання глухонімих, глухих і туговухих дітей; логопедія (навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення); сліпих (тифлопедагогіка), дітей із затримками розумового розвитку (олігофренопедагогіка)¹².

Окремі групи педагогічних наук складають так звані часткові або предметні методики, що досліджують принципи, методи прийоми та форми, закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти різних типів. Шкільна гігієна досліджує і визначає санітарно-гігієнічні умови життя учнів, організацію навчального процесу залежно від віку, стану здоров'я. Порівняльна педагогіка порівнює системи народної освіти різних країн. Історія педагогіки досліджує розвиток педагогічних ідей і практики навчання і виховання в різні історичні періоди, різних країн і народів.

Останнім часом широко заявляють про себе такі відносно нові галузі педагогічної науки, як філософія виховання, порівняльна педагогіка, соціальна педагогіка та ін. Філософія виховання займається методологічним аналізом педагогічних проблем в контексті різних країн. Соціальна педагогіка вивчає проблеми позашкільного виховання дітей і дорослих. Науково-теоретичну структуру соціальної педагогіки утворюють:

- 1) агогіка (грец. agōge – віднесення) досліджує проблеми попередження відхилень у поведінці дітей та підлітків;
- 2) герогіка (грец. geron – стара людина) вивчає соціально-педагогічні проблеми людей похилого віку;
- 3) андрагогіка (грец. andres – людина); переймається проблемами освіти і виховання дорослої людини протягом усього її життя;
- 4) віктимологія (лат. victima – жертва) зосереджена на проблемах категорії людей, які стали жертвами несприятливих умов

¹² Кашуба Л.В. Лекції з дисципліни «Спеціальна педагогіка з історією». Львів, 2017. 387 с.

соціальної організації та насильства. В її складі виділяються такі галузі, як сімейна педагогіка, педагогіка перевиховання правопорушників та ін.

 Історія педагогіки як галузь педагогічної науки вивчає стан і розвиток педагогічної теорії та практики на різних етапах людського суспільства, досліджує розвиток виховання як суспільного явища, з'ясовує причини виникнення педагогічних теорій та їхню історію, узагальнює позитивний досвід педагогічної теорії та практики попередніх епох та виявляє їхні закономірності.

Традиційно історія педагогіки обмежується феноменологічним, описовим способом дослідження, спирається на якісний аналіз та інтерпретаційні процедури. Тому ця наука залишається галуззю знань, у якій суб'єктивний погляд дослідника слабо обмежений будь-якими методично-процесуальними вимогами й нормами. Об'єктивність і достовірність історико-педагогічного аналізу зумовлені насамперед суб'єктивно-особистісними чинниками: рівнем професійної компетентності вченого, науковою добросовісністю, відповідальністю та т. п. Наслідком цього є дискусійність багатьох положень і висновків, існування в історіографії альтернативних, інколи діаметрально протилежних картин минулого педагогічної науки та її сучасного стану, суперечливість в оцінках подій, явищ, феноменів, внеску окремих педагогів у становлення й розвиток науки.

Педагогіка розвивається у тісному взаємозв'язку з іншими науками. Філософські науки (наукознавство, соціологія, етика, естетика) допомагають педагогіці визначити зміст і цілі виховання, правильно враховувати дію загальних закономірностей людського буття і мислення, постачають інформативною інформацією про зміни у науці і суспільстві, тим самим допомагаючи коригувати спрямованість виховання¹³.

¹³ Петренко О. Проблема ретроспективного методу в історії педагогіки. *Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень* : зб. матеріалів наук.-методол. семінару. Київ : ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського, 2017. 28 с.

Анатомія і фізіологія є базою для розуміння біологічної людини – розвитку вищої нервової діяльності і типологічних особливостей центральної нервової системи, органів чуття, опорно-рухового апарату, серцево-судинної і дихальної системи¹⁴.

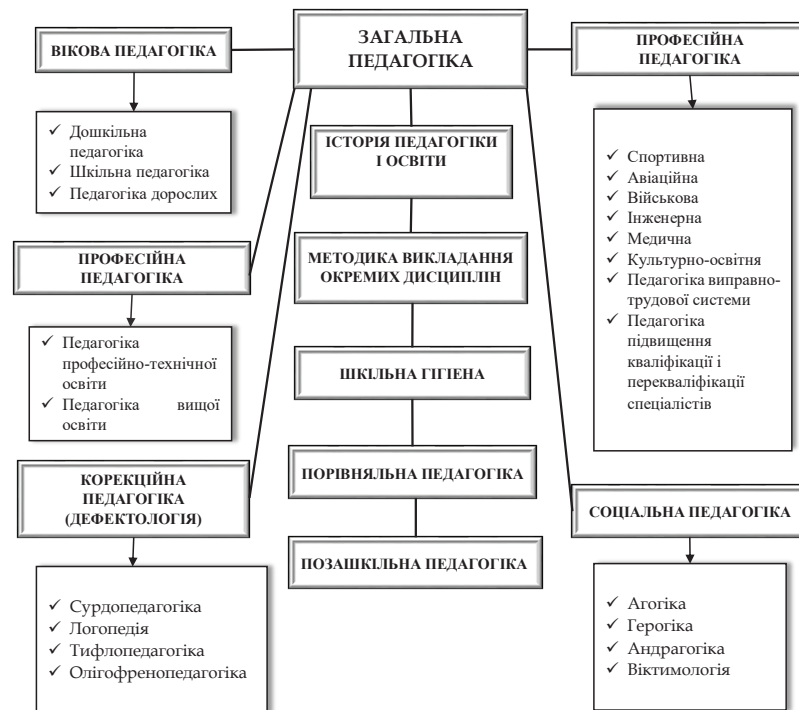

Рисунок 1 – Система педагогічних наук

Особливе значення для педагогіки має її зв'язок із психологією, яка вивчає закономірності функціонування і розвитку психіки людини. Психологію головним чином цікавить самий розвиток психіки, а педагогіку – ефективність тих виховних впливів, що виклика-

¹⁴ Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 670 с.

ють плановані зміни у внутрішньому світі і поведінці людини. Тому кожен розділ педагогіки спирається на певний розділ психології. Інтеграція наук призвела до виникнення міждисциплінарних галузей – педагогічної психології, психопедагогіки.

Очевидні зв'язки педагогіки з історією і літературою, географією і антропологією, медициною й екологією, економікою та археологією, політологією, етнографією, культурологією. Соціологія, етика, естетика допомагають педагогіці визначити мету виховання, правильно враховувати закономірності людського буття і мислення, надають оперативну інформацію про зміни в науці та суспільстві, коригуючи спрямованість виховання¹⁵.

Будь яка наука не може плідно розвиватися без пильної уваги до проблем методології наукового пізнання, методів наукових досліджень. Головною метою педагогічного дослідження є відкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості свідоме і цілеспрямоване застосування вже відомих законів у практиці.

У наук, що мають цілком різні і, здавалося б дуже далекі сфери дослідження, знаходиться чимало точок зіткнення, із яких часто і виникають нові перспективні напрямки. Такими є, наприклад, галузі, що виникли на стику педагогіки з точними і технічними науками, цифрова педагогіка тощо¹⁶.

Зв'язок педагогіки з медициною є умовою розвитку корекційної педагогіки, що розробляє засоби, які дають змогу досягти терапевтичного ефекту й полегшити процеси соціалізації дітей із вродженими чи набутими відхиленнями в розвитку, компенсувати наявні дефекти.

Таким чином, об'єднує систему педагогічних наук у єдине ціле їх спільна мета, яка полягає в зорієнтованості на гармонійний

¹⁵ Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Видання 2-ге, доповнене і перероблене / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.

¹⁶ Курс лекцій «Педагогіка та педагогічна психологія». URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/2040/Kurs_lekcij_Pedagogika_ta_pedagog_psihologiya.pdf (дата звернення: 25.08.2019).

розвиток особистості, розкриття її найкращих якостей і коригування поведінки.

Елементами логічної структури педагогічних знань є: основи (базові знання), закони та закономірності, основні поняття, теорії, ідеї. **Основними компонентами науково-педагогічних знань є:**

- основні категорії, поняття та терміни, без допомоги яких неможливо зрозуміти жодного тексту, жодного елементу знань;
- провідні педагогічні теорії, які містять систему наукових знань про визначену сукупність об'єктів, про зв'язки між законами та про методи пояснення та дослідження педагогічних явищ;
- факти педагогічної дійсності та науки, без володіння якими неможливо зрозуміти закони науки, аргументовано відстоювати свої переконання;
- узагальнені результати пізнання педагогічної дійсності: закони, закономірності, принципи, ідеї, концепції, етичні та естетичні ідеали та правові норми; знання про способи діяльності;
- оцінні знання, знання про норми ставлення до різних явищ педагогічної дійсності.

Отже, протягом тривалого історичного періоду педагогічною наукою накопичений значний фонд емпіричного та теоретичного матеріалу, який потребує певної систематизації та узагальнення.

Структура педагогіки включає взаємопов'язані компоненти: педагогічні теорії, педагогічні системи та педагогічні технології.

 Педагогічні теорії – це наукове єдність знань, в якому факти, явища і зв'язки між ними підводяться під загальні закони і виводяться або пояснюються ними.

З визначень основних понять видно, що в педагогіці існують різні підходи до їх поясненню, а отже, педагогіка – це сукупність різних педагогічних поглядів і ідей, які можуть узгоджуватися один з одним, але можуть і вступати в протиріччя, як, наприклад, авторитарний і гуманістичний підходи до виховання. У міру вивчення курсу ми розберемося в деяких з них.

Педагогічна система – сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями.

Структурні елементи педагогічної системи: суб'єкти та об'єкти, цілі, зміст, форми, методи, засоби виховання і навчання. Під педагогічними системами розуміються різні освітні установи, дитячі об'єднання та організації, в яких організовано взаємодіють вихователі і вихованці в процесі реалізації цілей освіти і виховання.

Педагогіка не тільки вивчає вже сформовані або складаються педагогічні системи, але і виводить загальні закономірності, ознаки і умови, що визначають їх як педагогічні системи, що дозволяє визначати, чи є та чи інша пропонована ідея продуманою системою або просто набором слабо взаємопов'язаних ідей і рекомендацій.

Педагогічні системи можуть бути в масштабах країни (суспільства), окремого освітнього закладу, в рамках навчального предмета, діяльності окремого викладача. Широко відомі авторські педагогічні системи А. Макаренка, В. Сороки-Росинського, М. Монтесорі, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, В. Караковського, В. Шаталова та ін.¹⁷

Педагогічна технологія займається конструюванням оптимальних навчальних систем, проектуванням освітнього процесу. Вона являє собою систему способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань виховання, навчання і розвитку особистості вихованця, а сама діяльність представлена процедурно, тобто як певна система дій¹⁸.

Отже, пройшовши довгий шлях розвитку, педагогіка сьогодні являє собою розгалужену систему педагогічних наук.

¹⁷ Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Видання 2-ге, доповнене і перероблене / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.

¹⁸ Педагогічні технології в підготовці вчителів : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. І. Ф. Прокопенка. 3-є вид., допов. і переробл. Харків : ХНПУ, 2018. 457 с.

Висновки.

Педагогіка – наука про виховання людини. Вона має власну історію становлення та розвитку, аналіз якої дозволяє зрозуміти суть і специфіку предмета дослідження. Педагогіка є наукою, бо вона має:

- чітко визначений, відокремлений і зафіксований власний предмет;
- для його вивчення застосовують об'єктивні методи дослідження;
- зафіксовані об'єктивні зв'язки (закони і закономірності) між факторами, процесами, що складають предмет вивчення;
- встановлені закони й закономірності дозволяють передбачати (прогнозувати) майбутній розвиток досліджуваних процесів.

Контрольні запитання:

1. Що є предметом педагогіки як науки?
2. Які завдання виконує педагогіка?
3. У чому виявляється соціальне значення педагогіки?
4. У чому виявляється зв'язок педагогіки з філософією, психологією?
5. У чому відмінність педагогіки як науки та навчальної дисципліни?
6. Опишіть етапи становлення педагогіки як науки.
7. Що слугує джерелом розвитку педагогіки?
8. Яке значення мають зв'язки педагогіки з іншими науками про людину і в чому полягають ці зв'язки?
9. Обґрунтуйте значення здобутків психології для розвитку педагогіки.
10. Проаналізуйте зв'язки загальної педагогіки з іншими гуманітарними науками.
11. У чому полягає сутність взаємозв'язків педагогіки з соціологією, математикою?
12. Привести конкретні приклади, які ілюструють функції педагогіки.

Тема 1.2: Категоріальний апарат педагогіки

Мета та предмет: ознайомити з понятійним апаратом педагогіки як цілісною системою, розкрити сутність основних педагогічних категорій (виховання, навчання, самовиховання, перевиховання, освіта); розкрити сутність виховання як соціального явища, історію його виникнення.

Терміни та основні категорії: педагогіка, навчання, виховання, освіта, самовиховання, перевиховання, соціалізація, формування, розвиток, чинники розвитку та формування особистості.

Питання теми:

1. Характеристика педагогічних категорій.
2. Виховання як педагогічна категорія та антропологічний феномен.
3. Освіта як педагогічна категорія. Освіта як спосіб входження людини в культуру.

Інформаційний матеріал теми**1. Характеристика педагогічних категорій.**

Як і кожна наука, педагогіка має свій понятійний апарат, тобто систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття **називають категоріями педагогіки**. Майбутні педагоги мають усвідомити, що педагогічні категорії є ступенями пізнання світу дитинства, отрочтва, юнацтва, різноманітних педагогічних явищ і процесів¹⁹.

Сукупність категорій педагогіки може бути розділена на кілька груп, кожна з яких являє собою окрему цілісність, побудовану в логічному ланцюгу й зв'язку:

¹⁹ Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Академія, 2005. 560 с. URL: <http://pedagogy.webukr.net>. (Дата звернення: 25.08.2019).

1. Педагогічні факти, педагогічні явища, педагогічний процес. Дані категорії відбивають «матерію» педагогічної науки, форми її існування та прояву».

2. Виховання, освіта, навчання, розвиток, формування – це більш часткові явища, що є компонентами цілісного освітнього процесу.

3. Сутність, закони й пов'язані з ними закономірності, зв'язки, залежності, взаємодії. Це категорії об'єктивних відносин внутрішніх чинників освітнього процесу.

4. Цілі, задачі, принципи, вимоги, правила. Дані категорії відображують єдність об'єктивної сутності науки та цілеспрямованості діяльності педагога.

5. Зміст, знання, вміння та навички – категорії для означення матеріалу програми й результатів педагогічної діяльності.

6. Методи, шляхи, засоби, прийоми, організація та форми відносяться до категорій діяльності, здійснення та побудови педагогічного процесу.

Отже, педагогіка має свій понятійний апарат – систему педагогічних понять, які виражають наукові узагальнення. Ці поняття утворюють систему категорій педагогіки – найзагальніших педагогічних понять, що відображають основні, найістотніші сторони, властивості та зв'язки явищ об'єктивного світу. Найважливіші педагогічні категорії – виховання, навчання, освіта, самовиховання, перевиховання охоплюють сукупність реальних явищ, теоретичних і практичних питань, що належать до предмета педагогічної науки. Правильне їх розуміння потрібне передусім для пізнання педагогічних закономірностей²⁰.

Виховання як соціальне явище властиве тільки людям, воно є однією зі сфер суспільно-необхідної діяльності.

²⁰ Антонова О.Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: Монографія: Вид. 2-ге, допов. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2004. 276 с.

Виховання у загальному вигляді є цілеспрямованим та організованим процесом формування особистості²¹.

Головним способом здобуття освіти, засвоєння суспільно-історичного досвіду, найважливішим засобом опанування здобутків людської культури є навчання. Зв'язок між поняттями «навчання» та «освіта» настільки тісний, що їх іноді вважають ідентичними.

Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей²².

Основним шляхом і засобом здобуття освіти є навчання, в процесі якого реалізуються цілі освіти.

Навчання – це спеціально організована, доцільна і керована взаємодія педагога і тих, хто навчається, спрямована на розвиток інструментальної сфери особистості (знань, умінь, навичок, здібностей)²³. Зміст поняття «**навчання**» доцільно проаналізувати у контексті завдань європейської школи, які були визначені у доповіді Жака Делора Міжнародній комісії «Освіта XXI століття», – **навчати навчатися, навчати працювати, навчати бути, навчати жити**.

«Навчати навчатися – це формувати учнівські вміння оволодівати та оперувати найрізноманітнішою інформацією, які стверджують молоду особистість у ролі учня і, що не менш важливо, у ролі майбутнього вихователя.

Навчати працювати – це забезпечувати не тільки здатність ефективно оволодівати професійними навичками, а й вміння знаходити

²¹ Зайченко І.В. Педагогіка. Підручник. Київ, Видавництво Ліра-К. 2016, 608 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/344-pedagogka-zaychenko-V.html> (Дата звернення: 25.08.2019).

²² Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Академія, 2005. 560 с. URL: <http://pedagogy.webukr.net>. (Дата звернення: 25.08.2019).

²³ Ярошинська О.О. Загальні основи педагогіки. Навчально-методичний посібник. Умань: РВЦ «Софія». 2008. 152 с.

вихід у найнепередбачуваніших виробничих ситуаціях, вміти співпрацювати в колективі, співвідносити себе з конкретними фаховими ролями та ефективно їх виконувати.

Навчати жити – це утверджувати цілісний світогляд і світосприйняття, допомагати учням віднаходити особистісний сенс життя, досягати моральної та духовної зрілості, ставати відповідальними як за особисту долю, так і за долю загалом.

Навчати бути – це прищеплювати й розвивати талант до налагоджування соціальних, дружніх та родинних стосунків, виховувати здатність до емпатії, персоніфікованих взаємин з іншими людьми»²⁴.

Також у ході Світового освітнього форуму директор департаменту освіти та навичок Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) Андреас Шляйхер та директор Міжнародного департаменту освіти Спеціалізованого агентства Організації Об'єднаних Націй (ООН) у галузі освіти, науки та культури (ЮНЕСКО) Мансетса Маропі розглядали вплив глобальної компетентності в освіті на благополуччя держав. Ними виділено основні навички й компетентності, серед яких:

- уміння побудувати безпечне суспільство без культурних бар'єрів, спілкуватися з урахуванням особливостей інших;
- уміння аналізувати інформацію та критично до неї ставитися, розглядати проблеми з різних кутів зору;
- здатність захищати людей від шкідливої інформації і/чи навчити краще з нею працювати;
- змога взаємодіяти, бути відкритими, поглянути на ситуацію з різних перспектив, мати емпатію і, як результат, уміти вирішувати конфлікти ненасильницьки;
- розуміння понять людської гідності²⁵.

²⁴ Делор Ж. и др. Международная комиссия по образованию для XXI века. Образование – сокровище. Париж: ЮНЕСКО, 2007. С. 1-102.

²⁵ Толочко С.В. Структурно-системний аналіз визначення сучасних ключових компетентностей у світі. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»* № 5(25), 2018. С. 36-42. URL: http://journals.urau.ua/sr_edu/article/view/139110/136918 (дата звернення: 25.08.2019).

Структурно-системний аналіз визначення сучасних ключових компетентностей у світі представлено на рис. 2.

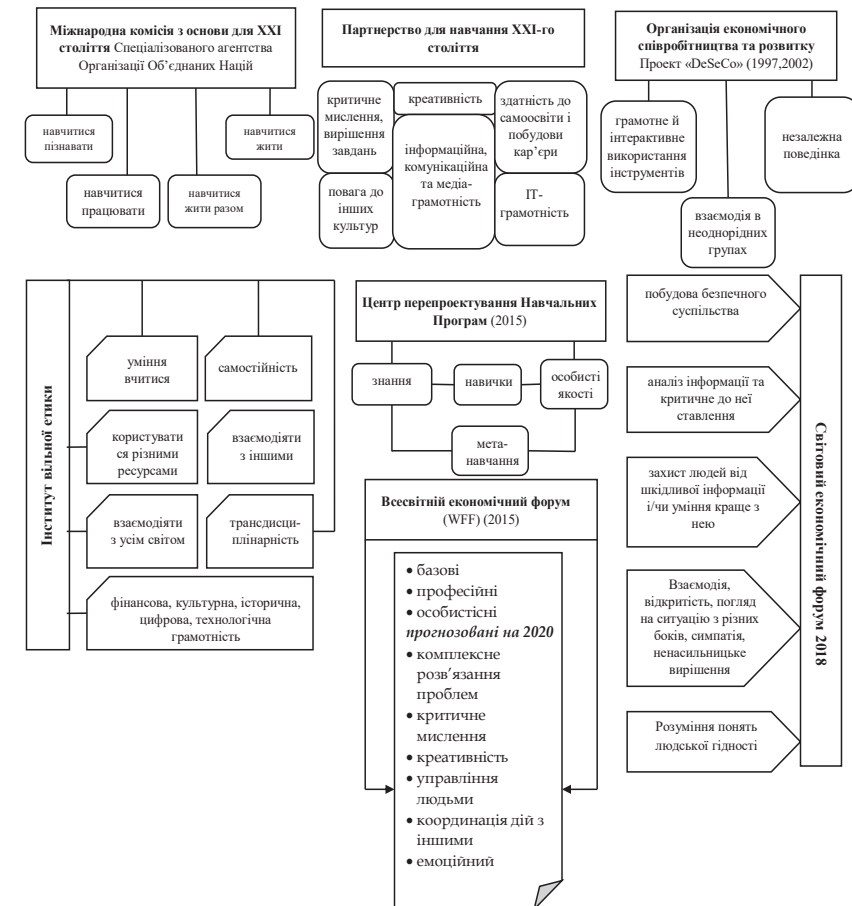

Рисунок 2 – Системно-структурна схема аналізу визначення ключових компетентностей у світі²⁶

²⁶ Толочко С.В. Структурно-системний аналіз визначення сучасних ключових компетентностей у світі. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»* № 5(25), 2018. С. 36-42. URL: http://journals.urau.ua/sr_edu/article/view/139110/136918 (дата звернення: 25.08.2019).

Отже, виховання, освіта і навчання є найважливішими напрямками педагогічної діяльності, які органічно пов'язані між собою і доповнюють один одного, у їх взаємозв'язку полягає одна з основних педагогічних закономірностей. Адже освіта як процес і як результат інтелектуальної, практичної підготовки людини до життя передбачає навчання в певних його формах, зокрема й самоосвіту. Здійснюється вона в єдності з виховною діяльністю.

Правильно організований процес виховання відкриває можливості для свідомого і глибокого опанування наукових знань. Це стосується і навчання, у процесі якого формуються світогляд, внутрішній світ учнів, їхня самооцінка, ставлення до людей, до праці, до життя загалом. Навчання неодмінно виконує виховну функцію, а у виховній роботі, в яких би формах її не здійснювали, обов'язковими є певні елементи навчання; використання і застосування знань, пояснення, показ, наслідування, засвоєння та ін. Виховання спрямоване на вироблення певних норм поведінки людини. Освіта сприяє формуванню світогляду, набуттю певної суми знань, є складовою виховання. Навчання полягає у здобутті освіти, у ньому взаємодіють учитель та учень. Отже, попри те, що виховання, освіта і навчання тісно взаємопов'язані, їх не можна ототожнювати, оскільки вони мають суттєву специфіку.

2. Виховання як педагогічна категорія та антропологічний феномен.

Виховання є складним феноменом сучасної реальності, в якому перетинаються інтереси та потреби різних суб'єктів: суспільства, держави, сім'ї, соціальних груп, окремої людини, – що впливають на форми та обсяг реалізації виховання. Зміни, що відбуваються в житті суспільства, людини, способах її самоствердження, стають вихідними фундаментальними передумовами для розуміння сутності виховання в певних історичних умовах.

Історії відомі різні **підходи** щодо розуміння факторів виникнення виховання. Серед цих **підходів** чітко виділяються:

біологічний, психологічний, релігійний, соціальний (трудоий), соціокультурний²⁷.

Основоположниками **біологічного підходу** є англійський філософ-соціолог Г. Спенсер та французький етнограф Ш. Летурно. Вони пов'язували виховну діяльність людей з інстинктивною турботою тварин про своє потомство, покладаючи в основу виховання інстинкт боротьби за існування.

Основоположником **психологічного підходу** є американський педагог П. Моро. Виховання він розглядав як інстинктивно-підсвідоме наслідування дітьми дорослих. На відміну від нього, прихильник **релігійного підходу** німецький історик педагогіки К. Шмідт вважав, що виховання має релігійно-ідеалістичне походження, в чому виявляється творча дія Духу Божого. Тому здатність виховувати дітей освячена Богом²⁸.

Основоположники **трудоого підходу** німецькі філософи К. Маркс та Ф. Енгельс причиною виникнення виховання вважали трудову діяльність первісних людей. Серед умов виникнення виховання Ф. Енгельс називав:

- а) потребу у виготовленні знарядь праці;
- б) необхідність передачі трудових умінь виготовлення та використання цих знарядь дітьми.

Палким прихильником **соціокультурного підходу** був видатний український педагог В. Сухомлинський. Він зазначав, що виховання є результатом накопиченого досвіду соціальної, виробничої та професійної культури. Головним завданням виховання В. Сухомлинський вважав інторізацію цих надбань зростаючою особистістю з тим, щоб забезпечити оптимальну її соціалізацію в суспільстві.

²⁷ Антонова О.Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: Монографія: Вид. 2-ге, допов Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2004. 276 с.

²⁸ Задорожна-Княгницька Л.В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Історія педагогіки». МДУ: Маріуполь, 2019. 96 с.

У педагогіці поняття «виховання» вживають у широкому соціальному, в широкому педагогічному, у вузькому педагогічному, в гранично вузькому педагогічному значеннях²⁹.

 Виховання в широкому соціальному значенні – процес формування особистості під впливом навколишнього середовища, умов, обставин, суспільного ладу.

Кажучи «виховує життя», мають на увазі виховання в широкому значенні цього слова. Оскільки дійсність нерідко буває суперечливою і конфліктною, то особистість може не лише формуватися під впливом середовища, а й деформуватися під впливом антисоціальних явищ або, навпаки, загартовуватись у боротьбі з труднощами, виховувати в собі несприйнятливості до цих явищ.

 Виховання в широкому педагогічному значенні – формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яка базується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді.

 Виховання у вузькому педагогічному значенні – цілеспрямована виховна діяльність педагога, спрямована на досягнення конкретної мети в колективі учнів (наприклад, виховання здорової громадської думки).

 Виховання в гранично вузькому значенні – спеціально організований процес, що передбачає формування певних якостей особистості, процес управління її розвитком і відбувається через взаємодію вихователя і вихованця³⁰.

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. «Національне виховання, – писала Софія Русова, – забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного

поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів»³¹.

 Національне виховання – виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатвіковій мудрості, духовності. Воно є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їх соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях народ, увічне в підростаючих поколіннях як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй³².

Етнізація – наповнення виховання національним змістом, що забезпечує формування в особистості національної самосвідомості³³.

Сучасні педагогіка і психологія не зводять виховання людини до простого засвоєння соціального досвіду, засвоєння знань, умінь і навиків. Розвиток особистості передбачає, насамперед, якісні зміни психічних характеристик особистості, структури її психічної діяльності, утворення нових психічних якостей, нових рис характеру тощо. До того ж слід брати до уваги виняткову складність цих питань. Якщо справді історичний випадок з Мауглі реальний, якщо діти, вигодувані й «виховані» дикими тваринами, так і не опановують людську мову, а своєю поведінкою і звичками нагадують диких тварин, то як же тоді бути з тезою «розвиток не слід зводити до засвоєння соціального досвіду»? Якщо справді розвиток особи передбачає передусім якісні зміни її психічної діяльності, тоді як пояснити випадки народження геніїв? Як бути з добре відомими випадками, які до того ж часто трапляються, коли діти зі звичайних трудових родин виявляють особливу обдарованість, принаймні в роки шкільного навчання?

³¹ Русова С. Нова школа. Вибр. пед. твори. К., 1996 С. 210.

³² Москаленко А.М. Історія вітчизняної педагогіки : навч. посіб. К. : ВПЦ «Київський університет», 2015. 303 с.

³³ Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Академія, 2005. 560 с.

²⁹ Задорожна-Княгницька Л.В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Історія педагогіки». МДУ: Маріуполь, 2019. 96 с.

³⁰ Пальчевський С.С. Педагогіка: Навч. посіб. К.: Каравела, 2007. 576 с.

Сучасна вітчизняна психологія й педагогіка слідом за філософією сформулювали важливу закономірність розвитку особистості – перехід зовнішнього у внутрішнє. Сутність цього переходу можна стисло уявити так: розвиток особистості не є випадковим, він детермінований середовищем, діяльністю, спілкуванням. Проте сам процес детермінації слід розуміти не як автоматичний, а як шлях переломлення зовнішніх умов середовища, діяльності й спілкування у власному досвіді індивіда. Відбувається, таким чином, постійна трансформація зовнішніх впливів у внутрішні процеси особи – її спрямованість, інтереси, потреби, мотиви та ін. У цьому розумінні основою виховання і формування особистості завжди виступає її індивідуальний досвід. Саме в індивідуальному досвіді завжди перебувають у нерозривній єдності його плюси і мінуси, що й коригує зовнішні впливи.

Отже, все індивідуально-зовнішнє може залишатися нейтральним в одних випадках і не бути таким в інших. До того ж завжди лишається відмінною міра переходу (трансформації) зовнішніх впливів у внутрішні. Якщо це так, треба шукати відповідь на запитання: що відіграє провідну роль у нагромадженні позитивного досвіду людини у студентський період її життя? Відповідь одна: виховання, навчання й освіта, що розуміються як взаємозв'язок і взаємодія інтелектуальної і фізичної праці, духовної і виробничої діяльності, навчальної і науково-дослідної, професійної і суспільно-політичної практики тощо. Саме багатство реальних стосунків людини врешті-решт визначає її духовне надбання, її знання, уміння, навички, здібності (й талант? геніальність?).

Учасники Міжнародного конкурсу молодих виконавців (Чехо-Словаччина). конкурсу грали за опущеною завісою. Голова журі – скрипаль Вацлав Снітл, ділячись враженнями, сказав: «Коли я побачив, кому ми присудили перше місце, то подумав, що це якась помилка. Надто вже юним видався цей лауреат».

А лауреат, так до кінця й не збагнувши, що ж з ним трапилося, вирушив з батьками до ресторану. Чекаючи вечері, він з іграшковим

вертольотом бігав між столами. А коли Стефана захотіли привітати з перемогою, він зник. Знайшли його під столом, де він заводив свою «бойову» машину.

Академік Л. Ландау, лауреат Нобелівської та інших премій, у чотирнадцятирічному віці був зарахований до Бакинського університету. Міг би й раніше, але, на думку батьків, він був ще надто молодий (мати – медик, батько – інженер-нафтовик). З дивовижною легкістю юний студент навчався одночасно на двох факультетах. У 16 років його переведено на фізико-математичний факультет Ленінградського університету. Стажувався в авторитетних наукових центрах Європи. У 21 рік захистив кандидатську дисертацію.

У 1979 р. в Московському державному університеті з'явився дев'ятирічний студент з Афганістану Саїд Джамал. У себе на батьківщині він пройшов курс алгебри за тиждень, а програму всієї 12-річної школи – за рік. Ще п'ятирічним хлопчиком Саїд за чотири години самостійно опанував числа від нуля до тих, що записуються з великою кількістю нулів.

Поряд із вундеркіндами в історії культури і народної освіти зафіксовані також численні випадки «геніальних старців». Поет Беранже працював до 77 років, Лев Толстой – до 82, Віктор Гюго – до 83, академік Павлов – до 87, мікробіолог Гамалія – до 90, Бернард Шоу творив до 94 років.

Людські можливості справді невичерпні. Як їх використати? Як їх формувати, виховувати? Чому віддати перевагу? Педагогіці? Геронтології? Чи фізіології, яка вважає, що «якби ми вмiли змусити наш мозок працювати хоча б наполовину наших можливостей, то для нас не було б важко вивчити десятків із чотири мов, запам'ятати від першої і до останньої сторінки Енциклопедію, пройти курс десятка навчальних закладів»³⁴.

Освіта в педагогічній літературі нерідко трактується як таке прилучення до культури суспільства, коли людина опановує певну

³⁴ Типи навчання. URL: <https://radfiz.org.ua/files/mag01/medu/s1/pedagogika/beznosuk-13.doc> (Дата звернення: 25.08.2019).

систему знань, умінь і навичок, суспільно-політичний досвід людства в тій чи іншій галузі його життєдіяльності. Однак таке розуміння поняття освіти є надмірно звуженим і тому не може вважатися загально визнаним.

А. Луначарський, наприклад, з поняттям освіти людини пов'язував також її культуру, гармонійність розвитку. Освічена людина – це насамперед така, в якій домінує образ людський. Тут поняття освіти й виховання практично збігаються. Освіченою прийнято вважати людину, яка опанувала визначений обсяг знань і, крім того, набула навички логічно мислити. Головний критерій освіченості – системність знань і мислення, яка виявляється в тому, наскільки людина здатна самостійно відновлювати відсутні ланки в системі знань за допомогою логічних міркувань³⁵.

3. Освіта як педагогічна категорія. Освіта як спосіб входження людини в культуру.

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави³⁶.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення

³⁵ Фундаментальними категоріями (основні поняття) педагогіки є: виховання, навчання, освіта. URL: https://studopedia.com.ua/1_22126_fundamentalnimitkategoriyamiosnovni-ponyattya-pedagogiki-ie-vihovannya-navchannya-osvita.html (дата звернення: 25.08.2019).

³⁶ Про освіту. Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 25.08.2019).

освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Термін «освіта» вживається на означення не тільки процесу розумового виховання і підготовки до виконання певних суспільних функцій, а й результату цього процесу: певного рівня освіченості, ступеня озброєності знаннями, вміннями і навичками, а також характеру освіченості (неповна середня, повна середня або вища, загальна чи професійна освіта)³⁷.

Окремого аналізу потребують зв'язки освіти з культурою. Її значення обумовлюється наступними чинниками:

- ✓ саме культура є змістом освіти, а культурне середовище – основне поле діяльності педагога. Оволодіння культурою є одним з найважливіших завдань освіти;
- ✓ культурний досвід дитини є постійним фоном її життєдіяльності. Цей досвід визначає особливості спілкування та поведінки, рівень духовних домагань, критерії самооцінки та інші характеристики дитини, а також завдання виховання певної дитини та способи їх виконання;
- ✓ освіта є найважливішою складовою будь-якої культури;
- ✓ освіта й виховання визначають долю конкретної культури: вони сприяють її збереженню чи знищенню, консервації чи модернізації, цілісності чи розпорошеності, елітарності або масовості.

В. Слободчиков розглядає освіту, як створення образу Людини в індивіді, як реалізацію здібності до саморозвитку крізь оволодіння цінностями культури та створення нових предметних форм культури. Науковець вважає доцільним виділити дві якісні характеристики освіти: просторову й часову. Перша характеристика стосується можливості перетворювати будь-яку соціальну ситуацію в освітню (за умов, якщо вона створює умови для саморозвитку особистості). Вирішальну роль у цьому процесі відіграють інтереси й цілі людей,

³⁷ Скрипник М.І. Професія – викладач: практикум із дидактики вищої школи: Навчально-методичний посібник. Держ. вищ. навч. зал. «Університет менедж. освіти». К.: На електронному носіїві, 2018. 231 с.

які таким чином створюють своє освітнє середовище. При подібному підході власне навчання перестає бути головною діяльністю в освітніх процесах, – не менш значущими стають спілкування, професійна діяльність, засоби масових комунікацій та інші «життєві університети»³⁸.

Часова характеристика підкреслює стадійність, цілісність, безперервність процесу саморозвитку особистості, в основі якого лежить зіткнення можливостей вибору, які розширюються під впливом освіти, з нестандартністю життєвих умов людей на різних етапах діяльності.³⁹

Отже, культура виступає передумовою та результатом освіти людини. У процесі освіти люди освоюють культурні цінності. Оскільки досягнення пізнавального характеру являють собою сукупність матеріального та духовного надбання, а засвоєння вихідних наукових положень також є набуттям культурних цінностей, розгляд освіти стає неможливим поза культурним контекстом.

Взаємозв'язок освіти й культури можна розглядати у різних аспектах: у межах культурологічної парадигми педагогічної системи; через формування полікультурної освіти; як систему культурно-освітніх центрів у межах однієї чи кількох держав; через аналіз навчальних дисциплін культурологічної спрямованості; через розкриття специфіки культурно-освітнього середовища підростаючої людини тощо.

 Освіта – це процес передачі накопичених поколіннями знань та культурних цінностей; вона є соціокультурним феноменом й виконує соціокультурні функції, серед яких найбільш значущими видаються наступні:

1. Освіта – найбільш оптимальний та інтенсивний спосіб входження людини у світ науки й культури, оскільки в її процесі людина

³⁸ Слободчиков В.И., Исаев Е.И. Основы психологической антропологии. Психология развития человека: развитие субъективной реальности в онтогенезе: учебное пособие для вузов. Москва: Школьная пресса, 2000. 421 с.

³⁹ Постдипломное педагогическое образование: проблемы качества. Научно-методическое пособие под ред. С.Г. Вершловского. СПб. Специальная литература. 2003. С. 237.

засвоює культурні цінності. Одночасно освіта являє собою процес трансляції оформлених культурно зразків поведінки та діяльності. У процесі виховання в сім'ї, здобуття освіти в навчальних закладах людина засвоює соціокультурні норми, що мають історичне значення для розвитку цивілізації, суспільства та самої людини.

2. Освіта слугує практичним майданчиком соціалізації людини. У різних соціально-політичних умовах освіта виступає стабілізуючим чинником між новими соціальними уявленнями й ідеалами та ідеалами попередніх поколінь, що втілюються в історичній традиції. Тому освіта дозволяє утримувати процес виробництва та передачі історичного й соціального досвіду та одночасно зміцнювати у свідомості молодого покоління нові політичні й економічні реалії, нові орієнтири суспільного й культурного розвитку. Підготовка до самостійного життя, що здійснюється у процесі освіти, передбачає формування образу життя, прийнятого в суспільстві; у засвоєнні різних форм життєдіяльності (навчальної, трудової, професійної, сімейно-побутової тощо); у розвитку духовного потенціалу людини для творчості.

3. Освіта є механізмом формування суспільного та духовного життя людини, галуззю масового духовного виробництва. Навчально-виховні заклади концентрують у собі зразки соціально-культурної діяльності людини певної епохи, тому соціальна цінність освіти визначається значущістю освіченої людини в суспільстві.

4. Освіта виступає процесом трансляції культурних зразків людської діяльності, оскільки у процесі навчання й виховання людина засвоює соціокультурні норми (норми моралі та правила поведінки у громадських місцях та вдома, правила спілкування, міжособистісних та ділових контактів), що мають культурно-історичне значення.

5. Освіта є чинником розвитку регіональних систем та національних традицій, оскільки в регіональних освітніх системах враховуються освітні запити різних соціокультурних груп населення.

6. Освіта є тим соціальним інститутом, через який передаються та втілюються базові культурні цінності та цілі розвитку суспільства.

Характеризуючи зазначену функцію, слід пам'ятати, що будь-який навчальний заклад є відкритою соціальною системою, діяльність якого обумовлюється впливом оточуючого середовища (соціальних та природних чинників). У зазначеному контексті їх соціальна функція полягає в наданні освітніх послуг населенню країни. У свою чергу, реалізація соціальної функції вимагає прогнозування та планування розвитку освіти, що забезпечується засобами державної освітньої політики.

7. Освіта є прискорювачем культурних змін та перетворень у суспільному житті та окремій людині. Духовність людини виявляється завдяки її входженню у світ культури. Чим більше освіченою є людина, тим більше вона отримує можливостей для самореалізації в культурі. Відповідно освіта прискорює процес інкультурації, оскільки у межах освітнього процесу педагоги створюють умови та добирають таких засобів й технологій, які забезпечують особистісний ріст учнів, розвиток їхніх властивостей та прояв індивідуальності. Кожна навчальна дисципліна та певна освітня технологія орієнтована на розвиток цих якостей⁴⁰.

Таким чином, освіта є важливим компонентом людської діяльності, що забезпечує різні сторони життя людини (інтелектуальну, трудову, художню, соціальну тощо), її формування, розповсюдження та упровадження нею культурних норм, цінностей, знань, втілених у компонентах культури.

Оскільки освіта є основою розвитку особистості, вона одночасно виступає й основою розвитку суспільства, нації та держави, запорукою майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства, відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства, є стратегічним ресурсом

⁴⁰ Психологічні та культурно-педагогічні чинники соціалізації студента як майбутнього вчителя. URL: <https://www.psyh.kiev.ua/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D> (дата звернення: 25.08.2019).

поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені⁴¹.

Перехід до суспільств, «заснованих на знанні» ((knowledge-based society), супроводжується процесом безперервної освіти – навчання довжиною в життя (lifelong learning). Термін «навчання протягом життя» з'явилося в 60-х роках ХХ століття та від самого початку мало гуманістичні традиції. У межах цієї концепції всі люди розглядаються як здатні до навчання, розвитку своїх потенційних можливостей в будь-якому віці⁴².

Основу програми безперервної освіти складає орієнтація на розвиток окремих людей та повсюдне забезпечення цього розвитку за рахунок зняття вікових, соціальних і організаційних обмежень. Мета навчання – надати кожному індивідові проблемну область та сферу діяльності, необхідну для розвитку його ініціативи та формування його самостійного судження.

Отже неперервна освіта виступає як умова всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу і можливостей, реалізації здібностей, набуття компетенції, удосконалення отриманих знань, вмінь, навичок. Вона є інтегральним елементом життя людини, коли поєднуються базове, додаткове навчання та самоосвіта.

Висновки

Понятійно-категорійний апарат педагогічної науки – це не лише тезаурус, що охоплює всі терміни з їх науковим тлумаченням, а й комплекс взаємопов'язаних понять, у яких відображені ключові змістово-функціональні аспекти теорії. Стан системи наукових понять відображає ступінь розвитку науки, розкриває взаємозв'язок

⁴¹ Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України 347/2002 від 17.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 25.08.2019).

⁴² Безперервна освіта. URL: <http://www.users.kpi.kharkov.ua/lre/bde/ukr/iol/l3.htm> (дата звернення: 25.08.2019).

об'єктів і пізнавальних ситуацій, які виникають під час навчання, виховання людини і дають змогу чітко окреслити предмет дослідження та побудувати його послідовну концепцію. Оперування поняттями є обов'язковою умовою для дослідження та побудови теоретичних моделей, вивчення освітніх процесів у динаміці та перспективі.

Питання для перевірки знань

1. Дайте визначення основним педагогічним поняттям: навчання, виховання, освіта.
2. Поясніть відмінність між поняттями «навчання» та «освіта»
3. Проаналізуйте сутність педагогічних категорій: розвиток, соціалізація.
4. Чому освіта є способом входження людини у світ культури?
5. Розкрийте сутність виховання як антропологічного феномену.
6. Обґрунтуйте взаємозв'язок виховання та розвитку особистості.

Тема 1.3: Методологічні підходи до виховання в умовах Нової української школи

Мета та предмет: ознайомити з методологічними підходами до сучасного виховання у контексті реалізації основних положень Концепції Нової української школи, розкрити сутність дитиноцентризму як філософської основи виховання; ознайомити з особливостями реалізації гуманістичного та особистісно-орієнтованого підходів до виховання особистості молодшого школяра.

Терміни та основні категорії: методологічний підхід, дитиноцентризм, гуманізм, особистісно-зорієнтований підхід, Нова українська школа, педагогіка партнерства.

Питання теми:

1. Дитиноцентризм як філософська основа сучасного виховання.
2. Сутність і принципи гуманізації освіти.
3. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні.
4. Педагогіка партнерства як складова сучасного виховання.

Інформаційний матеріал до теми

1. Дитиноцентризм як філософська основа сучасного виховання

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки, яка має зупинити негативні тенденції та перетворити українську школу на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку і конкурентоспроможності України.

Головна мета Нової української школи – створити заклад освіти, у якому буде приємно навчатись і який даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, а й вміння застосовувати їх у житті. Це школа, до якої приємно ходити учням. Тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не бояться висловлювати власну думку та бути відповідальними громадянами. Ключова

зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти, адже головне завдання Нової української школи – виховати інноватора та громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.⁴³

Головними компонентами Концепції «Нова українська школа» є наступні.

1. Новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
4. Децентралізація та ефективно управління, що надасть школі реальну автономію.
5. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
6. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, **дитиноцентризм**.
7. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише у приміщенні навчального закладу.

Серед ключових компонентів Концепції вчителі початкової школи мають орієнтуватися на такі пункти:

- Новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
- Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм. «Освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні

⁴³ Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої освіти : офіц. сайт. URL: <http://nus.org.ua/news/> (дата звернення: 25.08.2019).

громадяни і патріоти, здатні до ризику та інновацій, – ось хто поведе українську економіку вперед у XXI столітті».

- Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
- Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.

Філософською основою Концепції Нової української школи є ідеологія дитиноцентризму.

Дитиноцентризм – це максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів⁴⁴.

Дитиноцентризм є особистісно-орієнтованою моделлю виховання дитини, призначення якої розширення її можливого життєвого шляху та саморозвитку на засадах гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності.

Тому головне завдання сьогодення – не вкласти в людину максимум знань, а навчити її оперативно отримувати інформацію, яка потрібна їй у кожній конкретній ситуації, виховати її з інноваційним типом мислення, інноваційним типом культури, здатною діяти креативно. Відповідно, навчання та виховання повинно бути максимально наближеним до здібностей і особливостей конкретної дитини. У цьому полягає головна думка концепції дитиноцентризму.

Актуальними для Нової української школи є такі ідеї дитиноцентризму:

- ✓ немає адміністративного контролю, який обмежує свободу педагогічної творчості;
- ✓ активність учнів у навчальному процесі, орієнтування на інтереси та досвід учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;
- ✓ практична спрямованість навчальної діяльності, взаємозв'язок особистого розвитку дитини з її практичним досвідом;

⁴⁴ Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.08.2019).

- ✓ відмова від спрямування навчально-виховного процесу на середнього школяра і обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- ✓ виховання вільної незалежної особистості;
- ✓ забезпечення свободи і прав дитини в усіх проявах її діяльності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей, забезпечення морально-психологічного комфорту дитини;
- ✓ впровадження шкільного самоврядування, яке під свободою і самостійністю дитини розуміє виховання гуманістичних і демократичних ідей і світогляду, необхідних сучасному суспільству.⁴⁵

Отже, сучасна школа здійснює рішучий поворот до особистості дитини і будує свою роботу з ним на основі: поваги, особистої гідності кожного вихованця, його індивідуальних життєвих цілей, запитів та інтересів; створення сприятливих умов для його саморозвитку; орієнтується не тільки на підготовку вихованця до майбутнього життя, але й на забезпечення повноцінного проживання кожного вікового етапу відповідно до його психофізіологічних особливостей.

2. Сутність та принципи гуманізації освіти.

 Гуманізм – це складне багатопланове явище. Поняття «гуманізм» використовується в науковій літературі у вузькому та широкому значенні. У вузькому – це культурний рух епохи Відродження; в широкому – це історично змінювана система поглядів, що визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і вияв власних здібностей. Гуманізм виступає сьогодні як пріоритетний напрям освітніх пошуків.

Гуманістичноорієнтаціяєсьогодніпровідноютенденцієюсучасної освіти. Її розглядають як один із нових соціально-педагогічних принципів, який відображає спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в суспільстві як загальнолюдську цінність. Гуманізацію,

⁴⁵ Бібік Н. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

тобто «олюднення» освіти, в найбільш загальному плані можна охарактеризувати, як побудову стосунків учасників освітнього процесу на основі зміни стилю педагогічного спілкування – від авторитарного до демократичного, подолання жорсткого маніпулювання свідомістю вихованців, практики індоктринації учнів і студентів – нав'язування їм непорушних стереотипів мислення, догм, які не підлягають критиці. Гуманізація націлена на посилення тих положень вітчизняної й зарубіжної педагогіки, які орієнтують на повагу до особистості вихованця, формування в нього самостійності, встановлення гуманних, довірчих стосунків між ним і вихователем⁴⁶.

Пильна увага сучасних науковців до сутності, змісту та засобів гуманізації освіти обумовила різноманітність її дослідження. Сьогодні гуманізація освіти розглядається як:

- ✓ визнання цінності конкретного вихованця, учня;
- ✓ створення умов, спрямованих на олюднення умов навчання та виховання, на розкриття та розвиток здібностей дитини, її самореалізацію;
- ✓ багатфакторний та багатоплановий процес;
- ✓ набуття учнями цілісної сутнісної картини сучасного світу;
- ✓ духовна та моральна орієнтація на систему адекватних моральних цінностей, ядром якої є дитина як особистість;
- ✓ багатоплановий соціальний процес, що містить у собі широкий спектр моральних проблем, пов'язаних з особистістю дитини;
- ✓ процес переходу від авторитарної системи відносин до системи моральних гуманістичних відносин;
- ✓ особистісно-зорієнтована педагогічна практика, суть якої виявляється в тому, що гуманізм та свобода педагога, за реалізацію яких він несе відповідальність, набуває для нього сенсу через розвиток у дитини здатності привласнювати гуманістичні цінності, через становлення в неї свободи як творчої сили

⁴⁶ Кісіль М.В. Гуманізація вищої освіти як сучасна тенденція. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій* : матеріали конференції. Суми, 2008. С. 49-51.

у створенні цінностей. Отже, гуманізація освіти особистісна, однак вона спрямована соціально.

Гуманізація виховання (як у широкому соціальному, так й у вузькому, педагогічному сенсі) являє собою процес, спрямований на розвиток особистості як активного суб'єкта творчої праці, пізнання та спілкування. За своїми цільовими функціями вона виступає як умова (чинник) гармонійного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу, зростання сил та здібностей⁴⁷. Гуманізація виховання складає найважливішу характеристику образу життя педагогів та вихованців. І, нарешті, гуманізація виховання – ключовий елемент нового педагогічного мислення, що змінює погляд на характер і сутність педагогічного процесу, в якому і педагог, і вихованці виступають як суб'єкти розвитку своєї творчої індивідуальності.

 Мета гуманізації освіти – розвиток тих властивостей особистості, які необхідні їй та суспільству для включення в соціально-значущу діяльність. Розкрити сутність процесу гуманізації – значить визначити основну її характеристику. Розкрити природу цього процесу – значить визначити його стійкі характеристики, що відображають особливості цього феномену. Дослідити проблеми гуманізації освіти – значить визначити принципи, які лежать в основі конкретних теоретичних концепцій та напрями наукового дослідження.

Гуманізація освіти виконує соціальну (вирішення загальних соціальних проблем) та культурну (використання накопиченого досвіду, підвищення рівня розвитку суспільства, творчих сил та здатності людини, відображених у типах та формах організації життя та діяльності людей, їх взаємовідносинах, а також у створюваних матеріальних та духовних цінностях) функції.

Розкриваючи основні риси гуманізації сучасної освіти, необхідно спиратися на сукупність наукових знань та практичного досвіду міждисциплінарного характеру з таких галузей, як педагогічна антро-

пология, педагогіка, психологія, соціологія, філософія, право та ін., виходячи з основної мети гуманізації, що об'єднує всі компоненти системи освіти. З іншого боку вирішення проблеми гуманізації освіти пов'язане з вивченням і розвитком не лише окремих елементів особистості, але й їх системноутворювальних характеристик, які орієнтуються на загальнолюдські цінності, що становлять зміст гуманістичної спрямованості особистості.

Гуманізація освіти здійснюється через дотримання комплексу принципів:

- ✓ культурологічного;
- ✓ персоналістичного;
- ✓ діалогізації;
- ✓ віри в позитивний потенціал дитини;
- ✓ вільного вибору.

Культурологічний принцип передбачає розвиток базової культури особистості: культури життєвого самовизначення, праці, політичної, економіко-правової, духовної, моральної, фізичної, екологічної, художньої культури.

Акцентування уваги на особистості дитини, її інтересах тісно пов'язане з **принципом персоніфікації**, що акцентує увагу на особистості конкретної дитини. Це означає, що виховання має передбачати створення максимально сприятливих умов для розвитку здібностей і талантів дитини, її самовизначення та самоствердження. Разом з тим розвиток персоніфікації можливий лише за умови взаємодії зовнішніх факторів формування особистості з механізмом самовиховання, активної роботи над собою і позитивного впливу на діяльність людини у майбутньому. Цей принцип у процесі виховання реалізується через **діяльнісний підхід**. Завдяки йому можливе здійснення отримання повноцінних знань людиною через запуск механізмів розвитку особистості. З діяльнісним підходом тісно пов'язаний і **особистісний підхід**, який передбачає надання допомоги дитини у визнанні себе особистістю. Тому в процесі виховання ідея гуманізації реалізується через **особистісно-діяльнісний підхід**,

⁴⁷ Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Академія, 2005. 560 с. URL: <http://pedagogy.webukr.net> (дата звернення: 25.08.2019).

де особистість розглядається як суб'єкт діяльності та формується в діяльності й у спілкуванні.

Важливим принципом гуманізації освіти є **діалогізація**, яка реалізується через двосуб'єктний підхід. Якщо процес виховання набуває ознак гуманізації (повага до дитини, інтерес до її почуттів та прагнень, використання ненасильницьких методів впливу тощо), дитина автоматично стає суб'єктом виховання, починає виховувати сама себе.

Отже, тільки через внутрішнє розуміння свого «Я» людина приходить до розуміння іншої людини, своїх стосунків з іншими і зі світом і, в кінцевому результаті, конструюванні «Я». Індивід як би попередньо задає програму формування своєї особистості, її параметрів, виходячи зі своїх розумових, фізичних, психічних, соціальних та інших можливостей і буде намагатися її реалізувати.

Принципом гуманізації є й **віра в позитивний потенціал дитини**, створення в організації її діяльності стійких позитивних мотивів. Мотивація є вкрай важливим чинником діяльності дитини, який забезпечує глибоке розуміння нею значущості певних, часом неприємних для неї, дій, спонукає до засвоєння необхідних норм поведінки тощо.

Гуманістична парадигма виховання виходить з того, що неволя та відсутність вибору унеможлиблює ефективний розвиток особистості. Інтенсивність і динамічність його відбувається в тому випадку, якщо створені умови для задоволення базових потреб людини: потреби самоактуалізації, потреби в задовольняючих суб'єкта міжособистісних відносинах.

Перераховані вище принципи доповнюються іншими, що вже розглядалися нами у контексті розкриття антропологічних підходів до сучасного виховання, зокрема: зв'язок її з життям, органічне поєднання вимог і довіри до особистості, оцінювання самовизначення особистості й інше.

Ефективним засобом гуманізації («олюднення») освіти є **антропологічний підхід**, що дозволяє включити в неї цілісні знання про

людину та про її культурну життєдіяльність у межах власного життя, плекати культуру внутрішнього світу кожної конкретної дитини.

Антропологічний підхід зорієнтований на підготовку «цілісної людини» в єдності її політико-громадських, професійних і соціокультурних характеристик. При цьому забезпечується ефективність дії освітніх систем і педагогічних технологій, здійснюється опора на такі принципи саморозвитку, як: відповідність педагогічного впливу на природу учня; культуровідповідність, культура виховання і виховання культурою; соціовідповідність – створення сприятливих соціальних умов для успішного розвитку і саморозвитку учня; амбівалентність – організація педагогічного впливу, який узгоджено з постійно змінюваними природними та внутрішньоособистісними умовами.⁴⁸

Таким чином, гуманізація та антропологізація являють собою дві сторони одного й того ж явища – пізнання однієї й тієї ж форми буття та свідомості людини. У цьому міститься їх нерозривний зв'язок.

3. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні.

Особистісний підхід – це найважливіший принцип психолого-педагогічної науки, що передбачає створення активного освітнього середовища та визначає важливість своєрідності, індивідуальності в розвитку і саморозвитку. Саме цей принцип визначає положення дитини у виховному процесі, означає визнання її активним суб'єктом діяльності, а отже, становлення суб'єктних відносин.

Особистісно-орієнтований підхід – базова ціннісна орієнтація педагога, що визначає його позицію у взаємодії з кожною дитиною і колективом. Цей підхід вимагає відносини до учня як до унікального явища незалежно від його індивідуальних особливостей. Даний підхід вимагає і того, щоб сам вихованець сприймав

⁴⁸ Троїцька Т.С. Право і свобода в антропологічних складових освіти. *Постметодика*, 2002. № 7-8. С. 29-32.

себе такою особистістю і бачив її в кожному з оточуючих людей. Особистісний підхід передбачає, що і педагоги, і учні ставляться до кожної людини як до самостійної цінності для них, а не як до засобу для досягнення своїх цілей⁴⁹.

Мета особистісно-зорієнтованого навчання – процес психолого-педагогічної допомоги дитині у становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні.

Основні завдання особистісно-зорієнтованого навчання – розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожної дитини; максимально виявити, ініціювати, використати, «окультурити» індивідуальний досвід дитини; допомогти особистості пізнати себе, самовизначитися та самореалізуватися, а не формувати попередньо задані якості; сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає змогу продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати лінії життя.

Ознаками особистісно-зорієнтованого підходу є такі: організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії; створення умов для самоактуалізації особистості; її активізація; забезпечення зовнішніх і внутрішніх мотивів учнів; отримання задоволення від вирішення навчальних завдань і завдань у співпраці з іншими суб'єктами освіти; забезпечення умов для самооцінювання, саморегуляції і самоактуалізації; перенесення акценту у функціях педагога на позицію фасилітатора⁵⁰.

Педагогічний процес у освітньому закладі є взаємодією вчителів і здобувачів освіти, де, з одного боку, діяльність кожного з учасників

⁴⁹ Шурин О. Педагогічні аспекти реалізації особистісно орієнтованого підходу при підготовці майбутніх учителів технологій. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка.* 2017. № 2. С. 109-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2017_2_17 (дата звернення: 25.08.2019).

⁵⁰ Качалова Л.П., Качалов А.В. Личностно-ориентированный подход в образовании: педагогика личности. Пособие к спецк. Шадринск : Изд-во «Шадринский дом печати», 2007. 82 с.

визначається загальними цілями, а з іншого – носить особистісний, суб'єкт-суб'єктний характер.

Предметом відносин можуть бути різні види діяльності людини, а сама діяльність, учинок, дія є не що інше як практично-дійове ставлення до оточуючого світу. Вищим рівнем і вищою якістю відносин є їхня відповідність естетичним, моральним цінностям, а тип ставлення до людей – егоїстичний або альтруїстичний, визначає вибір людиною свого оточення та взаємодію з іншими людьми, а також напрямок її особистісного розвитку – гуманістичний або антигуманістичний.

Відносини визначають залежність розвитку кожної особистості від усіх людей, з якими вона є у прямих чи опосередкованих стосунках; дозволяють аналізувати та розвивати зв'язки між педагогічним та дитячим колективом, школою, сім'єю, громадськістю, усім соціумом; через категорію «відносини» можливе ведення у педагогіку питань як національні та загальнолюдські цінності, демократизація, гуманізація». Суб'єкт-суб'єктні відносини у школі існують як емоційний, когнітивний, ціннісно-змістовний «взаємообмінний з природженням» процес, в результаті якого відбувається взаємозумовлене особистісне зростання вчителя і учня.

Умови, які визначають ефективність функціонування суб'єкт-суб'єктних відносин у системі «вчитель – учень»:

- 1) побудова освітнього процесу школи на основі ціннісного ставлення до особистості кожного учня із урахуванням його інтересів;
- 2) орієнтація спілкування на діалогічні форми;
- 3) включення учнів у різні форми дослідницької діяльності, які підвищують значущість суб'єктів відносин один для одного;
- 4) забезпечення наукового співробітництва і співтворчості у відносинах;
- 5) опора у відносинах на рівень культури й компетентності учасників взаємодії як фактору особистісного розвитку.

Суб'єкт-суб'єктні взаємини забезпечуються на основі усвідомлення того, що людина є одночасно початком і кінцевою метою

будь-якого проекту соціального розвитку або навіть суспільно-економічної формації. Тому в навчальній взаємодії головним є не засвоєння певної суми знань, а їх світоглядний аспект, тобто гуманізація освіти як засіб її гуманізації та важлива умова її ціннісного характеру. Використання суб'єкт-суб'єктних відносин надає навчальному процесу особистісної форми. Розвиток особистості ми розглядаємо як основну мету навчально-виховного процесу, а навчання і виховання – як засоби її досягнення⁵¹.

Суб'єктно зорієнтований педагогічний процес, насамперед, передбачає орієнтацію на людину, тобто в центрі педагогічного процесу мають бути учні та вчитель, а все інше є умовами їх перебігу. Такої ж думки дотримувалася і В. Гуменюк, яка підкреслила, що «важливою світоглядною думкою щодо освіти та управління нею на сучасному етапі постає орієнтація на особистість». У рамках гуманістичної парадигми освітнього процесу проголошується принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, під яким розуміється рівність позицій викладача і студентів.

Отже, суб'єкт-суб'єктні відносини дозволяють враховувати особливості особистості суб'єктів взаємодії, створюючи всі умови для самореалізації обох сторін. При цьому всі розбіжності вирішуються шляхом сумісних зусиль. Надання переваги таким відносинам має ефективний результат.

Таким чином, суб'єкт-суб'єктна взаємодія впливає на формування особистості учнів наступним чином:

- ✓ суб'єкт-суб'єктна взаємодія здійснює якісно визначену детермінацію зміни особистості;
- ✓ суб'єкт спілкування характеризується певною якістю суб'єктності;
- ✓ через систему відносин суб'єкт розкривається за допомогою спрямування, установок, ціннісних орієнтацій;

⁵¹ Суб'єкт-суб'єктні взаємини як цінності виховання – Освіта.UA. URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/u як цінності виховання pbring/337/> (дата звернення: 25.08.2019)

- ✓ перетворювальна активність суб'єкта спілкування спрямована на зміни особистості⁵².

4. Педагогіка партнерства як складова сучасного виховання.

Педагогіка партнерства є ключовим компонентом Концепції Нової української школи. Організацію освітньої діяльності на засадах партнерства визнано умовою і критерієм оцінки ефективності шкільної ланки системи безперервної освіти в Україні. Єдність виховних впливів сім'ї і закладу загальної середньої освіти в Законі України «Про загальну середню освіту» постає одним із її основних принципів.

Запорукою успішної навчальної та виховної роботи в закладі загальної середньої освіти є співпраця класного керівника з батьками, оскільки родина впливала і продовжує чинити значний вплив на процес розвитку особистості учня, а отже, зробити батьків активними учасниками педагогічного процесу – це важливе й відповідальне завдання вчителя та навчального закладу загалом.

Зміст поняття «партнерство» характеризується тим, що суб'єктом та об'єктом по відношенню один до одного виступають люди, які відрізняються активною здатністю до свідомого та цілеспрямованого планування, організації своєї поведінки та життєдіяльності в цілому. Ця діяльність має різні рівні результативності та успішності через неоднакові можливості індивідів у сприйнятті один одного, оцінці та прогнозуванні подальших дій.

Партнерська взаємодія – тип соціальних взаємовідносин, що забезпечує перебудову всіх компонентів структури пізнавальної діяльності за рахунок створення єдності цілей, способів досягнення результату і формування саморегуляції діяльності на основі співпраці учасників освітнього процесу.

⁵² Ліннік О.О. Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. 520 с.

Термін «партнерство» науковці переважно визначають як: систему взаємовідносин, які відбуваються у процесі певної спільної діяльності; спосіб взаємодії і взаємин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівнозначущості та доповнюваності всіх її учасників; організаційну форму спільної діяльності, що передбачає об'єднання осіб на відповідних умовах розподілу праці та активної участі в її реалізації; спосіб взаємовідносин, за яких зберігаються права кожної із сторін, чітко узгоджені і злагоджені дії учасників спільної справи, що ґрунтуються на засадах взаємовигоди та рівноправності⁵³.

 Вітчизняними науковцями сформульовано **вимоги й правила організації партнерства школи і сім'ї**, дотримання яких повинно сприяти підвищенню ефективності цього процесу, а саме:

- ✓ соціально-педагогічне партнерство педагогів і батьків, які об'єднали свої зусилля для досягнення спільної мети виховання – формування морально-духовної, життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується у соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал;
- ✓ єдність дій педагогів і батьків як основних суб'єктів освітнього процесу;
- ✓ зміцнення й розвиток контактів між педагогами і батьками щодо вивчення психології дитини та її поведінки;
- ✓ постійний діалог як форма відносин між педагогами і батьками, основою якої є свідоме прийняття шкільних вимог і правил батьками, а також поважливе ставлення педагогів до думок і пропозицій батьків;
- ✓ гуманізація міжособистісних відносин, попередження конфліктних ситуацій та оптимізація взаємин між основними суб'єктами освітнього процесу – педагогами і батьками,

в основі яких – толерантність, розуміння, співучасть, відкритість, добровільність, здатність до взаємодії;

- ✓ постійне, різнобічне і глибоке вивчення сім'ї;
- ✓ системна організація навчання батьків, підвищення рівня їхніх психолого-педагогічних знань і компетентності, урізноманітнення форм і методів педагогічної просвіти.

«Педагогіка партнерства» є одним із факторів ефективної взаємодії учасників освітнього процесу. Вона являє собою чітко визначену систему взаємовідносин всіх учасників освітнього процесу (учнів, батьків, вчителів), яка: організовується на принципах добровільності й спільних інтересів; ґрунтується на повазі й рівноправності всіх учасників, дотримуючись визначених норм (права та обов'язки) та враховуючи ціннісні орієнтири кожної із сторін; передбачає активне включення всіх учасників у реалізацію спільних завдань та готовність брати на себе відповідальність за їх результати.

Педагогіка партнерства ґрунтується на таких **принципах**:

- 1) повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках;
- 2) діалог – взаємодія – взаємоповага;
- 3) розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- 4) принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Соціальне підґрунтя співробітництва батьків і вчителів у вихованні дітей полягає в реальному узгодженні мети школи і тих цілей, які висувають батьки. Досягненню цього може прислужитися опертя на низку вимог, дотримання яких передбачає: цілепокладання, реалізацію ідей громадянського, гуманістичного виховання, відкритість і взаємної довіри обох сторін, взаємну повагу, взаємодопомогу учасників співробітництва, підтримку авторитету один одного, систематичність і послідовність в організації виховної діяльності, залучення

⁵³ Шевченко А.М. Педагогіка партнерства. Інформаційно-методичний збірник : спеціалізоване педагогічне видання департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів». 2018. № 11 (217). С. 46-52.

дитини до різноманітної соціально й особистісно значної діяльності, створення сприятливого емоційного фону виховання, оптимізм у вихованні, врахування позитивного в поведінці та якостях дитини⁵⁴.

Дієва реалізація означених вимог забезпечується:

- ✓ високим авторитетом школи, вчителя як носія ідей педагогіки співробітництва;
- ✓ об'єктивним оцінюванням виховного потенціалу батьків і вчителів;
- ✓ розвитком демократичних засад у взаємовідносинах;
- ✓ виключення моралізування;
- ✓ конструктивним обговоренням виникаючих проблем, прагненням до консенсусу на всіх етапах виховного процесу;
- ✓ включеністю сторін в організований виховний процес;
- ✓ профілактикою аморальних проявів і вчинків;
- ✓ уміннями вчителів і батьків передбачати наслідки виховних дій.

Педагогіка партнерства характеризується трансформацією існуючої до цього часу імперативною атмосферою авторитарного навчання в атмосферу радості, гуманізму, оптимізму. Нею тепер позначають, як правило, прикладну модель педагогіки, тобто систему ідей, що дозволяють удосконалити, реформувати освіту, гуманізувати освітній процес. Педагогіка партнерства – це простір дитинства, який будується на засадах рівності, діалогу, співпраці. Вона є складником концепції Нової української школи, спрямованої на те, щоб побудувати довіру між школою, дітьми, батьками та суспільством.

Соціально-педагогічне партнерство розглядається як окрема форма соціальної взаємодії закладу освіти з фізичними або юридичними особами та розгортається на засадах визначальної ролі навчального закладу в реалізації його особистісно-розвивальних функцій. Таке партнерство включає в себе сім'ю, педагогів, адмі-

⁵⁴ Роговець О. Співробітництво батьків і вчителів як фактор педагогізації мікросередовища формування і розвитку дитини. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 40. С. 136-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_40_22 (дата звернення: 25.08.2019).

ністрацію навчального закладу. Його метою є інтеграція батьків у педагогічний процес шляхом створення необхідних і достатніх умов для залучення сім'ї до супроводу дитини в освітньому процесі. Завданнями партнерства у такому випадку є:

- ✓ встановлення партнерських відносин з сім'ями учнів;
- ✓ визначення ціннісних орієнтирів спільної діяльності та шляхів їх досягнення;
- ✓ залучення батьків до організації освітнього процесу та управління життєдіяльністю школи;
- ✓ науково-методичний та інформаційний супровід психолого-педагогічного навчання
- ✓ батьків з метою підвищення їхньої компетентності;
- ✓ проведення діагностичних досліджень з метою визначення освітніх запитів й задоволення освітніх потреб батьків та учнів.

Соціальне партнерство в освіті – це добровільна і рівноправна взаємодія всіх учасників освітнього процесу, спрямована на розробку, ухвалення і реалізацію педагогічних і соціально-економічних рішень, які забезпечують ефективний розвиток дітей, їх самовизначення та самореалізацію в соціальному середовищі. Потенціал соціального партнерства в закладі освіти забезпечується сукупністю ресурсів: інтелектуальних, економічних, кадрових, організаційних, методичних тощо, який ґрунтується на співпраці, на спільних інтересах та потребах, добровільності, рівноправності всіх партнерів, відповідності змісту, цілей, наслідків та вимогам законодавства у сфері освіти. Технологія соціального партнерства є однією з найбільш ефективних у побудові соціально-орієнтованої взаємодії педагогів, учнів і батьків та організації середовища для такої взаємодії в умовах закладу освіти⁵⁵.

Основними цілями соціального партнерства є сприяння у вирішенні будь-яких актуальних проблем, зміцнення демократії, досягнення згоди шляхом переговорів між сторонами щодо найваж-

⁵⁵ Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навчально-методичний посібник. К. : Вид-во ПП Щербатих О. В., 2011. 104 с.

лівіших стратегій розвитку. Соціальне партнерство засновано на добровільному і взаємовигідному співробітництві, спрямованому на досягнення його учасниками загальних цілей. Основним завданням соціального партнерства у закладах освіти є підвищення якості та ефективності освіти, поліпшення тих показників діяльності, заради яких вони створювалися.

Структура соціального партнерства охоплює:

- 1) партнерство в системі закладу освіти між соціальними групами професійної спільноти (педагоги, учні, батьки);
- 2) партнерство, в яке вступають працівники освіти, контактуючи з представниками інших сфер суспільного життя (органи управління освітою, профспілки, громадські організації, інші установи соціальної сфери);
- 3) партнерство, яке ініціює заклад освіти, як особлива сфера соціального життя, що змінює взаємовідносини у становленні спільноти мікрорайону, району, громади, міста тощо.

Як зазначено в Концепції «Нова Українська школа»: «в основі педагогіки партнерства – спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й захищеними спільниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини до побудови освітньої траєкторії дитини. Діалог і багатостороння комунікація між учнями, вчителями та батьками змінить односторонню авторитарну комунікацію вчитель – учень».

Великого значення у Концепції набуває аспект педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу. Акцентовано увагу на таких характеристиках педагогіки партнерства:

- ✓ педагогіка партнерства (співробітництва) ґрунтується на принципах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості. Її метою є створення нового гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму й офіціозу;

- ✓ головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу;
- ✓ це завдання реалізується у спільній діяльності учителя і учнів, учителя і батьків, що передбачає взаєморозуміння, спільність інтересів і прагнень із метою особистісного розвитку школярів.

У Концепції Нової української школи визначено такі принципи партнерства:

- 1) повага до особистості;
- 2) доброзичливість і позитивне ставлення;
- 3) довіра у відносинах;
- 4) діалог – взаємодія – взаємоповага;
- 5) розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків);
- 6) соціальне партнерство (рівність сторін, добровільність взяття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей)⁵⁶.

За своєю сутністю співробітництво батьків і вчителів у межах педагогіки партнерства є складним процесом взаємовпливу цих соціальних інститутів один на одного, головною метою якого є виховання дитини протягом усіх років її навчання в школі. Адже не може бути сумніву в тому, що для успіху виховання необхідно, щоб усі, хто займається цією справою, однаково розуміли свої завдання і діяли в одному напрямі, взаємно доповнюючи і допомагаючи один одному.

Висновки.

Сучасне виховання базується на ідеології дитиноцентризму, гуманістичному та особистісно-зорієнтованому підходах, що передбачає повагу до особистої гідності кожного вихованця, його індивідуальних життєвих цілей, запитів та інтересів; створення сприятливих умов

⁵⁶ Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.08.2019).

для його саморозвитку; орієнтується не тільки на підготовку вихованця до майбутнього життя, але й на забезпечення повноцінного проживання кожного вікового етапу відповідно до його психофізіологічних особливостей.

Особливу роль у забезпеченні виховання відіграє педагогіка партнерства, в основі якої лежить демократичний спосіб співпраці між учителем, учнем і батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Педагогіка партнерства передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення і взаємну вимогливість. Сутність педагогіки партнерства полягає в демократичному та гуманному ставленні до дитини, забезпеченні їй права на вибір, на власну гідність, на повагу, права бути такою, якою вона є, а не такою, якою хоче її бачити вчитель чи батьки.

Питання для перевірки знань

1. Розкрийте поняття «дитиноцентризм».
2. Схарактеризуйте основні риси гуманістичного підходу у вихованні.
3. Назвіть основні ознаки особистісно-зорієнтованого підходу у вихованні.
4. Охарактеризуйте сутність суб'єкт – суб'єктних відносин у вихованні.
5. Розкрийте основні риси педагогіки партнерства.

Підготуйте коротку доповідь щодо особистісно-зорієнтованого підходу у Концепції «Нова українська школа».

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ ЗА ЗМІСТОВИМ МОДУЛЕМ I

У результаті вивчення змісту модуля здобувач вищої освіти повинен знати:

- ✓ різні підходи до визначення педагогіки як науки;
- ✓ сутність поняття «педагогіка», її об'єкт і предмет, основні функції та завдання педагогіки як науки;
- ✓ основні категорії педагогіки;
- ✓ місце педагогіки в системі інших наук;
- ✓ систему педагогічних наук;
- ✓ сутність виховання, його методологічні засади;
- ✓ зміст гуманістичного та особистісно-зорієнтованого підходів до виховання;
- ✓ сутність педагогіки партнерства та шляхи її реалізації у Новій українській школі.

У результаті вивчення теми здобувач вищої освіти повинен вміти:

- ✓ аналізувати взаємодію та взаємовплив педагогічної теорії та практики;
- ✓ формулювати об'єкт, предмет, мету й завдання виховання;
- ✓ користуватися понятійним апаратом педагогіки;
- ✓ вирізняти характерні ознаки гуманістичного й особистісно-орієнтованого підходів до виховання.

Тест самоконтролю за змістовим модулем I

1. Що визначило розвиток педагогіки як науки:

- a) біологічний закон збереження роду;
- b) розвиток і ускладнення виробництва, накопичення наукових знань;
- c) турбота батьків про щастя дітей;
- d) підвищення ролі виховання у суспільному житті.

2. Освіта – це:

- a) система набутих у процесі навчання знань, умінь і навичок;
- b) цілеспрямований процес і результат оволодіння системою знань, умінь і навичок, формування світогляду й розвитку здібностей;
- c) соціальний інститут, який відтворює культуру суспільства;
- d) єдність навчання і виховання.

3. Які якості передаються дітям від батьків?

- a) риси характеру;
- b) способи мислення, особливості інтелектуальної діяльності;
- c) задатки, які виступають основою для розвитку індивідуальних здібностей людини.

4. На процес формування особистості не впливають:

- a) природне, предметне, соціальне середовище;
- b) освітні заклади, сім'я, громадськість.
- c) спадкові властивості особистості, уподобання, потреби та інтереси.

5. Педагогічні категорії – це:

- a) основні наукові поняття, якими оперує дидактика;
- b) форма знань, яка відображає провідні найпоширеніші наукові поняття виховання, навчання, освіти;
- c) знання про процес навчання, виховання й освіти.

6. Предмет педагогіки це:

- a) педагогічна діяльність;
- b) відносини, які виникають у процесі педагогічної діяльності, методи, принципи, на основі яких вона реалізується, закони і закономірності, яким вона підпорядковується як цілісний процес;
- c) закони та закономірності здійснення процесу навчання, виховання та розвитку;
- d) процес формування знань, умінь та навичок.

7. Які дисципліни не є галузями педагогіки:

- a) шкільна гігієна;

b) професійна педагогіка;

c) дефектологія;

d) антропологія.

e) генетика.

8. Структура педагогічної науки включає:

- a) психологію, соціологію, спеціальну педагогіку, філософію.
- b) загальні основи педагогіки, теорію виховання, дидактику, основи управління закладами освіти;
- c) дошкільну педагогіку, загальну педагогіку, професійну педагогіку, педагогіку вищої школи, соціальну педагогіку, історію педагогіки.

9. Вплив на усунення в діях, вчинках, способі життя негативних звичок та хибних схильностей, вад характеру та поступову заміну їх на позитивні риси і якості є сутністю поняття:

- a) самовиховання;
- b) виховання;
- c) перевиховання.

10. В основі Нової української школи лежать ідеї:

- a) набуття професійних знань, умінь і навичок, а також життєвого досвіду молоді.
- b) дитиноцентризму, особистісної орієнтованості навчання та виховання, педагогіка партнерства
- c) всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства.

Змістовий модуль 2

Дитина як об'єкт та суб'єкт виховання

Тема 2.1: Людина як об'єкт наукового пізнання

Мета та предмет: сформувати уявлення про людину як цілісність, єдність матеріального, чуттєвого, духовного та раціонально-дієвого буття; розвинути уявлення про людину як індивіда, особистість, індивідуальність, суб'єкта діяльності.

Терміни та основні категорії: людина, цілісність людини, суперечливість людини, індивід, особистість, особа, індивідуальність, суб'єкт діяльності, духовність, креативність, розумність людини.

Питання теми:

1. Концепція людини в психолого-педагогічному вимірі.
2. Людина як індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт.
3. Цілісність і суперечливість людини.

Інформаційний матеріал до теми

1. Концепція людини в психолого-педагогічному вимірі.

Проблема людини займає одне з провідних місць у сучасному людинознавстві. Складність феномена людини обумовила існування великої кількості різноманітних визначень цього поняття, що накопувалися упродовж усієї історії людства:

- ✓ мірило всіх речей (Протагор);
- ✓ Двонога, без пір'я істота, наділена розумом (Платон);
- ✓ політична (дослівно – полісна) істота (Аристотель);
- ✓ слабка душа, обтяжена трупом (Епіклет);
- ✓ образ Божий і вмістище гріха (загальна християнська традиція);

- ✓ мисляча річ (Р. Декарт);
- ✓ тварина, яка має здатність користуватися знаряддями праці (К. Гельвецій);
- ✓ тростина, але така, що мислить (Б. Паскаль);
- ✓ істота, здатна на неможливе (Й. В. Гете);
- ✓ канат, натягнутий між твариною та надлюдиною (Ф. Ніцше);
- ✓ істота, постійно незадоволена собою й здатна себе переростати (М.О. Бердяєв);
- ✓ здійснюване завдання, постійна гуманізація з провалами в озвіріння (М. Шелер);
- ✓ істота, приречена на блукання й помилки (Ф. Лярошфуко);
- ✓ єдина істота, яка знає, що вона є (К.-Т. Ясперс);
- ✓ істота, укорінена в надлюдському ґрунті (С.Л. Франк);
- ✓ істота, яка виробляє знаряддя праці (Б. Франклін);
- ✓ істота, у свідомості якої підсвідоме панує над свідомим (З. Фрейд);
- ✓ унікальне, мінливе поєднання біологічного (фізичного) та психічного, яке у своєму найвищому поєднанні утворює свідомість, що спроможна усвідомлювати себе, свої та (можливо) божі діяння (В.С. Соловйов);
- ✓ індивід, який являє собою не лише особистість, але й має такі ознаки, як тілесність, анатомічну будову, фізіологію, соціальну роль та статус, що виражає та передає культуру (Г.М. Коджаспірова);
- ✓ суспільна істота, що являє собою найвищий ступінь розвитку живих організмів, має свідомість, володіє членороздільною мовою, виробляє й використовує знаряддя праці («Великий тлумачний словник сучасної української мови»).

Наведених визначень цілком достатньо для висновку про те, що описувана дефініція базується на розумінні людини як біологічної та соціальної істоти одночасно. Однак питання співвідношення біологічного й соціального в людини й до цього часу оцінюється вченими неоднозначно. Тому сукупність різних наукових підходів

до розуміння сутності людини можна звести до трьох основних концепцій: біологізаторської, соціологізаторської та біосоціальної.

Суть біологізаторської концепції полягає в тому, що в обґрунтованні сутності людини біологічні чинники визнаються головними, визначальними. Одним із прихильників такого розуміння природи людини був З.Фрейд, який звернув увагу на негативні ірраціональні сторони людини, пов'язані з її біологічною природою і психікою⁵⁷.

Дійсно, людина стала вершиною трофічних пірамід в усіх екосистемах планети, вона включила до сфери своїх інтересів практично все оточуюче середовище, що відрізняє її від інших біологічних видів. Сучасні вчені-антропологі стверджують, що з моменту виділення виду *Homo sapiens* з тваринного світу (приблизно 40 000 років тому) людина генетично практично не змінилася. Фізична будова та життя людини повністю відповідає законам біології та відображає їх. Результатом біологічної еволюції людини стало утворення багаточисленних рас, процес утворення яких обумовлюється різноманітністю природних умов та характеристик середовища⁵⁸.

Однак, унікальність людини як біологічного виду полягає у наявності в неї **мови та мовлення, високої пластичності поведінки, вертикального положення тіла, великого високорозвиненого мозку**. Разом з тим людина наближується до людиноподібних мавп; генетичні розбіжності між ними незначні та складають менше 1 %, що лише підтверджує належність людини природі та змушує розглядати її як біологічну істоту.

Однак, ставши соціальною істотою, людина створила матеріальне та духовне життя суспільства, створила надбіологічну сферу та стала єдиним живим організмом на планеті, який вийшов за межі біологічної еволюції, що дає підстави розглядати її як соціальну істоту.

⁵⁷ Фрейд З. Будущность одной иллюзии. Сумерки богов. М.: Политиздат, 1990. С. 97.

⁵⁸ Кошелев А.И. Пересадько Л.В., Кошелев В.А. Биосоциальная природа человека, его социализация и проблема коэволюции с биосферой. *Постметодика*. № 7-8(45-46), 2002.

Основні відмінності людини від вищих тварин полягають у наступному:

✓ Носієм видової програми є не окремий член суспільства, а соціум, з одного боку, та людство, соціальна система, що розвивається в цілісність, – з іншого. Видовою програмою як окремого соціуму, так і людства в цілому є культура.

✓ На відміну від тварин, ставленням людини до світу, а також її якістю є не поведінка, а діяльність, пов'язана зі зміною форми природних предметів та процесів, біологічних та соціальних ситуацій у відповідності до людських потреб.

✓ Поряд з індивідуальною спадковістю необхідним моментом видового існування людини є спадковість соціальна, носієм якої є, наприклад, соціокод.

✓ Важливою характеристикою людини є універсальність, яка полягає в тому, що будь-який елемент Всесвіту та увесь він у цілому може стати частиною людського досвіду, а також у тому, що людина утримує у свідомості нескінченність світу та створює інший предметний світ, «іншу природу».

Зазначені особливості розглядаються в межах соціологізаторської концепції в якості основи для розуміння людини як соціальної, предметно-діяльної істоти, лише як носія суспільних відносин. В основі цієї концепції – розуміння людини як атрибуту соціуму, в якому вона може реалізувати свої потенційні можливості.

- Суттєвими ознаками людини як соціальної істоти є:
- **активність** (здатність до продуктивної діяльності, збереження та створення культури);
 - **динамічність та пластичність** (здатність орієнтуватися на іншого, змінюватися від його впливу, відчувати емпатію);
 - **готовність до сприймання людського мовлення** (комунікативність, здатність до конструктивного діалогу, до обміну цінностями, досвідом, знаннями);
 - **розумність** (здатність людини усвідомлювати не лише світ, але й себе в ньому; здатність фіксувати своє усвідомлення світу

та себе; прагнення до самоаналізу, самокритики, самооцінки, цілепокладання та планування своєї життєдіяльності);

- **духовність** (вищий рівень розвитку та саморегуляції зрілої особистості, на якому, основними орієнтирами її життєдіяльності стають вищі людські цінності);
- **креативність** (креативність – здатність до змінювання та перетворення).

Такий розгляд сутності людини заперечує прояви біологічного в ній, призводить до абсолютизації ролі соціального стосовно психіки людини, ігнорування індивідуальних відмінностей людей.

Як бачимо, ні біологізаторська, ні соціологізаторська концепції через свою односторонність не в змозі дати наукові пояснення природи людини. У прагненні подолати односторонність та об'єднати раціональні елементи кожної з розглянутих крайніх позицій виникла біосоціально концепція людини⁵⁹.

У цій концепції людська природа розуміється як біосоціальна. Людина при цьому розглядається як істота, що живе за біологічними та соціальними законами. У ній існують як соціальна, так і повноцінна біологічна сторони, які перебувають у стані діалектичної єдності. Людина в цій концепції представлена як багаторівнева жива система. Таких рівнів п'ять:

1. Структурний.
2. Функціональний.
3. Психічний.
4. Свідомий.
5. Поведінково-діяльний.

Кожний з цих рівнів виконує свою специфічну роль у системі й слугує невід'ємним її компонентом та ґрунтується на можливостях і якостях наступного, маючи на них інформаційний, енергетичний та інший вплив. Отже, усі вони поєднуються системоутворюючим фактором – кінцевим результатом функціонування живої системи.

⁵⁹ Лукашевич М.П. Соціологія економіки. Підручник. К.: Каравела, 2009. 280 с.

Отже, людина як біосоціальна істота постає одночасно частиною і природи, і суспільства. Розуміння діалектичної єдності біологічного й соціального в людині має принципове значення, оскільки недооцінювання того чи іншого аспектів призводить до неминучих викривлень у розвитку кожної людини зокрема та суспільства в цілому.

Тому людину слід розглядати як багаторівневу біосоціальну систему суттєвими ознаками якої є:

- ✓ **неперервність** (неможливість зупинки системи, що виникає, розвивається, функціонує та руйнується за особливими законами);
- ✓ **саморегуляція** (наявність адаптивних механізмів, що дозволяють реагувати зміною своєї поведінки на будь-яку зміну навколишнього середовища);
- ✓ **соціальна інтегрованість** (органічна включеність у життя соціуму);
- ✓ **відкритість** (взаємозв'язок з навколишнім світом, природним і соціальним середовищем, взаємозалежність людини й оточуючого середовища).

2. Людина як індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт.

З моменту народження дитина, як біологічна істота, потрапляє у сферу дії суспільних відносин (економічних, моральних, політичних, трудових тощо), які через спілкування та активну діяльність розвивають її соціальні якості й формують її. Для характеристики людини у контексті процесу її перетворення з істоти суто біологічної в біосоціальну вживаються різні терміни – «індивід», «особистість», «індивідуальність», «особа».

Факт належності живої істоти до людського роду відображається в понятті «індивід».

Індивід (лат. *individuum* – неподільне) – людина як одинична природна істота, представник виду *Homo sapiens*. Це поняття несе в собі як ознаку цілості суб'єкта, так

і наявність у нього особливих (індивідних) властивостей, тому його використовують на позначення, як правило, конкретної людини. Деякі автори пов'язують з цим поняттям природне (біологічне) в людині, ігноруючи органічну єдність природного і соціального. Індивід означає окремість існування людського, поєднуючи в собі природне, біологічне, психологічне та соціальне, тобто відтворює в одній особі всі людські якості.

Кожен індивід існує окремо й одночасно спільно з іншими. Він є окремим представником соціальної спільноти (суспільства, класу, прошарку, групи тощо), якому притаманні основні соціально-демографічні або соціально-професійні характеристики певної спільноти. Це не просто «один», а завжди «один з...». Тому відмінність між людьми як індивідами – це відмінність між самими соціальними групами, до яких вони належать, та відмінність ступеня виявів типових ознак однієї й тієї ж групи у різних її представниках.

Отже, поняття «індивід» слід відрізнати від поняття «індивідуальність» як позначення неповторного поєднання природних та соціальних властивостей індивіда, а також від поняття «особистість» як деіндивідуалізованих соціальних якостей людини.

Індивідні якості виступають основою для формування особистості. Сформована свідомість дає людині можливість виражати себе, а взаємодія із суспільством має взаємний двосторонній характер – особистість задовольняє свої потреби за рахунок суспільства, а суспільство відчуває на собі результати цієї взаємодії⁶⁰. Визначаючи особистість як соціальний індивід, науковці стверджують, що, вона – це:

- ✓ людський індивід як член суспільства, що узагальнює інтегровані в ньому соціально значущі риси (І.С. Кон);
- ✓ індивід, який визначив свою діяльну позицію до всього, що його оточує: до праці, до суспільного ладу, до боротьби мас, до завдань колективу, до долі іншої людини (П.Є. Кряжев);

⁶⁰ Загальна психологія / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

- ✓ людина як суспільний індивід, суб'єкт пізнання об'єктивного перетворення світу, розумна істота, яка володіє мовою і здатна до трудової діяльності (А.В. Петровський);
- ✓ людина як носій свідомості (К.К. Платонов);
- ✓ людина, взята в системі таких психологічних характеристик, які соціально зумовлені, проявляються в суспільних зв'язках і відносинах, є стійкими і визначають моральні вчинки людини, котрі мають істотне значення для неї самої й тих, хто її оточує» (Р.С. Немов).

Отже, **особистість** – це стійка система соціально-значущих рис, які характеризують індивіда, вона є продуктом суспільного розвитку і включення індивідів у систему соціальних відносин шляхом предметної діяльності. Особистість по суті – це **людина зі сформованим світоглядом, самосвідомістю і здатністю до творчої самореалізації через діяльність**. Тому характерними особливостями особистості виступають:

1. Приналежність виключно людині.
2. Функціонування на основі сформованої та здорової свідомості.
3. Активність й суспільний характер діяльності.
4. Динамічність (мінливість певних проявів людини в залежності від віку та умов життя).
5. Соціальна зумовленість (формування та прояви особистісних рис лише на основі перебування в соціумі).

Поняття «особистість» більш вузьке, ніж поняття «людина». Особистість – системна соціальна характеристика індивіда, що формує предметну діяльність та спілкування і зумовлює причетність до суспільних відносин. Однак особистістю є не кожний індивід. Особистість – це ознака свідомого індивіда, який займає певну позицію в суспільстві й виконує певні соціальні ролі. Індивід, який народжений з глибокими відхиленнями у психіці, або той, що виріс поза людським оточенням, не зможе стати особистістю. Але це дуже рідкісні випадки. Набагато частіше трапляються, випадки, коли в людини недостатньо чітко сформована позиція

особистості – стала система її ставлень до тих чи інших характеристик дійсності, яка виявляється у певній поведінці й вчинках⁶¹.

Однією з найхарактерніших рис особистості є її індивідуальність. Індивідуальність – це особистість у своїй неоднорідності. Це людина, яка має риси, властиві тільки їй.

Індивідуальність – це неповторне поєднання психологічних особливостей людини, які складають її своєрідність, відмінність від інших людей, що виявляється в темпераменті, характері, звичках, інтересах, в особливості пізнавальних процесів: сприйманні, пам'яті, оригінальності мислення, уяві тощо. Вона може проявлятися в одній або одночасно у декількох сферах людської психіки. Задоволення людини наслідками своєї праці, становищем у суспільстві, взаємовідносинами з іншими людьми значною мірою пов'язане з можливістю розвитку і реалізації індивідуальних рис характеру. Цим пояснюється необхідність детального вивчення індивідуальних якостей особистості в педагогіці, управлінні та інших галузях⁶².

Багатство індивіда як особистості зумовлене сукупністю його зв'язків з іншими членами суспільства, його активною життєвою позицією, яка перетворює особистість на суб'єкт суспільних відносин, що формується під постійним впливом багатьох чинників: економічних, політичних, культурних, національних тощо. Сама ж діяльність особистості виступає тією формою активності, в якій людина удосконалює оточуючий світ та саму себе.

На активність життєвої позиції людини впливають політичні відносини, у межах яких вона має можливість реалізувати свої політичні права, брати участь у виборчих кампаніях, відкрито обговорювати проблеми суспільного життя.

⁶¹ Винославська О.В. Психологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. ; наук. ред. О.В. Винославська ; Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ін-т». К. : Фірма «ІНКОС», 2005. 351 с.

⁶² Загальна психологія / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

За впливом на процес суспільного розвитку особистість політичного або іншого суспільного діяча може бути історично прогресивною, тобто сприяти позитивним перетворенням у суспільстві, або історично регресивною, тобто стримувати природний розвиток суспільства.

Особистість перебуває також під впливом культурних відносин. Переважаючи в суспільстві культурні норми та цінності через систему установ освіти і засоби масової інформації впливають на формування психіки особистості, її світогляду та соціальних установок. При цьому особистість у своїй практичній діяльності може або спиратися тільки на систему сталих норм та цінностей або послідовно провадити в життя нові прогресивні ідеї.

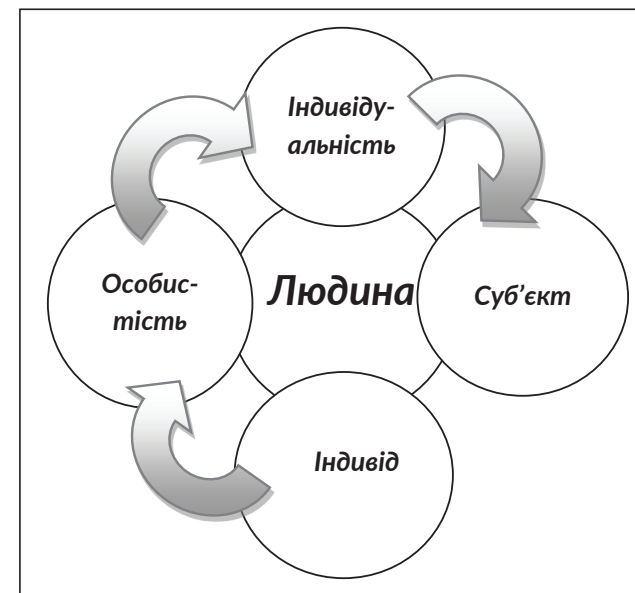

Рисунок 3 – Співвідношення понять «людина», «індивід», «суб'єкт», «особистість», «індивідуальність»

На особистість як об'єкт та суб'єкт суспільних відносин впливає і психологія тієї соціальної групи, до якої вона належить: сім'я, навчальний або виробничий колектив тощо. Позитивний або негативний досвід, взаємовідносини з іншими членами соціальної групи формують відповідну систему внутрішніх установок особистості: щодо суспільства, праці, людей, власних якостей. Водночас, особистість, як свідомий індивід, вибирає при цьому той чи інший спосіб життя.

Процес розвитку та еволюції суспільства спричинив виникнення специфічних відносин між суб'єктами, що характеризуються певним рівнем усвідомленості та узгодженості. Саме це зумовлює соціальний характер поняття «людина» та його перетворення на соціально-значиму категорію «особа».

Особа – людина, яка має історично зумовлений ступінь розвитку, користується правами, що надаються суспільством, та виконує обов'язки, які ним покладаються. Особа формується на такому етапі розвитку суспільства, коли людина отримує відносну незалежність від природи та повну свободу дій.

Людину як особу характеризують наступні риси:

1. **Розумність** (здатність мислити та приймати осмислені рішення), що зумовлює можливість упорядкування процесу спілкування суб'єктів.

2. **Свобода** (можливість вибору із встановлених суспільством варіантів поведінки саме того, який найповніше відповідає інтересам особи та не порушує прав інших суб'єктів, що і забезпечує можливість усвідомленого ставлення суб'єкта до власної поведінки).

3. **Індивідуальність** (наявність специфічних рис, які виокремлюють особу з маси собі подібних), що надає можливість реально визначити соціальний стан, професію, вік, місце особи в суспільстві.

4. **Відповідальність** (можливість передбачати результати своїх дій, керувати ними та самостійно нести відповідальність у разі невиконання обов'язків чи порушення прав інших осіб), що

забезпечує певне співвідношення власної поведінки з інтересами суспільства та її самооцінку відповідно до існуючих стандартів.⁶³

3. Цілісність та суперечливість людини.

Людина, що є надскладною біосоціальною істотою, характеризується цілісністю й суперечливістю.

Цілісність людини виступає як інтегроване утворення, яке поєднує в собі усе розмаїття природно-соціально-духовного змісту особистості та містить у собі всі психічні (свідомі й несвідомі) та непсихічні складові особистості. Але вона – не є їх простою сумою, а являє собою нову особливу якість, форму існування психіки людини.

У кожній людині виявляється глибока єдність індивідуальних (загальних для людства як виду), типових (властивих певній групі людей) та унікальних (характерних лише для даної людини) властивостей. Кожна людина завжди проявляє себе одночасно і як організм, і як особистість, і як індивідуальність.

Найбільш очевидна фізична цілісність людського організму (наприклад, будь-яка подряпина на шкірі людини змушує реагувати весь організм у цілому), але вона не вичерпує цілісності людини. Цілісність людини виявляється й у тому, що її фізіологічні, анатомічні, психічні властивості не тільки адекватні одна одній, але й взаємопов'язані, взаємообумовлені. Однак функціонування людського організму цілісно пов'язане з духовністю, розумністю, соціальністю людини. Фізичний стан організму людини залежить від людського слова, від «сили духу», і в той же час фізичний стан людини впливає на її психологічний, емоційний стан, на функціонування в соціумі.

Організм людини з самого народження має потребу в людському образі життя, в людських формах буття, спілкуванні з іншими людьми, оволодінні словом і готовий до них. Проте від народження людина отримує лише тілесну цілісність. Її соціально-духовна ціліс-

⁶³ Зайчук О.В. Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006.

ність формується у середовищі. Коли відносини з середовищем складаються сприятливо, формується нормальна, несуперечлива, цілісна особистість. Чим стійкішими є цінності особистості, переконання, принципи та ідеали, тим більш повно й адекватно проявляється її цілісність.

Складовими духовної цілісності особистості виступають:

- 1) **світосприйняття та світоставлення особистості** (розуміння оточуючого світу, людства, суспільства, цінностей власного життя та власного ставлення до нього, розуміння свого місця у світі, необхідності самореалізації та самоствердження в житті й суспільстві);
- 2) **мотивація й цілепокладання діяльності** (прагнення й життєві цілі людини, її потреби, інтереси, усвідомлення життєвої мети в контексті власних можливостей);
- 3) **цивілізованість особистості** (засвоєння досвіду, який відповідає рівню сучасної цивілізації, високим досягненням культури, науки, техніки, освіти, інтелекту, моралі, гуманізму, демократії, екології тощо);
- 4) **громадянськість** (сукупність соціально-психологічних особливостей, що характеризують особистість як члена суспільства);
- 5) **групова інтегрованість особистості** (ідентичність психології особистості з психологією конкретної групи чи спільноти, співпадіння намірів та дій з груповою динамікою, розуміння єдності з людьми, що входять до групи);
- 6) **комунікативність** (відкритість, демократичність, справедливість, порядність, чесність, емпатійність (здатність розуміти і переживати стани і почуття іншої людини), чуттєвість до чужого болю, альтруїстичність (безкорисливе піклування про інших));
- 7) **соціальна активність.**

Отже, цілісність особистості розкривається у спрямованості людини сформуванню певне підґрунтя власного свідомого існування, в якому природне і соціальне, індивідуальне, об'єктивне і суб'єк-

тивне у розвитку індивіда поєднуються у ціле. Відокремлювати їх означає руйнувати їх цілісність. Тому сутність людини полягає в її цілеспрямованості, здатності вийти за межі власного природного й соціального буття.

З іншого боку людина – єдина з усіх живих істот нерозривно, органічно пов'язує в собі розумність та духовність, завжди знаходиться одночасно в позиції суб'єкта та об'єкта. В ній взаємопов'язані розум і почуття, емоції та інтелект, раціональне та ірраціональне буття, що обумовлює суперечливість людини та усіх її проявів.

Основними суперечностями людської природи виступають наступні:

1. Людина спрямована на дотримання суспільних норм, вона підкоряється суспільним вимогам, однак завжди зберігає власну автономність у соціумі, не допускаючи ним повного поглинання себе.

2. Людина прагне до досягнення свободи, усвідомлюючи її цінність власного життя. Однак повна свобода й незалежність від інших людей зрікає людину на страждання чи душевний дискомфорт.

3. Людина прагне до досягнення вершин духовності, пізнання вищих її цінностей, але залишається при цьому істотою матеріальною, яка прагне матеріальних благ.

4. Закони, за якими живе людина, часто є «розмитими» з етичної точки зору, що призводить до стикання логічного й емоційного, раціонального та ірраціонального (це стосується, наприклад, усвідомлення кожною людиною сутності понять «добре-погано», «низький-шляхетний», «благо-зло» тощо).

5. Людина, як суспільна істота, живе та розвивається в умовах взаємодії з іншими людьми, однак тривала взаємодія стомлює її, обумовлює виникнення прагнення самотності.

6. На формування особистості впливають як закономірні, так і випадкові, спонтанні чинники, що можуть мати непередбачувані наслідки.

7. Людина одночасно виступає як революціонер та консерватор, прагне до стабільності й стійкості та до творчості, однак рутину її переобтяжує.

8. Людина за умови міцної позитивної мотивації спроможна досягти найвищої своєї мети, однак її можливості обмежені.

Отже, суперечливість – це той стимул, який спонукає людину до творчості. Таку творчу функцію виконують протиріччя, властиві будь-яким типам переживання, досвіду, мислення. Суперечливість людської природи завжди ставить її перед вибором. Однак, лише людина, яка зробила вибір, є людиною в істинному сенсі.

Висновки.

Людина – це біосоціальна категорія, що не лише визначає належність живої істоти до людського роду за певними анатомічними особливостями та фізіологічними функціями, а й виступає творцем культури, суб'єктом соціальних відносин.

Основними рисами людини є: розвинені інстинкти, що забезпечують можливість реалізації різних інтересів, наявність мови як засобу спілкування та узгодження діяльності людини, необхідність спілкування із собі подібними з метою досягнення компромісу інтересів, чіткий розподіл праці у людському середовищі, що надає можливість досягти високого ступеня організованості відносин.

Людина виступає одночасно як індивід, особистість, індивідуальність, особа, суб'єкт суспільних відносин. Цілісна людина є здоровим біологічним індивідом, відповідальним і надійним членом соціуму та індивідуальністю, спрямованою до самоцінної духовності.

Природа людської цілісності не унітарна, але багатоякісна та багаторівнева. Звідси – різноманіття підходів і методів до її вивчення. Разом з тим, саме тут криється найбільша трудність в її осягненні.

Питання для перевірки знань

1. Дайте визначення поняттю «особистість».
2. Розкрийте відмінність між поняттями «індивід» та «індивідуальність».
3. Який з термінів характеризує соціальну природу людини: «індивід», «особистість», «індивідуальність», «особа», «персона», «громадянин»?
4. Назвіть ознаки, що характеризують людину як біологічну істоту.
5. Назвіть ознаки, що характеризують людину як соціальну істоту.
6. Наведіть приклади цілісності людини.
7. Наведіть приклади суперечливості людини.

Тема 2.2: Дитина як суб'єкт виховання

Мета та предмет: сформувати уявлення про дитину як об'єкт та суб'єкт виховання, особливості прояву нею сутнісних людських властивостей; оволодіти знаннями основних характеристик процесу розвитку дитини, його закономірностей; формувати грамотне ставлення до дитини як основу гуманістичних педагогічних систем.

Терміни та основні категорії: розвиток людини, дитина, філогенез, онтогенез, антропогенез, закономірності процесу розвитку дитини, акселерація, оптимізація взаємодії дитини та дорослої людини, соціалізація.

Питання теми:

1. Поняття дитинства. Особливості прояву дитиною сутнісних людських властивостей.
2. Поняття про розвиток дитини, його закономірності.

Інформаційний матеріал до теми

1. Поняття дитинства. Особливості прояву дитиною сутнісних людських властивостей.

Центральною проблемою, від розв'язання якої залежить висвітлення інших педагогічних питань, є проблема дитячої природи. Протягом різних історичних періодів ця проблема вирішувалася по-різному. Здебільшого дитина сприймалася як доросла людина, яка у відповідності до своєї «дорослості» мала й розуміти все, як дорослий. У народів, які перебували на стадії родоплемінних стосунків, період дитинства був надзвичайно коротким – 8-11 років. Саме в цьому віці відбувалася ініціація, після якої дитина вважалася дорослим членом роду. У стародавніх міфах не існує дитячих персонажів. Дитина не є предметом духовної культури. Виключення складають деякі міфічні герої, однак їхнє дитинство оцінюється за законами дорослого життя.

Ілюстрацією несприйняття дитячої специфіки у період середньовіччя є полотна художників, на яких дитина зображується з пропорціями дорослого, але невеликого зросту. Визначити, що це дитина, можливо лише за іграшкою в руках або іншими деталями приналежності до дитинства. Розмірковуючи про період дитинства, середньовічна думка виділяла риси, притаманні всім дітям взагалі: сприйнятливність, гріховність та нерозумність. Позитивною рисою дитячого віку вважалася сприйнятливність до виховання.

«Відкриття» дитинства відбувалося поступово. Наукове розуміння специфіки дитячої природи почало формуватися лише у другій половині XIX століття на основі твердження про самоцінність дитини, її включення до громадянсько-правової та моральної спільноти, що надавала дітям юридичні та моральні права⁶⁴.

Однак лише протягом XX століття виникає стійкий інтерес суспільства до дитинства як соціального феномену та формується «дитяча» індустрія, що охоплює матеріальну й духовну сфери. Саме в цей час бурхливо розвиваються ідеї про особливий статус дитинства, у тому числі – про право дитини на гру та ігрову свідомість, що має особливе значення у розвитку людини й суспільства в цілому.

У зв'язку з цим перед філософсько-педагогічною наукою піднялися специфічні питання: якщо особливості природи дитини обумовлені її віком, то який взаємозв'язок між дитинством та загальною природою людини; чи відображає дитяча природа початкову сутність людини чи людські властивості набуваються у процесі індивідуальної соціалізації та виховання; чи можливо оцінювати властиві дітям відкритість, щирість, довірливість та інші риси як морально ідеальні якості людини; чи полягає завдання виховання у зміцненні цих рис чи стан «моральної цнотливості» характеризує моральний інфантилізм особистості?

⁶⁴ Гальченко М.С. Трансформація цінностей дитинства в сучасній культурі України – Філософська антропологія, філософія культури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філософських наук : 09.00.04. Київ, 2014. 23 с.

Поняття дитинства сьогодні пов'язується не з біологічним станом зрілості дитини, а з певним соціальним статусом, притаманним цьому періоду життя, з набором доступних для нього видів діяльності – так визначають дитинство історики. Психологи тлумачать дитинство як складний, багаторівневий феномен, який, маючи біологічну основу, опосередкований багатьма соціокультурними чинниками. Фізіологи розглядають дитинство, як життєвий відрізок між народженням і підлітковим віком, який закінчується з настанням статевого дозрівання (пубертатний період).

У сучасному українському законодавстві права дитини тлумачиться як права людини, що має вікові обмеження у дієздатності. Вони являють собою сукупність законодавчих норм, спрямованих на захист інтересів дитини у всіх сферах її життєдіяльності. Відзначається, що дитина є самостійним суб'єктом права, що діти, як громадяни держави, мають користуватися всіма правами та свободами людини та мати відповідні гарантії охорони й захисту.

Права дитини представлено в Конвенції ООН (1989 р.), яка закликає дорослих до відповідальності за долі дітей, підкреслює, що дитинство – це час найбільш інтенсивного розвитку людини, становлення її особистості, саме в дитинстві людина є найменш захищеною та потребує допомоги й підтримки старших.

Таким чином, дитина розглядається сьогодні як юридична категорія, багаторівневий феномен, що об'єднує її з дорослою людиною, проте властивості дитини не слід ототожнювати з особливостями дорослої людини.

Безумовно, всі видові особливості притаманні людині від народження. Кожна дитина є цілісною істотою, пов'язана з природою та суспільством. Вона народжується біологічним організмом, індивідною індивідуальністю, членом суспільства. З антропологічної точки зору суттєвими є особливості прояву дитиною сутнісних людських властивостей, оскільки діти виявляють свою людську природу інакше, ніж дорослі.

Діти максимально активні в освоєнні оточуючого світу та себе самих, але їх можливості щодо втручання у цей світ мінімальні. Вони більш чутливі до впливу природних явищ, однак, оскільки дитячий організм більш пластичний, він має найвищий рівень здатності до змін, тобто він є найбільш динамічним.

Іншими рисами, що відрізняють дитину від дорослої людини, є: вразливість, безпосередність, емоційність, нездатність до самоаналізу. В силу психічних особливостей та відсутності життєвого досвіду, наукових знань дитині більшою, ніж дорослому, мірою притаманне створення уявного світу, гра, фантазування. Однак це ще не означає, що дорослі розумніші за дітей або що світ дорослої людини бідніший у порівнянні з дитячим. Тут не може бути єдиних підходів до оцінки психіки дитини й дорослої людини, – вони надзвичайно різні.

Духовність дитини виявляється в її здатності отримувати задоволення від гарної (моральної) поведінки, любити близьких, вірити у добро та справедливість, орієнтуватися на зразок та поводити себе у відповідності до нього; у сприйнятливості до мистецтва; у допитливості та пізнавальній активності.

Певними особливостями характеризується й дитяча творчість. Креативність дитини настільки багатоманітна, її прояви в кожній дитині настільки очевидні, сила уяви над раціональністю настільки велика, що іноді здатність до творчості помилково приписують виключно дитинству й тому не сприймають творчі прояви дитини серйозно.

Дитина яскравіше демонструє соціальність, вона залежить не тільки від внутрішніх особливостей фізіології, психіки, вродженого потенціалу, але й від зовнішніх умов (від ставлення оточуючих до неї, їх визнання; від сприятливого становища у системі стосунків зі значущими для неї людьми; від насиченості простору її життя спілкуванням, враженнями, творчою діяльністю тощо).

Отже дитині, як і дорослій людині, органічно притаманний комплекс властивостей, а саме:

- ✓ біосоціальність;
- ✓ розумність;

- ✓ духовність;
- ✓ цілісність;
- ✓ суперечливість;
- ✓ креативність.

 Але «дитина» – не синонім до слова «людина». **Дитина** – це біосоціокультурна, пластична істота, що інтенсивно розвивається, активно освоює та створює суспільно-історичний досвід і культуру; самовдосконалюється у просторі та часі; має відносно багате духовне життя; виявляє себе як органічна, хоча й суперечлива цілісність⁶⁵.

Такий підхід до дитини дозволяє усвідомлено й системно використовувати антропологічні знання в педагогіці, ефективно розв'язувати проблеми виховання й освіти дитини, виходячи з її природи.

2. Поняття про розвиток дитини.

Людина розвивається, формується як творча особистість протягом усього свого життя. У цьому процесі поєднуються, тісно переплітаючись, впливи зовнішнього середовища, спадковості та виховання.

 Розвиток людини – процес фізичного та психічного становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників⁶⁶.

Процес розвитку людини супроводжується фізичними та психічними змінами. До фізичних змін належать ріст, розвиток кісткової та м'язової систем, внутрішніх органів, нервової системи тощо. Психічні зміни охоплюють розумовий розвиток, формування психічних рис особистості, набуття соціальних якостей. У психічному розвитку кількісні зміни виявляються в збільшенні з віком кількості утворюваних навичок, асоціацій, у зростанні кола уявлень, знань про

⁶⁵ Максакова В.И. Педагогическая антропология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 208 с.

⁶⁶ Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

навколишній світ, пасивного й активного словника дитини, обсягу її уваги, сприймання, пам'яті тощо.

За Л.С. Виготським існують чотири **закони дитячого розвитку**:

 1. Закон циклічності – періоди підйому, інтенсивного розвитку змінюються періодами уповільнення. На різних етапах зміни в дитячій психіці можуть проходити повільно, а можуть – швидко. При цьому фази уповільнення не означають застою. Це нагромадження сил, яке веде до подальшого прискорення розвитку.

2. Закон нерівномірності розвитку, у відповідності до якого різні сторони особистості, а також психічні функції, розвиваються асинхронно: у той час, як розвиток одних прискорюється, розвиток інших уповільнюється.

3. Закон «метаморфози», відповідно до якого розвиток не може зводитися виключно до кількісних змін; це ланцюг якісних змін, перетворення змін кількісних в якісні.

4. Закон поєднання процесів еволюції та інволюції в розвитку дитини. Ті утворення, що виникають та розвиваються на попередньому етапі, відмирають або перетворюються (наприклад, дитина, навчившись говорити, перестає лепетати, навчившись бігати, перестає повзати тощо).

Розвиток дитини, як правило, відбувається в умовах суспільства, нерозривно пов'язаний зі спрямованими на підростаючу особистість розвивальними впливами оточуючих людей. Тому на позначення трансформацій, що відбуваються з людиною упродовж життя поряд з поняттям «розвиток» використовується термін «формування».

 Формування особистості – становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку. Поняття «розвиток людини» і «формування особистості» дуже близькі, їх нерідко вживають як синоніми, однак вони не тотожні. Поняття «формування» підростаючої особистості акцентує соціальну зумовленість психічного розвитку дитини в умовах суспільства.

Джерелом, внутрішнім змістом формування особистості є такі **внутрішні й зовнішні суперечності**:

- ✓ між збудженням і гальмуванням;
- ✓ між задоволенням і незадоволенням, радістю і горем;
- ✓ між спадковими даними і потребами виховання (наприклад, дитина-інвалід завдяки вихованню досягає вищого рівня розвитку);
- ✓ між рівнем сформованості особистості й ідеалом (оскільки ідеал завжди досконаліший за конкретного вихованця, він спонукає особистість до самовдосконалення);
- ✓ між потребами особистості та моральним обов'язком (щоб потреба не вийшла за межі суспільних норм, вона «стримується» моральним обов'язком людини);
- ✓ між прагненнями особистості та її можливостями (коли індивід прагне досягти певних результатів у навчанні, а рівень його пізнавальних можливостей ще недостатній, йому потрібно посилено працювати над собою).

Формування особистості залежить від спадковості, середовища і виховання, що детермінують переконання людини, її погляди й установки, життєві орієнтири та ідеали, діяльнісні та поведінкові прояви.

Велику роль у переліку зазначених чинників відіграє **спадковість** як відновлення в нащадків біологічних особливостей батьків⁶⁷.

Людина, як представник свого біологічного виду, отримує у спадок від батьків передусім тип нервової системи, на базі якої формується тип темпераменту (меланхолійний, флегматичний, сангвінічний, холеричний); деякі безумовні рефлексії (орієнтувальний, оборонний, слиновидільний); конституцію тіла, зовнішні ознаки (колір волосся, очей, шкіри). До суто фізичних задатків належать і група крові та резус-фактор (особлива речовина, яка міститься у крові й зумовлює сумісність крові матері та плоду, донора та реци-

пієнта). На жаль спадково від батьків до дітей передаються захворювання (гемофілія, шизофренія, цукровий діабет, венеричні хвороби). Найнебезпечнішими для фізичного здоров'я дітей є алкоголізм і наркоманія батьків.

Складною в педагогіці є проблема здібностей, зокрема інтелектуальних. Результати генетичних досліджень засвідчують, що здорові люди мають задатки до необмеженого духовного розвитку й підтверджують припущення про великі можливості людського мозку. Однак від природи різні діти мають неоднакові інтелектуальні задатки, чим й обумовлюється необхідність індивідуального підходу до кожної дитини.

Не менше значення у формуванні особистості має вплив на неї **середовища**, під яким розуміють сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і впливають на її розвиток. Умовно його можна поділити на природне й соціальне. Чинниками природного середовища є клімат, рельєф, географічне положення тощо. Соціальне середовище утворюють соціальні групи, які безпосередньо чи опосередковано впливають на людину (сім'я, дитячий садок, школа, позашкільна установа, двір, товариства однолітків, засоби масової інформації та ін.).

У соціальному середовищі відбувається **соціалізація** людини, що являє собою комплексний процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють їй функціонувати як повноправному члену суспільства. Соціалізація виступає одним з основоположних соціальних процесів, що забезпечує існування людини в середині суспільства. Вона являє собою процес входження людини в суспільство, включення її в соціальні зв'язки та інтеграції з метою встановлення її соціальності.

Головним критерієм соціалізованості особистості є не міра її пристосування, а міра незалежності, впевненості в собі, розкнутості, ініціативності, що виявляється в реалізації соціального в індивідуальному й забезпечує реальне відтворення людини та суспільства. На різних вікових етапах становлення

⁶⁷ Мойсеюк Н. Педагогіка. К. : Вища школа, 2007. 629 с.

особистості спостерігаються певні особливості розвитку самосвідомості, самореалізації, творчої активності, соціальної зрілості, різні процесуальні характеристики соціалізації. Свідченням соціалізації індивіда є набуття ним на кожному етапі онтогенезу відповідного рівня самості та самосвідомості як передумов формування індивідуальності. Чим розвиненішими є самосвідомість і самовизначення індивіда, тим більше він індивідуальний і водночас соціально-визначений⁶⁸.

Особливий вплив на формування особистості дитини має домашнє середовище, а також найближче оточення. Саме тут діти опановують уміння спілкуватися, налагоджуючи стосунки з найближчими людьми – рідними, ровесниками, сусідами; навчаються жити з людьми і для людей; любити свою націю та поважати інші народи.

Разом з тим саме в ближньому оточенні діти можуть зіткнутися з такими патологічними явищами суспільного життя, як паління, пияцтво, наркоманія, злочинство, рекет, проституція тощо. Тому з метою профілактики потрібно формувати в неповнолітніх уміння протистояти таким явищам.

Відчутний вплив на формування особистості мають засоби масової інформації (телебачення, радіо, преса) як компоненти соціального оточення. Правильно організована презентація інформації про значущі події, процеси, явища в суспільстві виховує у підростаючого покоління свідоме, відповідальне ставлення до життя, сприяє його духовному збагаченню, формуванню активної життєвої позиції. Разумчим є і згубний вплив інформації, яка пропагує патологічні, сумнівні цінності, стандарти поведінки, що негативно впливають на ще не сформовану свідомість молоді людини. З огляду на це педагоги повинні допомагати їй правильно оцінювати побачене, почуте чи прочитане.

Висновки.

Розвиток є невід'ємною характеристикою живого організму. Розвиток людини – це складний процес, в якому рівні розвитку постійно змінюються. Розвиток пізнавальних психічних процесів, емоцій, почуттів, волі, потреб, інтересів, ідеалів, переконань, свідомості та самосвідомості, здібностей, темпераменту й характеру, вмінь, навичок і звичок перебуває у складній міжетапній взаємодії. Однак, незважаючи на те, що розвиток людини розподіляється на етапи, він є цілісним процесом.

Ефективний розвиток дитини неможливий поза реальною та ідеальною взаємодією її з дорослими та ровесниками, без діалогу власне з собою. Щоб сприяти своєчасному зародженню та успішному розвитку прогресивного, нового у дитини на всіх етапах формування її як особистості, треба не лише знати вікові особливості фізичного та духовного розвитку дитини. Основне завдання дорослого – навчитися взаємодіяти з дитиною, вести з нею діалог, оскільки співробітництво з нею і є тим сприянням, що оптимально підтримує механізми розвитку підростаючої особистості.

Питання для перевірки знань

1. Розкрийте сутність поняття «розвиток людини».
2. Розмежуйте поняття «філогенез», «онтогенез» та «антропогенез».
3. Назвіть рушійні сили розвитку особистості, схарактеризуйте їх.
4. Назвіть основні закономірності розвитку дитини.
5. Розмежуйте поняття «розвиток» та «формування» з позицій педагогічної антропології.
6. Назвіть чинники гармонійного формування особистості.
7. Розкрийте умови оптимальної взаємодії дитини та дорослої людини.

⁶⁸ Фіцула М.М. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вузів. К.: Академія, 2005. 560 с.

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ ЗА ЗМІСТОВИМ МОДУЛЕМ 2

За результатами засвоєння змістового модуля здобувач вищої освіти повинен знати:

- ✓ сутність поняття людини як цілісності, єдності матеріального, чуттєвого, духовного та раціонально-дієвого буття та її характеристики;
- ✓ сутність понять «індивід», «особистість», «індивідуальність»;
- ✓ характеристики дитини як об'єкта та суб'єкта виховання;
- ✓ відмінності дитини та дорослої людини;
- ✓ сутність та основні характеристики процесу розвитку дитини, його рушійні сили та закономірності;
- ✓ чинники розвитку та соціалізації особистості;
- ✓ структуру особистості, її анатомо-фізіологічні, психічні, соціальні властивості;

За результатами засвоєння змістового модуля здобувач вищої освіти повинен уміти:

- ✓ аналізувати взаємодію та взаємовплив освіти й культури у формуванні й розвитку особистості;
- ✓ виділяти та аналізувати особливості прояву дитиною сутнісних людських властивостей;
- ✓ формувати грамотне антропологічне ставлення до дитини як основу гуманістичних педагогічних систем;
- ✓ визначати цілі, завдання, перспективи діяльності, спрямованої на створення умов для гармонійного розвитку особистості дитини;
- ✓ аналізувати характер та ступінь впливу на формування особистості як кожного чинника окремо, так і їх сукупності;

- ✓ враховувати вікові та індивідуальні особливості розвитку людини при визначенні змісту, форм, методів, засобів організації діяльності та спілкування.

Тести самоконтролю за змістовим модулем 2

1. **Суперечливість людини – це:**
 - a) закономірна особливість;
 - b) аномалія розвитку;
 - c) випадковість.
2. **Дитина з точки зору педагогіки:**
 - a) є виключно об'єктом виховання, культури, суспільства;
 - b) є виключно суб'єктом виховання, культури, суспільства;
 - c) реалізує одночасно різні функції у вихованні, культурі, суспільстві.
3. **Єдність матеріального та духовного в людині виявляється через** _____
4. **Які якості передаються дітям від батьків:**
 - a) риси характеру;
 - b) способи мислення, особливості інтелектуальної діяльності;
 - c) задатки, які виступають основою для розвитку індивідуальних здібностей людини.
5. **Індивід – це:** _____
6. **Індивідуальність – це:** _____
7. **Сутністю поняття «духовність людини» є:** _____
8. **Розвиток людини це:**
 - a) становлення людини як соціальної істоти, яке відбувається в процесі життєдіяльності;
 - b) накопичення кількісних змін в організації людини;
 - c) знищення старого й виникнення нового;
 - d) цілеспрямований процес виховання в дитини запланованих якостей;

- е) процес фізичного та психічного становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників.

9. Риси, що характеризують людину як розумну істоту: _____

10. Особистість – це:

- а) соціальна характеристика людини;
- б) людина, яка має високу свідомість;
- в) доросла людина;
- г) розумна, відповідальна, вільна людина;
- д) людина, яка свідомо керує власною поведінкою та діяльністю.

Змістовий модуль 3 **Учитель нової української школи**

Тема 3.1: Сутність професії вчителя

Мета та предмет: дати уявлення про виникнення і становлення педагогічної професії, роль учителя початкової школи в суспільному розвитку; забезпечити усвідомлення відмінності традиційного розуміння місії вчителя від її сучасного педагогічного тлумачення; розвинути уявлення про функції педагога в сучасному суспільстві (навчальну, виховну, розвиваючу, адаптивну, гуманістичну).

Терміни та основні категорії: педагогічна професія, вчитель, функції вчителя.

Питання теми:

1. Виникнення і становлення педагогічної професії.
2. Місія сучасного вчителя.
3. Функції педагога: навчальна, виховна, розвиваюча, адаптивна, гуманістична.

1. Виникнення і становлення педагогічної професії. Роль учителя в суспільному розвитку.

Учительська професія особлива за своєю суттю, значущістю, складністю і суперечливістю. За класифікацією Є. Клімова педагогічна професія відноситься до групи професій, предметом яких є інша людина. Діяльність педагога за суспільними функціями, вимогами до професійно значущих особистісних якостей, за складністю психологічної напруженості та емоційного навантаження близька до діяльності артиста, вченого, письменника.

Учительська праця належить до дуже складних видів людської діяльності. На думку психологів, вона нараховує біля 250 компонентів у своїй структурі. Важко знайти потрібнішу професію, яка включала б таку кількість компонентів. Але що саме робить учитель, більшість людей не зовсім розуміє, обмежуючись вказівками на зовнішні видимі сторони його діяльності. Особливість праці вчителя полягає у тому, що об'єктом і продуктом її є людина. Не просто людина, не її фізична суть, а духовність, її внутрішній світ. Ось чому справедливо вважають, що професія вчителя належить до найбільш важливих у сучасному світі.

Педагогічна діяльність від початку й до кінця є процесом взаємодії людей. Це посилює роль особистісних взаємин у педагогічному процесі і підкреслює важливість моральних аспектів. Особливість навчання і виховання як діяльності з соціального управління полягає в тому, що вона має ніби подвійний предмет праці. З однієї сторони, головний її зміст складають взаємостосунки з людьми, з іншої – професії цього типу завжди вимагають від людини спеціальних знань, умінь і навичок у певній галузі. Тому педагогічна професія вимагає подвійної підготовки – людинознавчої і спеціальної. Професія вчителя – одна з найдавніших професій. Адже саме через спеціально організовану педагогічну діяльність люди оволодівають всіма іншими професіями. Необхідність передачі нагромадженого виробничого, соціального і духовного суспільного досвіду новим поколінням, підготовка цих поколінь до життя і праці привела до того, що навчання і виховання дуже рано виділились в самостійну суспільну функцію⁶⁹.

Перші школи виникли в країнах Стародавнього Сходу у період формування рабовласницького суспільства. У Стародавньому Вавилоні, Єгипті, Ассирії, Фінікії вчителями виступали в основному жерці, які склали привілейовану касту. У касті жерців знання передавались від батьків до дітей, але існували і школи для жерців при

храмах і у великих містах. Соціальний статус учительства був надзвичайно високим. Перша згадка про школу зустрічається в єгипетських джерелах, датованих за 2500 років до н. е.

У державах Стародавньої Греції вчителями були вільні громадяни. Їх називали граматистами, педономами, дидасками чи педотрибами. У Стародавній Греції виник термін «педагог», але він тоді мав інше значення, ніж тепер. Педагогами називали рабів, що виводили дітей рабовласників у школу.

У Стародавньому Римі вчитель вперше стає державним службовцем, який призначається самим імператором. Імператор також визначав особливий склад учителів для кожного типу шкіл, коло їх обов'язків і суми гонорару. Учителями призначалися державні чиновники, які добре знали науки, а головне – багато подорожували, а тому і багато бачили, знали кілька мов, культуру, звичаї інших народів.

У стародавніх китайських хроніках, які дійшли до наших днів, згадується, що ще в 20 ст. до н.е. в країні існувало міністерство, яке відало справами освіти народу, призначало на посади вчителів з числа наймудріших представників суспільства.

В епоху Середньовіччя вчитель повинен був обов'язково бути духовною особою. Певедінка, статус, методи роботи, обов'язки вчителя диктувалися релігійними канонами. Особливі вимоги пред'являлись до особи вчителя у системі єзуїтського виховання (абсолютна субординація вчителів за церковними званнями, чернечий спосіб життя, цілковита дисципліна і висока вимогливість до себе, до учнів).

У середньовічних міських школах, університетах педагогами все частіше ставали люди, які отримали спеціальну освіту.

У Київській Русі обов'язки вчителя співпадали з обов'язками батьківства і владарювання. У Стародавній Русі вчителів називали майстрами, підкреслюючи тим самим повагу до особистості наставника підростаючого покоління. Але і майстрів-ремісників, що передавали свій досвід, називали з повагою – учитель.

У період капіталізму професія вчителя вперше набуває масовості, зростає кількість приватних учителів. Коли почали формуватися

⁶⁹ Мойсеюк Н. Педагогіка. К.: Вища школа, 2007. 629 с.

перші буржуазні держави, з'явився досвід спеціальної педагогічної освіти. У законодавчих актах держава чітко формулює свої вимоги до вчителя. Учителі займають штатні посади у чисельних школах і училищах різних типів. Поряд з цим у 18 – 19 ст. у дворянських і буржуазних сім'ях було поширене виховання і початкове навчання дітей за допомогою домашніх наставників і вчителів (гувернерів). Спочатку особи, що виконували учительські обов'язки, не мали ніякої спеціальної підготовки. З виникненням і розвитком педагогічної освіти визначаються державні вимоги до професійної підготовки учителя. Законодавчо оформляється їх правовий статус в залежності від освіти.

На початку 19 ст. в Росії і підросійській Україні створюються перші учительські інститути, що готували учителів для середніх класів загальноосвітніх шкіл. Вчителів для народних початкових шкіл готувалися і раніше у вчительських семінаріях. Загалом у дореволюційній Росії переважала підготовка вчителів для початкової школи.

Після 1917 року почалися пошуки нової системи педагогічної освіти, створювалися нові типи вищих і середніх професійних навчальних закладів. До 30-х років 20 ст. в СРСР в цілому склалась сітка педагогічних інститутів. У цей період стала широко розвиватись вечірня, заочна, середня і вища педагогічна освіта.

З середини 80-х років у педагогічних закладах освіти стали широко запроваджувати різноманітні додаткові спеціалізації.

На сьогоднішній день в Україні з'явилися нові типи педагогічних освітніх закладів, підписано Закон України «Про освіту», триває реформування відповідно Концепції Нової української школи. Все це супроводжується якісними змінами у підготовці педагогічних кадрів. Розширюється діапазон спеціальностей підготовки майбутніх фахівців у вищих педагогічних навчальних закладах.

Таким чином, давня професія учителя на теперішній час набуває нового розвитку, який відображає потреби сучасної школи на шляху її гуманізації і демократизації.

2. Розуміння місії вчителя в педагогічній антропології.

Завдання організації та здійснення ефективної педагогічної взаємодії між вихователем та вихованцем зберігає свою актуальність протягом багатьох років реформування української освіти.

У доповіді ЮНЕСКО «Освіта для XXI століття» задекларовано, що сучасна освіта має базуватися на чотирьох стовпах: «навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити і навчитися жити разом». Назріла потреба в оновленні змісту освіти відображається у реформуванні головних її орієнтирів, переході від парадигми технократичної до антропогенної, гуманістичної, культуротворчої; від масово-репродуктивної концепції, інформаційно-знаннєвого – до особистісно-зорієнтованого, індивідуально-творчого підходу. Відповідно кардинально змінюються функції сучасного вчителя, що обумовлюють новий розгляд його професійної місії.

Поняття «місія вчителя» почало формуватися разом з виникненням в Україні ідей педагогічної антропології. В середині XIX – на початку XX століття це поняття відображало ідеальні уявлення про те, яким має бути вчитель «нової» вітчизняної школи. Поступово виокремлюється низка характеристик поняття «місія вчителя»: особистість учителя, ціннісне ставлення вчителя до дитини; особливості його професійної поведінки та рівень завдань, які він вирішує; вимоги до нього тощо⁷⁰.

Педагогічне тлумачення місії вчителя висуває перед ним ряд завдань, що формулюються в контексті реалій сучасної школи:

1. Сьогоднішні учні – жителі сучасного світу, бурхливого мегаполісу з його стрімким ритмом, у якому вони, як майбутні члени суспільства, мають реалізувати себе. Кожний батько, педагог прагне бачити свою дитину впевненою у завтрашньому дні, захищеною, успішною. Однак ніщо так не сприяє успіху, як впевненість у ньому, заснована на впевненості у психічному та фізичному здоров'ї дитини.

⁷⁰ Задорожна-Княгницька Л.В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Педагогічна антропологія». МДУ: Маріуполь, 2019. 80 с.

Отже вироблення навичок адаптації до мінливого зовнішнього середовища, успішна соціалізація, пошуки способів безконфліктного спілкування в оточуючому середовищі дитини мають займати першочергове місце в діяльності вчителя.

2. Справжній вчитель не лише навчає, він навчається разом зі своїми учнями. Фактично не існує професій, окрім педагогічної, де навчаючи, можна самому навчитися – думати, розуміти головне, відстоювати власну точку зору, презентувати власні знання, шукати шляхів розв'язання проблеми тощо.

3. Однією з головних похідних діяльності вчителя є закоханість у власну справу, що обумовлює не лише небайдуже до неї ставлення, а й зацікавленість у внутрішньому розвитку кожної дитини, міцному закладанні в неї істинних суспільних та особистих цінностей. Дитина не відчує прагнення пізнання, якщо бачитиме байдужість педагога до предмету викладання. Для отримання зворотного зв'язку, зацікавленого відгуку від дитини, необхідно, щоб сам учитель випромінював цю захопленість, був неочікуваним для учнів, викликав їх зацікавленість.

4. Педагогам слід пам'ятати, що радість пізнання несе високий емоційний підйом, зміцнює віру дитини у власні сили, підвищує її самооцінку, розвиває інтелектуальні інтереси. За таких умов дитина набуває впевненості, що дозволяє їй повноцінно реалізувати себе в навчальній діяльності.

5. Місія учителя закладена у його розумінні неповторності, індивідуальності, обдарованості кожної дитини. Це розуміння має підкріплюватися вибором та використанням індивідуальних та групових форм роботи з учнями, адекватних їх особистим особливостям. У зазначеному завданні закладено індикатор ступеня виконання учительської місії: якщо дитина у спілкуванні з учителем відчуває комфорт, невимушено – це основний показник майстерності вчителя.

6. Не слід надавати учням «рецепти» вихованості, вона зароджується в сім'ї, у відносинах з близькими людьми. Найкращий засіб виховання – власний приклад, демонстрація поважного ставлення до оточуючих, гарні про них відгуки та спонукання до цього

учнів. Могутню роль в успішному вихованні відіграє загальний морально-емоційний та інтелектуальний фон, що створено в навчальному закладі, класі.

7. Важливість й унікальність місії вчителя – у нескінченості цієї місії. Вчитель є об'єднуючою ланкою між поколіннями. Його професійний шлях сповнений радіщами, розчаруваннями, перемогами, поразками та глибокими роздумами, а головне – бажанням не зупинятися на досягнутому.

Сучасний педагог стикається з необхідністю давати не лише знання, а й навчати способам їх здобування, формувати навчальну діяльність школярів, будувати та організовувати освітній процес як систему, в межах якої створюються умови для формування свідомості, здатності самовизначатися в історії та культурі, розвивати у школярів техніку розуміння, мислення, дії, рефлексії, виховувати потребу в самоосвіті та саморозвитку. Сучасний педагог початкової школи має стати справжнім професіоналом, універсалом, антропоцентриком, здатним розв'язувати завдання загального розвитку дітей методами та засобами, адекватними до світу дитини на початковому ступені освіти.

З огляду на зазначене вище учитель вже не розглядається як суто професія, це особлива місія, особливий склад свідомості й поведінки. Тим, хто обрав для себе професію вчителя, надзвичайно складно протягом усього професійного шляху, оскільки зробити щасливими інших і бути здатним хоча б на час забути про власні інтереси – важко. Однак, гарні вчителі тим і відрізняються від пересічних, що, незважаючи на всі складнощі професії, з упевненістю можуть сказати: «Це моя місія!».

3. Функції педагога: навчальна, виховна, розвиваюча, адаптивна, гуманістична.

Функцію (лат. *functio* – виконання) в філософському аспекті розуміють як відношення двох груп об'єктів, у якому зміна одного з них спричиняє зміну іншого.

Дослідження багатьох учених (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, А. Щербakov та інші) переконливо доводять, що в освітньому процесі виявляють себе такі взаємопов'язані функції (види діяльності) вчителя:

- а) діагностична;
- б) орієнтаційно-прогностична;
- в) конструктивно-проектувальна;
- г) організаторська;
- ґ) інформаційно-пояснювальна;
- д) комунікативно-стимуляційна;
- є) аналітико-оцінна;
- ж) дослідницько-творча.

Розглянемо зміст кожної з них і ті вимоги до вчителя, які зумовлені їх змістом.

В. Ягупов у **структуру діяльності педагога** включає низку взаємозумовлених компонентів, які складаються із функцій педагога⁷¹.

 Діагностична функція педагога (від гр. *diagnosis* – розпізнавання, визначення) педагогічної діяльності пов'язана з розпізнаванням і вивченням істотних ознак освіченості, їх комбінування, форм вираження як реалізованих цілей освіти.

Оцінка знань, умінь, навичок, вихованості, розвитку учня дає змогу глибше вивчити протікання навчально-виховного процесу, встановити причини, що перешкоджають досягненню бажаного ступеня розвитку рис і якостей особистості; визначити фактори, які сприяють успішному здійсненню цілей освіти. Діагностика можлива за умови спостережливості педагога, за наявності уміння «вимірювати» знання, уміння, навички, вихованість і розвиток учня, правильно діагностувати педагогічні явища.

 Орієнтаційно-прогностична функція педагога. Управління педагогічним процесом передбачає орієнтацію на чітко представлений у свідомості кінцевий результат.

⁷¹ Педагогіка. Ягупов. В.В. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=23 (дата звернення 05.09.2019).

Знання суті і логіки педагогічного процесу, закономірностей вікового та індивідуального розвитку учнів дозволяють прогнозувати (гр. *prognosis* – передбачення розвитку чогось, що базується на певних даних), як учні сприйматимуть матеріал, перебуваючи під впливом життєвих уявлень, який учнівський досвід буде сприяти глибшому проникненню в суть виучуваного явища; що саме учні зрозуміють неправильно. Педагогічне прогнозування передбачає також бачення тих якостей учнів, які можуть бути сформовані за певний проміжок часу.

Дана функція педагогічної діяльності вимагає уміння педагога прогнозувати розвиток особистості – розвиток її якостей, почуттів, волі і поведінки, враховувати можливі відхилення у розвиткові; прогнозувати хід педагогічного процесу: наслідки застосування тих чи інших форм, методів, прийомів і засобів навчання та виховання.

 Конструктивно-проектувальна функція діяльності вчителя органічно пов'язана з орієнтаційно-прогностичною.

Суть функції у конструюванні та проектуванні змісту освітнього процесу та виховної роботи, в доборі способів організації діяльності учнів, які найповніше реалізують зміст і викликають захоплення учнів спільною діяльністю. Вона вимагає від педагога вмінь переорієнтовувати цілі і зміст освіти та виховання на конкретні педагогічні завдання; враховувати потреби й інтереси учнів, можливості матеріальної бази, власний досвід та інше; визначити основні і другорядні завдання на кожному етапі педагогічного процесу; добирати види діяльності, підпорядковані визначеним завданням; планувати систему діяльності учнів; планувати індивідуальну роботу з учнями з метою розвитку їх здібностей, творчих сил і дарувань; відбирати зміст, обирати форми, методи і засоби педагогічного процесу в їх оптимальному поєднанні; планувати систему прийомів стимулювання активності учнів; планувати способи створення особистісно-розвивального середовища.

 Організаторська функція діяльності педагога потребує умінь залучати учнів до різних видів діяльності й організувати діяльність колективу. Для цього учителю,

вихователю необхідно вміти розвивати в учнів, вихованців стійкий інтерес до навчання, праці та інших видів діяльності, формувати потребу в знаннях, вміння самостійно вчитися; організовувати соціально-орієнтовані етичні, трудові, естетичні, екологічні, спортивні та інші виховні справи; розвивати в учнів ініціативу планувати спільну роботу, вміти розподіляти доручення, проводити інструктаж, координування спільної діяльності; створювати спеціальні ситуації для здійснення вихованцями моральних вчинків.

Інформаційно-пояснювальна функція діяльності вчителя спричинена базуванням навчання і виховання на інформаційних процесах. Оволодіння знаннями, світоглядними і морально-етичними ідеями є найважливішою умовою розвитку і формування особистості учня. Учителю у цьому випадку виступає не лише організатором педагогічного процесу, а й джерелом наукової, світоглядної і морально-етичної інформації. Тому велике значення у професійній підготовці вчителя має глибоке знання предмета, який він викладає, науково-світоглядне переконання педагога. Від того, як сам учитель володіє навчальним матеріалом, залежить якість його пояснення, глибина змісту, логіка викладу, наповненість яскравими деталями і фактами. Ерудований учитель знає найновіші наукові ідеї і вміє доступно донести їх до учнів.

Комунікативно-стимуляційна функція педагогічної діяльності пов'язана з великим впливом, що його здійснює на учнів особистісна чарівність учителя, його моральна культура, вміння встановлювати і підтримувати доброзичливі відносини з учнями, власним прикладом пробуджувати їх до активної навчально-пізнавальної, трудової та інших видів діяльності. Ця функція включає прояв любові до дітей, теплоту і турботу про них, що в поєднанні характеризує стиль гуманних взаємовідносин. Функція досить гостро ставить проблему професійного росту вчителя, його сумлінної роботи над підвищенням свого наукового рівня і набуттям рівня моральної досконалості.

Аналітико-оцінна функція діяльності вчителя пов'язана з необхідністю аналізувати результат навчально-виховного процесу, виявляти в ньому позитивні сторони і недоліки, порівнювати досягнуті результати з поставленими цілями і завданнями, оцінювати ці результати, вносити необхідні корективи в педагогічний процес, вести пошуки шляхів його вдосконалення, ширше використовувати передовий педагогічний досвід.

Дослідно-творча функція педагогічної діяльності має два рівні. Суть першого полягає в творчому застосуванні відомих педагогічних і методичних ідей у конкретних умовах навчання і виховання. Другий рівень пов'язаний з осмисленням і творчим розвитком того нового, що виходить за межі відомої теорії, певною мірою збагачуючи її.

Такими є суть і система функцій педагогічної діяльності та комплекс умінь учителя, зумовлений ними.

Схематично структуру педагогічної діяльності учителя можна подати так:

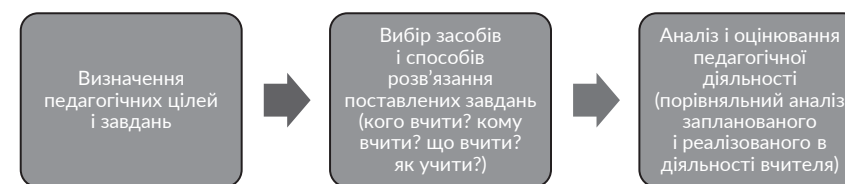

Рисунок 4 – Структурно-логічна схема професійної діяльності педагога

Отже, діяльність педагога має складну структуру. Вона є багаторівневою системою, компонентами якої є ціль, мотиви, дії і результати. Натомість стрижневим підходом педагогічної науки до педагогічної діяльності є виділення її компонентів як відносно самостійних функцій.

Висновки.

Учительську професію з ряду інших виділяють за способом мислення її представників, підвищеним почуттям обов'язку і відповідальності. Головна її відмінність від інших професій типу «людина – людина» полягає в тому, що вона відноситься як до класу перетворюючих, так і до класу керівних одночасно. Маючи за мету своєї професійної діяльності становлення і перетворення (формування) дитини, педагог покликаний управляти процесом її інтелектуального, емоційного, фізичного розвитку, формуванням її внутрішнього світу.

Провідними характеристиками місії вчителя в педагогічній антропології виступають наступні: здійснення допомоги саморозвитку та самовдосконаленню дитини; трансляція культурних цінностей суспільства дітям; сполучення стилю викладання з особистісними характеристиками самого вчителя; постійне вдосконалення своєї особистості, збагачення її антропологічними знаннями.

Питання для перевірки знань

1. Обґрунтуйте становлення педагогічної професії відповідно історичних періодів розвитку України.
2. Який з історичних періодів був найбільш продуктивним у розвитку педагогічної професії? Обґрунтуйте власну думку.
3. Назвіть функції педагога. Які з них Ви вважаєте найбільш значущими? Відповідь обґрунтуйте.
4. Схарактеризуйте місію педагога у світлі сучасних вимог.
5. Назвіть складові частини педагогічної діяльності.

Тема 3.2: Сучасні вимоги до особистості вчителя початкової школи

Мета та предмет: сформувати уявлення про сучасні вимоги до особистості вчителя початкової школи; дати знаннями про сутність професійної спрямованості особистості педагога, роль та значення його професійної майстерності; поглибити уявлення про антропологічний світогляд як стрижневу якість сучасного вчителя; формувати усвідомлення значущості організації та здійснення вчителем професійної діяльності на засадах гуманізму задля забезпечення формування гармонійно розвиненої особистості дитини.

Терміни та основні категорії: педагог, вчитель, вихователь, наставник, професійна спрямованість педагога, педагогічна діяльність, педагогічна майстерність, антропологічний світогляд.

Питання теми:

1. Конструкт особистості сучасного вчителя.
2. Антропологічні засади професійної діяльності вчителя.
3. Професійна компетентність учителя.
4. Педагогічна майстерність вчителя.

Інформаційний матеріал до теми**1. Сучасні вимоги до особистості педагога.**

Сучасні вимоги до педагога висвітлені у Законі «Про загальну середню освіту»: «Педагогічним працівником має бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки у навчальних закладах середньої освіти».

 У серпні 2018 р. затверджено професійний стандарт «Вчителя початкових класів закладу загальної середньої освіти», в якому визначено **основну мету професійної діяльності** – організація освітньої діяльності, виховання та розвитку учнів початкової школи. Вчені пропонують різноманітний набір особистісних якостей, важливих для професії педагога, поділяючи їх на домінуючі, периферійні, негативні і професійно допустимі якості⁷².

 Домінуючими вважають якості, відсутність яких унеможливує ефективне здійснення педагогічної діяльності. Периферійними є якості, які не здійснюють вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, але сприяють її успішності. Негативні якості призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності. Професійно недопустимі якості ведуть до професійної непридатності вчителя.

Домінуючі якості:

1. Патріотизм, любов до рідної землі й українського народу.
2. Гуманність – любов до дітей, вміння поважати їх людську гідність, потреба і здатність надавати кваліфіковану допомогу в їх особистісному розвитку. Найважливіша якість – любов до дітей – мудра, добра, вимоглива, що вчить жити.
3. Громадська відповідальність (відповідальне ставлення до своїх професійних обов'язків) і соціальна активність.
4. Справжня інтелігентність – високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета викладання, ерудиція, культура поведінки.
5. Моральні якості вчителя – правдивість, справедливість, порядність, чесність, гідність, працьовитість, самовідданість.
6. Іноваційний стиль науково-педагогічного мислення, готовність до створення і застосування нового, прийняття творчих рішень.
7. Любов до предмета, який викладається, потреба в знаннях, у систематичній самоосвіті.

⁷² Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 25.08.2019).

8. Здатність до міжособистісного спілкування, діалогу, переговорів.

9. Наявність педагогічного такту, що визначає стиль поведінки вчителя, спричиняє впевненість учнів у доброзичливості педагога, його чуйності, доброти, толерантності.

10. Важливою вимогою до вчителя національної школи є володіння ним державною українською мовою.

Периферійні якості:

1. Привітність.
2. Почуття гумору.
3. Артистизм.
4. Мудрість (наявність життєвого досвіду).
5. Зовнішня привабливість.

Сукупність усіх якостей, що їх названо, створює авторитет вчителя, який здобувається нелегкою працею. Його особистий приклад – це могутній фактор виховного впливу. Учні молодшого шкільного віку копіюють, наслідують вчителя. Тому «золотим правилом» педагогіки К. Ушинський вважав тезу: «вчителю треба бути таким, яким він хоче бачити своїх вихованців».

Негативні та недопустимі риси:

1. Всепрощення, безпринципність, поблажливість до учнів, байдужість до негативного в їх навчанні та поведінці.
2. Прояви несправедливості з боку педагога (виділення «любимчиків», необ'єктивне оцінювання, безпідставні звинувачення, упереність тощо).
3. Фамільярність та панібратство у стосунках з учнями.
4. Невміння стримати свої емоції, роздратування.

У структурі особистості вчителя особлива роль належить професійно педагогічній спрямованості. Вона є тим каркасом, навколо якого компонується основні професійно значущі властивості особистості педагога. Професійна спрямованість особистості вчителя включає інтерес до професії вчителя, педагогічне покликання, педагогічні здібності.

2. Антропологічні засади професійної діяльності вчителя.

Продуктивність педагогічної діяльності визначається ступенем володіння педагогом універсальними знаннями про біо-психо-соціокультурні процеси, під впливом яких формується особистість. Це означає, що будь-який педагог-початківець приступаючи до активної професійної діяльності, має володіти не лише загальнотеоретичними та спеціальними знаннями, а й бути обізнаним у тому, як люди різного віку впливають один на одного, яким чином «олюднюється» людина (Б.М. Бім-Бад), наскільки чутливою до виховного впливу є людина на різних етапах онтогенезу, які причини та процеси становлення особистості, яким є характер різних соціальних груп та їх вплив на конкретну особистість тощо. Відповіді на ці питання дає педагогічна аксіологія, педагогічна технологія та педагогічна антропологія.

Головна мета педагогічної аксіології – цілепокладання, визначення системи цінностей, формулювання вимог до кінцевого продукту професійної діяльності вчителя. Педагогічна технологія дає відповіді на запитання про методи, форми та засоби освіти з урахуванням різноманітності вихідного «матеріалу» та кінцевої мети. Педагогічна антропологія повно та всебічно описує біологічні та соціальні, особистісні та індивідуальні характеристики людини в різних вікових аспектах її соціалізації.

Оволодіння майбутнім учителем зазначеними знаннями забезпечує його антропологічну спрямованість, що розглядається сьогодні як стрижнева характеристика вчителя. Вона являє собою специфічну ієрархію мотивів та цінностей особистості, містить повагу до людської гідності учасників виховного процесу, оптимістичне ставлення до дитини та до сенсу своєї праці.

 Антропологічна спрямованість учителя виявляється у діалогічному стилі роботи, відкритості у спілкуванні, щирому інтересі до долі вихованців. Педагог, якому притаманна антропологічна спрямованість, є цілісною, творчою, відповідальною особистістю, здатною до адекватного самоаналізу

та самооцінки, орієнтованою на майбутнє. Її характерними рисами є: активність, емпатія, здатність мислити діалектично, виявляти та розв'язувати суперечності в межах педагогічних явищ. Окрім того, такого педагога відрізняє установка на виховання, як на найважливішу складову освітнього процесу. Йому притаманна методологічна єдність педагогічної свідомості (тобто вона характеризується системністю, заснована на єдиній теоретичній базі), не авторитарність, позитивне ставлення до учнів, установка на неформальне позакласне спілкування з вихованцем, на організацію цілісного виховного процесу. Отже такий учитель усвідомлено прагне будувати професійну діяльність у межах антропологічного підходу до виховання.

Антропологічний підхід до виховання – це система наукових уявлень про людину як про психо-соціо-культурний феномен, про спосіб аналізу педагогічних явищ та процесів, професійних дій з позицій уявлень про природу людини, що передбачає співвіднесення будь-якого знання про виховні методи, засоби й принципи зі знаннями про природу людини. Він спирається на антропологічну аксіоматику (уявлення про природу дитини, сутність її розвитку, культуру та виховання) й реалізується за допомогою відповідних технологій (індивідуальна та диференційована форми, активні та інтерактивні методи навчання, співробітництво, організація творчої діяльності дітей тощо)⁷³.

Змістову наповненість антропологічного підходу складає інтеграція концепції К. Ушинського, новітніх психологічних концепцій (теорія емоційного інтелекту, теорія ноосферогенезу тощо), сучасного природничо-антропологічного знання, основних положень аксіології та культурології, педагогічної антропології, а також найбільш успішних педагогічних практик. Тому формування педагогічної позиції вчителя завжди виступає інтегральним утворенням антропоцентричної свідомості та дій.

⁷³ Задорожна-Княгницька Л.В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Педагогічна антропологія». МДУ: Маріуполь, 2019. 80 с.

Під **професійною позицією** розуміють найбільш цілісну характеристику поведінки людини, яка вільно й відповідально формує свій світогляд, принципи та вчинки у взаємовідносинах з іншими. Позиція – це особистісний спосіб реалізації базових цілей та цінностей людини у соціально-професійному просторі. Педагогічна позиція є унікальною – вона одночасно є й особистісною, й професійною культурно-діяльнісною. Як особистісна – вона виявляється у ставленні до кожної конкретної дитини, формуванні взаємин з нею; професійна позиція є необхідною у забезпеченні організаційно-педагогічних, соціальних та моральних умов для досягнення цілей виховання.

Освітній простір, створений навколо дитини, має не лише забезпечувати її гармонійний особистих розвиток, але й формувати ставлення до Іншого як до само-цінної особистості, носія смислової ціннісної завантаженості, що визначає усвідомлений моральний вибір або окрему дію дитини. Іншими словами, для неї має бути цінною думка інших людей, зокрема близьких, їх життєва позиція, моральні підвалини. Формування самоповаги вихованця неможливе без формування поваги до інших людей. У зазначеному контексті набуває актуальності організації взаємин вчителя з вихованцями, що сприймається ними, як взірць для наслідування. Педагог ніде й ніколи не зустрічається з дитиною, як з «об'єктом»: в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, у професійній – з умовами її становлення та розвитку. Тому надуманою проблемою в педагогіці є вибір між «суб'єкт-об'єктними» та «суб'єкт-суб'єктними» відносинами між педагогом та дитиною.

Таким чином, будь-яка педагогічна діяльність лише тоді є успішною, коли вона спрямовується на дитину як на цілісну особистість, зачіпає її духовно-моральний простір: інтереси її діяльності, своєрідність відносин з ровесниками та дорослими, підсвідомі прагнення та усвідомлені бажання. При цьому важливо враховувати вікові особливості розвитку особистісних якостей вихованців, становлення характеру, умови життя з найближчим оточенням (які набувають

особливої значущості у ранньому віці), а також вибір ціннісних орієнтацій у підлітковий та юнацький періоди.

Антропологічний підхід до освіти відображається в оригінальній **типології базових педагогічних позицій дорослого** у дитячо-дорослій спільноті (В. Слободчиков, Г. Цукерман). Першим кроком у розмежуванні позицій є визначення вихідних засад взаємодії життєдіяльності дорослої людини та життєдіяльності дитини (онтологічний аспект).

Життя людини, з одного боку, приживається та переживається безпосередньо, а з іншого – воно обумовлюється культурою, її змістом та формами.

Тому перший розподіл позицій вихователя – це розподіл на позиції побутові, пов'язані з вихованням дітей як соціальною функцією та культурні, пов'язані зі створенням, збереженням, та передачею норм та еталонів культури іншим поколінням.

Другий крок – визначення вихідних рушійних сил розвитку дитячо-дорослої спільноти (процесуальний аспект). Дорослі у своєму ставленні до дітей прагнуть або до передачі їм своєї життєвої позиції, реалізації себе у власних діях, або до твердження про самобутність дитини. На основі поєднання процесуальних та онтологічних аспектів виділяють чотири базові педагогічні позиції:

- ✓ «дорослий»;
- ✓ «мудрець»;
- ✓ «майстер»;
- ✓ «учитель».

Ці позиції є стрижневими, вони складають увесь простір спільного життя дітей та дорослих, хоча в реальному житті у «чистому» вигляді фактично не зустрічаються.

Життя дитини з дорослими у буттєвих позиціях («дорослий», «мудрець») дозволяє їй взаємодіяти з багатоманітною оточуючою дійсністю. Спілкування дитини з «дорослим» дарує їй пізнання та пояснення світу, захищеність, відчуття турботи й опіки, любові. «Мудрець» допомагає їм зрозуміти цінності життя та визначити

власні цінності. Отже головне призначення тих позицій – забезпечення душевного здоров'я, психологічного комфорту, радості, впевненості в собі.

Дорослі у культурних позиціях («майстер», «учитель») дають можливість дитині стати особистістю. У спілкуванні з «майстром» дитина вчиться створювати культурні цінності та не боятися майбутнього. Він занурює вихованця у спільну дію, вчить діяти. У спілкуванні з «учителем» дитина набуває знатності вирішувати нові завдання, яких не існувало у досвіді попередніх поколінь. Результатами своєї праці «вчитель» може бути задоволений лише тоді, коли його учень стане здатним навчати себе, розвине в собі здатність навчатися. Тобто продуктом діяльності вихователів у зазначених позиціях є озброєння дітей культурними нормами, засобами діяльності та самоствердження.

Доцільність педагогічної поведінки сучасного педагога забезпечується розумним поєднанням зазначених вище позицій, що досягається завдяки його антропологічній спрямованості.

Отже ключовою характеристикою сучасного вчителя є антропологічна спрямованість, що являє собою багатогранне поняття, яке вміщує інтерес до професії вчителя, педагогічне покликання, педагогічний обов'язок та відповідальність.

3. Професійна компетентність учителя, її структура.

Ефективність педагогічної діяльності залежить від мотивів вибору цієї професії. Негативні наслідки неправильно вибраної професії позначаються як на самій людині, так і її соціальному оточенні. При правильному виборі професії індивідуальні особливості випускника середнього закладу освіти в цілому співпадають з вимогами професії. Стандарт визначає конкретний перелік компетентностей, знань та вмінь.

Зокрема, вчитель початкових класів має:

- ✓ планувати і здійснювати освітній процес (вміти застосовувати як професійну літературу як у паперовій, так і в електронній формі, в мережі Інтернет);

- ✓ забезпечувати і підтримувати навчання, виховання і розвиток учнів як у школі, так і в родині (організувати різні форми навчальної діяльності: екскурсії, гурткові роботи тощо; враховувати вікові та індивідуальні особливості учнів під час добору змісту, методів, засобів і форм навчання; давати батькам поради щодо навчального процесу);
- ✓ створювати освітнє середовище (створювати психологічно комфортні умови для навчання, дбати про те, щоб середовище зберігало здоров'я);
- ✓ саморозвиватися (визначати власну професійну позицію, поважати особистість дитини й толерантно ставитися до неї, проектувати свій професійний розвиток, застосовувати інноваційні підходи);
- ✓ проводити педагогічні дослідження (розробляти системи навчальних, виховних та розвивальних завдань);
- ✓ надавати методичну допомогу з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів колегам, які проходять педагогічну практику;
- ✓ узагальнювати власний педагогічний досвід та презентувати його педагогічній спільноті;
- ✓ оцінювати результати роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти⁷⁴.

Підготовка до професії вчителя повинна починатися задовго до того, як людина здійснить свій професійний вибір, і продовжуватися у процесі її професійної підготовки у певному навчальному закладі.

Професійна компетентність, яка формується у закладі вищої освіти, включає психолого-педагогічні та спеціальні предметні знання, а також інтелектуальні та практичні уміння й навички. Сукупність професійно обумовлених вимог до вчителя визначається як професійна готовність до педагогічної діяльності.

⁷⁴ Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 25.08.2019).

Структура професійної компетентності включає теоретичну, практичну та психологічну готовність до здійснення педагогічної діяльності.

Теоретична готовність виявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити і **передбачає наявність у вчителя таких груп умінь:**

1. Аналітичні вміння (виділяти педагогічні факти і явища, встановлювати їх складові елементи, знаходити відповідну до них теорію, діагностувати педагогічні явища, знаходити способи оптимального розв'язання проблеми тощо).

2. Прогностичні вміння передбачають орієнтацію на чітко визначений результат (постановка цілей і завдань, вибір способів досягнення цілей, передбачення можливих відхилень, розподіл часу, планування).

3. Проективні вміння передбачають складання конкретних планів навчання і виховання (перспективних та оперативних). При цьому враховуються потреби та інтереси учнів, можливості матеріальної бази, власний досвід педагога і його ділові якості.

4. Рефлексивні вміння. Рефлексія – це аналіз власних дій педагога, здійснення контролю та оцінювання власної діяльності на основі одержаних результатів. Здатність до рефлексії дає змогу розумно й об'єктивно оцінити власні судження і вчинки.

Зміст практичної готовності вчителя виражається в **зовнішніх конкретних вміннях**, які поділяються на 2 групи:

1. Організаційні вміння:

- а) мобілізаційні вміння – формування інтересу дітей до навчальної праці, використання методів заохочення, покарання та ін.;
- б) інформаційні вміння – це вміння одержувати інформацію з різних джерел та адаптувати її до завдань навчання й виховання;
- в) розвивальні вміння спрямовані на формування розвивальних процесів учнів, їх пізнавальної самостійності, творчого мислення, здійснення індивідуального підходу до учнів;
- г) орієнтаційні вміння – формування морально-ціннісних установок учнів, їх наукового світогляду, соціально значущих якостей особистості.

2. Комунікативні вміння – вміння педагогічного спілкування.

Психологічна готовність педагога – це комплекс мотивів, психологічних установок на ефективну педагогічну діяльність.

Зміст професійної готовності як відображення мети педагогічної освіти акумульований у професіограмі.

Професіограма особистості вчителя – це ідеальна модель вчителя, зразок, еталон, у якому представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель, знання, вміння, навички, необхідні для виконання педагогічних функцій.

Охарактеризуємо компоненти структури професійної компетентності вчителя.

1. Професійно-педагогічні знання (праксеологічний компонент).
2. Адекватне сприйняття, осмислення та відображення інформації, пізнання і конструювання процесу навчання (гносеологічний компонент).
3. Професійні психологічні позиції, установка вчителя, цінності, професійна позиція учителя (аксіологічний компонент).
4. Педагогічна діяльність – це діяльність не індивідуальна, а спільна (соціальний компонент).
5. Педагогічний процес неможливо уявити без комунікації (комунікативний компонент).
6. Мають бути сформовані педагогічно-професійні якості (особистісний компонент).
7. Педагогічна діяльність носить творчий характер (творчий компонент).
8. Треба реально оцінювати свої можливості, результати діяльності, прагнути до самовдосконалення, до подолання професійних криз (рефлексивний компонент).

Всі компоненти взаємопов'язані й взаємообумовлені.

Метою формування педагогічної компетентності є забезпечення належної професійної підготовки випускника в умовах ступеневої освіти та його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг.

Відповідно до мети конкретизовано основні завдання формування педагогічної компетентності майбутнього фахівця початкової освіти:

- ✓ забезпечити оволодіння технологіями самоорганізації та самоактуалізації;
- ✓ створити умови для становлення професійної культури майбутнього спеціаліста;
- ✓ активізувати формування ключових компетенцій майбутнього вчителя початкової школи;
- ✓ формувати професійну мобільність студентів;
- ✓ організовувати методичну, дидактичну підтримку студентів;
- ✓ формувати соціальну активність на основі особистісних якості та соціальних умінь особистості⁷⁵.

 Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

 Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запропоновано таке розуміння професійно-педагогічної компетентності.

 Професійно-педагогічна компетентність вчителя являє собою складну багаторівневу стійку структуру його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення). Ці зрушення встановлюють нові вимоги до трудової діяльності наших співгромадян: якості їх професійної підготовки й професійної компетенції, рівня соціально-професійної

мобільності, конкурентоспроможності на ринку праці та в різних сферах виробничої діяльності.

 Педагогічна компетентність – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

 Компетенції – це складні професійно-індивідуальні новоутворення, що на основі інтеграції соціального, професійного та особистого досвіду, набутих знань, сформованих умінь і навичок, особистісних якостей, які зумовлюють готовність та здатність спеціаліста до успішного виконання ним професійної діяльності.

Відповідно до Концепції нової української школи визначено 10 ключових компетентностей:

- o Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами.
- o Спілкування іноземними мовами.
- o Математична компетентність.
- o Компетентності у природничих науках, технологіях.
- o Інформаційно-цифрова компетентність.
- o Уміння вчитися впродовж життя.
- o Соціальна та громадянська компетентності.
- o Підприємливість.
- o Загальнокультурна грамотність.
- o Екологічна грамотність і здоровий спосіб життя.

Нова українська школа потребує нових підходів до навчання, які ґрунтуються на засадах педагогіки партнерства, співпраці між учнями та вчителями, відходу від авторитарної моделі комунікації, що вимагає переосмислення ролі і педагога, і учня. Новий стандарт, що проголошує професійну свободу для вчительства, покладає на його плечі велику відповідальність. Якісні зміни в освіті неможливі без щасливого, упевненого, компетентного педагога, який користується загальною повагою та має комфортні умови праці.

⁷⁵ Концепція педагогічної компетентності. URL: <http://www.kgpa.km.ua/?q=node/233> (дата звернення: 25.08.2019).

4. Педагогічна майстерність учителя.

Посилення людинознавчих підходів у системі сучасної освіти актуалізує проблему професійної майстерності вчителя, що розглядається як неодмінні умова ефективності його професійної діяльності. Сьогодні **педагогічна майстерність учителя розглядається як:**

- ✓ характеристика високого рівня педагогічної діяльності (С. Гончаренко);
- ✓ комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі (І. Зязюн);
- ✓ високий рівень оволодіння педагогічною діяльністю, який досягається на основі глибоких професійних та загальних знань, певного досвіду, умінь та навичок і творчого підходу, що забезпечує її успішність (Л. Заніна, Н. Меньшикова);
- ✓ доведена до найвищої досконалості навчальна та виховна вмільість, яка відображає особливу «відшліфованість» методів та прийомів використання психолого-педагогічної теорії на практиці, завдяки чому забезпечується висока ефективність навчально-виховного процесу (І. Харламов).
- ✓ сукупність визначених якостей особистості вчителя, які обумовлені високим рівнем його психолого-педагогічної підготовки, здатністю оптимально вирішувати педагогічні задачі навчання, виховання та розвитку учнів (Н. Кузьміна);
- ✓ досконале, творче використання вчителем професійних функцій на рівні мистецтва, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості кожного учня, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення учнів (О. Мороз, В. Омеляненко);
- ✓ високе мистецтво в якійсь галузі, вправність у виконанні певного виду діяльності, передбачає наявність професійних знань, умінь та навичок (М. Ярмаченко);

- ✓ високе і постійно вдосконалювати мистецтво навчання, виховання, доступне кожному вчителю, який працює за покликанням любить свою справу і вихованців (В. Скакун).

Грунтовну характеристику природи педагогічної майстерності дав Ю. Азаров, розглядаючи її, як одиничне та особливе по відношенню до загального. Він вказує на те, що це поняття має загальні риси практики та є носієм нових тенденцій, нових знань, уособлює ті суттєві залежності між педагогічними явищами, яким треба ще розвиватися, отримувати теоретичне обґрунтування і стати загальним, що втілює багатство окремого та унікального педагогічного досвіду. Тому майстерність виступає, на думку Ю. Азарова, як синтез педагогічної теорії та практики виховання, як якісна визначеність професійної діяльності вихователів, обумовлена культурно-історичним розвитком даного суспільства. Сутність формули майстерність полягає у тріаді:

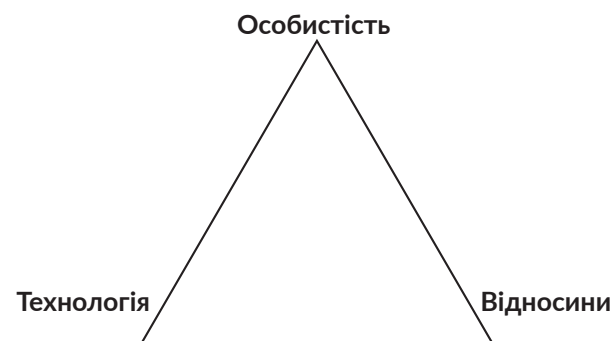

Рисунок 5 – Сутність майстерності за Ю. Азаровим

Майстерність не може розвиватися без освоєння системи методів та засобів навчання як основи технології навчально-виховного процесу, вона завжди пов'язана з розширенням реальних прав педагогів.

Таким чином, розглядаючи дане поняття як визначений рівень професійно-педагогічної діяльності вчителя, дослідники виділяють в якості його характеристик широкі знання, досконалість професійних умінь та навичок, високі моральні, психологічні та професійні якості особистості педагога, котрі мають прояв у діяльності як найбільша сила дії на вихованців, що забезпечує високу ефективність педагогічної праці.

Складовими частинами педагогічної майстерності є:

 1. Високі моральні якості педагога та гуманістична спрямованість його особистості, антропологічний світогляд. Гуманістична спрямованість – спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й стосунків. Це вияв професійної ідеології педагога, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, її мети, змісту, засобів. Гуманістичну спрямованість особистості становлять ціннісні орієнтації на себе, на засоби педагогічного впливу, на студента, на мету педагогічної діяльності.

2. Професійна компетентність, в основі якої лежать психолого-педагогічні знання, знання власного предмету викладання, методики його викладання. Однак компетентність не зводиться до суми засвоєних дисциплін. Це особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам.

3. Здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, соціально-перцептивні, організаторські, управлінські, прогностичні, динамізм особистості, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність тощо). Разом з тим професійні здібності часто не є вродженими, вони розвиваються у процесі тривалого педагогічного досвіду. На це звертав увагу й А. Макаренко. Відповідаючи на запитання: «Чи кожний вчитель може стати педагогом-майстром?», від відповідав: «Кожний! Але за дотримання двох умов: якщо він захоче і якщо йому допоможуть».

4. Педагогічний такт та слідування нормам педагогічної моралі. Педагогічний такт взагалі є вагомим показником педагогічної майс-

терності. «Такт» – дослівно – «доторк». На необхідність делікатного ставлення до особистості неодноразово вказували відомі дослідники педагогічної майстерності. Показовими у даному випадку є ідеї та діяльність педагогів-новаторів.

5. Педагогічна техніка, що являє собою форму організації поведінки педагога.

Як бачимо, кожній складовій професійної майстерності притаманна антропологічна насиченість, де гуманістичний світогляд відіграє домінуючу роль.

Гуманістичний світогляд педагога має декілька складових (І. Аносов, В. Максакова). Він включає в себе:

- ✓ органічну орієнтованість на конкретну дитину як на людину, яка являє собою велику цінність, яка має невід'ємні права і обов'язки;
- ✓ визнання антропологічних цінностей (життя, фізичне і психічне здоров'я дитини, дотримання її прав і свобод та ін.) в якості пріоритетних;
- ✓ формування ціннісного ставлення до кожного дня й періоду життя, до дитинства як самоцінної пори розвитку людини;
- ✓ глибоке усвідомлення й органічне сприйняття гуманістичних цілей виховання: цілісного розвитку дитини як людини, становлення дитячої (і своєї) індивідуальності, гармонізації дитини з природою, суспільством, самим собою, створення комфортної емоційної атмосфери в освітніх закладах;
- ✓ установку на виховання, як на найважливішу складову освітнього процесу, а також на взаємодію, діалог, взаємний рух дорослого і дитини назустріч один одному;
- ✓ визначення того факту, що успішно виховувати можна тільки при співпаданні уявлень дорослого й дитини про досконалу людину;
- ✓ аналіз стану і проблем вихованця – об'єкта виховання – завжди є предметом самоаналізу його суб'єкта – вихователя⁷⁶.

⁷⁶ Максакова В.И. Педагогическая антропология: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Академия, 2001. С. 72-73.

Гуманістичний світогляд формується на основі оволодіння вчителем інтегрованим знанням про людину, її природу, закономірності розвитку, ролі в світі. Саме він покладається в основу людиноцентричної педагогічної технології, що містить у собі вміння створювати можливості для усвідомленого, вільного й відповідального вибору дітьми цілей, змісту і методів своїх дій; володіння методами організації групової діяльності, в тому числі демократичними процедурами ухвалення рішень, способами делегування певних виховних функцій дітям, введення традицій зміни організаційних лідерів, спільного з дітьми планування, колективної рефлексії тощо; підвищення долі гри у вихованні, оптимальне її використання, вміння зайняти ігрову позицію у взаємодії з дітьми; насичення виховного простору імпровізацією, колективною та індивідуальною творчістю; створення і підтримка атмосфери взаємної поваги, взаємної витримки, прийняття одним одного, атмосфери довірливого спілкування і відкритості (критики, опрацювання чужого досвіду, досліджень); інтеграції різноманітних педагогічних позицій: захисника, опікуна, старшого друга, консультанта, експерта, сповідника, дослідника та ін.; оволодіння логікою співробітництва: руху від спільних (дорослого і дитини) актів поведінки до самостійної поведінки дитини; вміння перетворювати індиферентне для дитини середовище в актуальний і оптимальний простір його розвитку; володіння часом як значним фактором виховання і самовиховання: здійснення сучасних, адекватних віку педагогічних дій; розумна економія й ущільнення педагогічного організованого часу; встановлення для себе і дітей розумного режиму праці та відпочинку; врахування індивідуальних і колективних біоритмів; здійснення педагогічної підтримки дитини в процесі усвідомлення нею своїх потреб та інтересів, оволодіння засобами самоаналізу, цілепокладання, планування життя, а також продуктивного вирішення внутрішньособистісних конфліктів, проблемних ситуацій в соціумі.

Обов'язковою умовою педагогічної майстерності є творчість учителя. Її головною особливістю є те, що об'єктом творчості є дитина,

яка постійно змінюється «завжди нова, сьогодні не така, як вчора».

С. Сисоєва виділяє такі специфічні риси педагогічної творчості вчителя:

- ✓ об'єкт діяльності є особистість дитини, яка знаходиться у постійному розвитку;
- ✓ співтворчий характер суб'єктів педагогічної взаємодії;
- ✓ можливість суб'єктивної новизни й оригінальності процесу і результату;
- ✓ обмеженість творчої діяльності педагога і учня у освітньому процесі часом;
- ✓ вплив на педагогічну творчість вчителя багатьох факторів, які важко передбачити.

Педагогічна творчість вчителя виявляється у цілісному проектуванні педагогічного процесу, прогнозуванні його результатів, але, однак її центральною ланкою є педагогічна взаємодія, у якій вчитель і учень виступають суб'єктами творення розвивального навчального середовища, формування пізнавальних інтересів і потреб учнів, вибору засобів їх досягнення, контролю та самоконтролю. Така педагогічна взаємодія є особистісно зорієнтованою, а процеси творчого розвитку кожного її суб'єкта взаємозумовленими та взаємопов'язаними.⁷⁷

Отже розгляд педагогічної майстерності та педагогічної творчості вчителя неможливий поза антропологічним контекстом його професійної діяльності.

Висновки:

Провідними характеристиками місії вчителя в педагогічній антропології виступають наступні: здійснення допомоги саморозвитку та самовдосконаленню дитини; трансляція культурних цінностей суспільства дітям; сполучення стилю викладання з особистісними характеристиками самого вчителя; постійне вдосконалення своєї особистості, збагачення її антропологічними знаннями.

⁷⁷ Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості: Підручник. К. : Міленіум. 2006. 344 с. С. 107-108.

Основними тенденціями педагогічної діяльності сучасних учителів виступає її побудова в контексті вимог та можливостей сучасної освіти, утвердження гуманістичної особистісно-зорієнтованої парадигми в системі загальної середньої освіти, усвідомлення вчителем своєї найвищої цінності як людини та професіонала, свого місця в глобалізованому світі, частки відповідальності за зміни, що відбуваються в ньому, своєї освітньої та культуротворчої місії, формування нових змістів власної професійної діяльності, вироблення здатності до свідомого й ефективного функціонування в полікультурному, інформаційному середовищі.

Питання для перевірки знань

1. Відповідно Концепції Нової української школи визначити сучасні вимоги до особистості вчителя початкових класів.
2. Проаналізуйте співвідношення понять: «професійна компетентність педагога», «педагогічна майстерність»; «стиль педагогічної діяльності», «особистість вчителя», «педагогічна майстерність».
3. Дайте визначення поняттю «антропологічна спрямованість учителя».
4. Розкрийте сутність поняття «педагогічна майстерність».
5. Схарактеризуйте значення антропологічного світогляду в професійній діяльності вчителя.

Охарактеризуйте особливості показників педагогічної компетентності вчителя та структуру професійної компетентності педагога.

БЛОК САМОКОНТРОЛЮ ЗА ЗМІСТОВИМ МОДУЛЕМ 3

За результатами засвоєння змістового модуля здобувачі вищої освіти повинні знати:

- ✓ сутність сучасних вимог до особистості вчителя;
- ✓ місію вчителя початкової школи в умовах реалізації Концептуальних положень Нової Української школи;
- ✓ функції вчителя, специфіку їх реалізації в умовах Нової української школи;
- ✓ сутність антропологічної спрямованості особистості педагога, роль та значення його професійної майстерності;
- ✓ зміст та сутність гуманістичного світогляду як стрижневої якості сучасного вчителя;
- ✓ зміст професійної компетентності вчителя;
- ✓ сутність педагогічної майстерності сучасного вчителя як вищого мистецтва здійснення педагогічної діяльності на антропологічній основі.

За результатами засвоєння змістового модуля здобувачі вищої освіти повинні вміти:

- ✓ розуміти відмінність традиційного розуміння місії вчителя від її сучасного антополого-педагогічного тлумачення;
- ✓ будувати та здійснювати педагогічну діяльність на засадах гуманізму задля забезпечення формування гармонійно розвинутої особистості дитини;
- ✓ забезпечувати власний професійний розвиток шляхом самоосвіти та самовдосконалення.

Тести самоконтролю за змістовим модулем III

1. Засвоєння людиною цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних у даний час даному суспільству, соціальній спільності, групі та відтворення нею соціальних зв'язків та соціального досвіду – це: _____

2. Ознаки гуманістичної спрямованості професійної діяльності вчителя:

- a) _____;
- b) _____;
- c) _____;
- d) _____.

3. Місія вчителя в сучасних умовах суспільного поступу розуміється, як: _____

4. Сформулюйте основні вимоги до сучасного вчителя _____

5. Визначте основні риси гуманістичної спрямованості сучасного вчителя:

- a) прагматизм в організації педагогічної взаємодії;
- b) діалогічний стиль роботи;
- c) відкритість у спілкуванні;
- d) суб'єкт-об'єктний характер педагогічної взаємодії;
- e) інтерес до долі вихованця;
- f) забезпечення повної свободи дитини.

6. Складові педагогічної майстерності сучасного вчителя:

- a) _____;
- b) _____;
- c) _____;
- d) _____.

7. Педагогічна компетентність – це:

- a) сукупність педагогічних знань;

b) сукупність педагогічних умінь;

c) здатність ефективно здійснювати професійну педагогічну діяльність.

8. Професіограма особистості вчителя – це:

a) ідеальна модель вчителя, зразок, еталон, у якому представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель, знання, уміння, навички, необхідні для виконання педагогічних функцій;

b) ідентичність психології особистості з психологією конкретної групи чи спільноти, співпадіння намірів та дій з груповою динамікою, розуміння єдності з людьми;

c) розроблені наукові основи (принципи, методи, прийоми, форми) виховання мотиваційно-ціннісної сфери учнів.

9. Одним із завданням місії вчителя, що сформулюється в контексті реалій сучасної школи має визначення: *сьогоднішні учні – жителі сучасного світу, бурхливого мегаполісу з його стрімким ритмом, у якому вони, як майбутні члени суспільства, мають реалізувати себе*. Поясніть як його виконати вчителю початкових класів.

10. Знайдіть співвідношення 10 ключових компетентностей:

1) Спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами.	a. Здатність створювати математичні моделі.
2) Математична компетентність.	b. Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ.
3) Компетентності у природничих науках, технологіях.	c. Уміння застосовувати науковий метод, аналізувати.
4) Інформаційно-цифрова компетентність.	d. Розуміння етики роботи з інформацією.

Практикум із загальних основ педагогіки

Порядок виконання та оцінювання семінарських практичних робіт

Навчально-методичний посібник містить 7 практичних робіт, розподілених за основними темами навчальної дисципліни «Загальні основи педагогіки». Кожна практична робота містить тему, мету, порядок виконання, перелік рекомендованої літератури. Виконання робіт передбачає складання грамотного письмового звіту, який підкріплюється додатковими творчими завданнями, які виконані за допомогою персонального комп'ютеру, якщо цього вимагає зміст роботи. Письмовий звіт оформлюється в зошиті для практичних робіт, який є індивідуальним для кожного здобувача освіти, за наступною схемою:

1. Номер та тема практичної роботи.
2. Дата виконання практичної роботи.
3. Мета практичної роботи.
4. Порядок виконання практичної роботи зі зазначенням усіх передбачених пунктів, наведенням письмових відповідей на теоретичні питання.
5. Виконання практичних завдань із записом ходу аналізу педагогічної літератури та нормативно-правової бази (якщо передбачено за планом заняття).
6. Складання таблиць, карток понять, анкет, структурно-логічних схем, інтелект-карт, скрайбінгу та інших творчих завдань (якщо передбачено за планом заняття).
7. Формулювання висновку практичної роботи здійснюється у відповідності до поставленої на початку роботи мети у вигляді короткого та ємкого за змістом повідомлення.

Обов'язковим етапом виконання практичної роботи та її оцінювання є процедура захисту, яка здійснюється студентом в індивідуальному порядку, тестуванні, диспуті. Для захисту роботи подається оформлений письмовий звіт та виконані творчо-практичні завдання. Викладач перевіряє правильність оформлення звіту, результати створення структурно-логічних схем, карток понять, задає запитання стосовно категоріального апарату з теми практичної роботи, перевіряє правильність виконання додаткових завдань.

Критерії оцінки практичної роботи. Практичні роботи оцінюються за п'ятибальною шкалою (від 0 до 5) за наступними критеріями:

5 балів – практична робота виконана в повному обсязі, представлений правильно оформлений письмовий звіт, вірно виконані творчо-практичні завдання, під час захисту студент продемонстрував глибокі знання з теми, вірно відповів на всі запитання викладача;

4 бали – лабораторна робота виконана в повному обсязі, представлений письмовий звіт та творчо-практичні завдання мають незначні недоліки, під час захисту студент продемонстрував добрі знання з теми, вірно відповів на більшість запитань викладача;

3 бали – виконана більше частина практичної роботи або практична робота повністю, але з суттєвими помилками, письмовий звіт має суттєві недоліки, під час захисту студент продемонстрував нечіткі знання з теми, вірно відповів на більшість запитань викладача;

2 бали – виконана більше частина практичної роботи або практична робота повністю, але з суттєвими помилками, письмовий звіт має суттєві недоліки, творчо-практичні виконані з помилками, не всі завдання мають правильне розкриття понять, під час захисту студент плутає поняття, демонструє незнання теорії, не може відповісти на частину поставлених запитань викладача;

1 бал – виконана тільки частина практичної роботи, письмовий звіт складено з суттєвими недоліками, під час розрахунків допущені грубі помилки, творчо-практичні завдання виконані неповністю

або більша частина виконана невірно, під час захисту студент демонструє незнання більшості теоретичної основи теми, невірно відповідає на переважну більшість запитань викладача;

0 балів – практична робота не виконана, виконана повністю невірно або не представлена на захист, відсутній письмовий зміст та/або електронні матеріали творчо-практичних завдань, під час захисту студент демонструє повне незнання теоретичних основ теми, не може пояснити категоріальний апарат теми, не відповідає на жодне запитання викладача.

Кількість набраних балів за всі практичні роботи підсумовується та додається до загального балу оцінки досягнень студента за навчальний семестр.

Семінар № 1. Тема. Педагогіка як наука і навчальна дисципліна

Мета: сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретико-методологічних підходів до вивчення педагогічних наук, предмета, основних понять та категорій педагогіки; навчити їх здійснювати категорійний аналіз базових понять; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тестові завдання.

Ключові поняття: педагогіка, предмет вивчення педагогіки, об'єкт та предмет педагогіки, функції педагогіки.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

Питання для обговорення і дискусії:

1. Об'єкт та предмет вивчення педагогіки.
2. Завдання педагогіки для сучасного вчителя.
3. Основні етапи розвитку педагогіки.
4. Аналітична, пояснювальна, прогностична, перетворююча функції педагогіки як науки.

II. Практична частина:

1. Здійснити категорійний аналіз поняття педагогіки у сучасних підручниках (В. Ягупов «Педагогіка»; А. Кузьмінський, В. Омеляненко «Педагогіка»; М. Фіцула «Педагогіка»). Окреслити підходи різних авторів у визначенні поняття.

2. За допомогою практичних та тестових завдань перевірити рівень засвоєння здобувачами вищої освіти ключових понять теми.

- Підберіть цитати з художніх і наукових текстів, прислів'я і приказки до даної теми.
- Обґрунтуйте ваше розуміння провідних орієнтирів і основних напрямків освітнього процесу у сучасному суспільстві відповідно Концепції Нової української школи.

3. Розробити логічну опорну схему основних понять з теми «Функції педагогіки».

III. Підведення підсумків заняття.

Семінар № 2. Тема. Основні категорії педагогіки

Мета: сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретико-методологічних підходів до вивчення педагогічних наук, предмета, основних понять та категорій педагогіки; навчити їх здійснювати категорійний аналіз базових понять; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів. Уміти виділяти основні педагогічні поняття під час опрацювання педагогічної літератури.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тестові завдання.

Ключові поняття: педагогіка, категорія, виховання, освіта, навчання, розвиток, структура педагогічної науки, міжпредметні зв'язки.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

Питання для обговорення і дискусії:

1. Основні категорії педагогіки. Окреслити підходи різних авторів у визначенні кожного з цих понять.

2. Проаналізувати відмінності кожної групи понять.
3. Галузі педагогіки. Зв'язок педагогіки з іншими науками.

II. Практична частина:

1. Здійснити категорійний аналіз основних понять педагогіки, а саме: «виховання», «освіта», «навчання», «особистість», «розвиток».
2. За допомогою практичних та тестових завдань перевірити рівень засвоєння здобувачами вищої освіти ключових понять теми.
 - Визначте структуру системи педагогічних наук.
 - Який вплив здійснюють педагогічні галузі на загальну педагогіку?
 - Які здобутки порівняльної педагогіки можуть використовуватися в педагогічній практиці?
3. Занотуйте основні причини низького рівня вихованості учнів початкових класів. Визначте шляхи підвищення ефективності виховного впливу на дитину.
4. Порівняйте сучасний і минулий стан проблем виховання у початковій школі. Чим вони схожі та відмінні. Поясніть.

III. Підведення підсумків заняття.

Семинар № 3. Тема. Особистість. Рушійні сили розвитку особистості

Мета: сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретико-методологічних основ до вивчення предмета, основних понять з теми; навчити їх здійснювати та формувати вміння та навички з розробки педагогічного експерименту; активізувати індивідуальні розумові процеси; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів, пробудженню педагогічного діалогу. Уміти виділяти основні педагогічні поняття під час опрацювання педагогічної літератури.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тестові завдання.

Ключові поняття: особистість, індивід, людина.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

1. Поняття про особистість як предмет досліджень педагогіки.
2. Рушійні сили і закономірності розвитку особистості.
3. Поняття про розвиток та формування особистості.
4. Фактори розвитку і формування особистості.

II. Практична частина

1. Заповнити таблицю, вибираючи з інформації (збудження і гальмування; особистість людини розвивається внаслідок впливу на всі сторони її психіки; суперечності емоційної сфери задоволення і невдоволення, радість і горе; спадкові дані і потреби виховання; рівень розвитку особистості і її ідеал; потреби особистості і моральний обов'язок; домагання особистості і її можливості; розвиток особистості має наслідувальний характер; зміна особистості вимагає зміни ставлення до неї; особистість розвивається в діяльності; особистість розвивається під впливом середовища та виховання).

Таблиця 2

<i>Рушійні сили розвитку особистості</i>	<i>Закономірності розвитку особистості</i>
Збудження і гальмування	Розвиток особистості має наслідувальний характер

2. Виконання проблемного завдання.

Обґрунтувати погляди Л. Виготського про те, що дитина від народження є істотою соціальною, протиставивши поглядам інших психологів (З. Фрейда, Ж. Піаже), які стверджували, що дитина в перші місяці життя асоціальна і живе у замкнутому колі.

3. За допомогою практичних та тестових завдань перевірити рівень засвоєння здобувачами вищої освіти ключових понять теми.

1. **Особистістю людина стає тільки тоді, коли:**

- а) досягає вісімнадцятирічного віку;
- б) самостійно та свідомо керує своєю поведінкою;
- в) оволодіває певною професією.

2. **Індивідуальні властивості особистості формуються під впливом:**

- а) тільки спадковості;
- б) оточуючого середовища та виховання;
- в) природних задатків, суспільних обставин і діяльності самої дитини.

3. **Рушійними силами процесу розвитку особистості є:**

- а) природні задатки дитини;
- б) вимоги дорослих;
- в) протиріччя між потребами особистості та можливостями для їх досягнення.

4. Проведіть пошук та проаналізуйте висловлювання з джерел народної педагогіки, з праць класиків зарубіжної та української педагогіки, які висвітлюють зміст питань даної теми.

5. Ваше ставлення до висловлювань:

«Єдина людина, з якою ви повинні порівнювати себе – це ви в минулому. І єдина людина, краще якої ви повинні бути – це ви зараз» (З. Фрейд).

« ... и не для оної вибираємо ми на смак нашому друзів, щоб від повідомлення своїх думок мати задоволення; дістаємо високі чини, щоб думка наша від пошани інших захоплювалася; винаходимо різні напої, страви, закуски для потішання смаку; знаходимо різні музики, складаємо тьму концертів, менуетів, танців і контротанців для звеселення слуху; творимо хороші будинки, насаджуємо сади, робимо золототкані парчі, матерії, вишиваємо їх різними шовками і погляду приємними квітами і обчіпляємося ними, щоб цим зробити приємне очам і тілу ніжність доставити...» (Г. Сковорода).

Школа – не комора знань, а світоч розуму. Усі діти не можуть мати однакові здібності. І найважливіше завдання школи – виховання здібностей (В. Сухомлинський).

III. Підведення підсумків заняття.

Семинар № 4. Тема. Модель сучасного вчителя в умовах інноваційного освітнього середовища

Мета: сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретичних відомостей про вимоги до сучасного вчителя, основних понять з теми; навчити їх здійснювати категорійний аналіз базових понять; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів; формування навичок використання методу тестування. Уміти виділяти основні педагогічні поняття під час опрацювання педагогічної літератури.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тестові завдання.

Ключові поняття: вчитель, вимоги.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

Проаналізувати відповідно навчально-методичного посібника «Нова українська школа: порадник для вчителя» Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с. Розділ 1. Законспектувати 1.3-1.5.

II. Практична частина:

1. Знайти, що має включати навчальне середовище особистісно зорієнтованої технології відповідно Концепції Нової української школи .

2. Продовжить фразу :

1) Школа майбутнього починається

2) У людині є сонце, тільки не треба

3) Успіх породжує

4) Справжній учитель дає наснагу для

3. Спробуйте у студентській групі розібрати і оцінити таку педагогічну ситуацію:

На класних зборах вирішують, як використати гроші, зароблені учнями влітку. Класний керівник пропонує їх зібрати на придбання комп'ютера для школи. Діти вимагають роздати гроші кожному...

Пропонується така методика аналізу ситуації.

А. Що сказав учитель? /Далі пропонується репліка та можлива оцінка за п'ятибальною шкалою: можливо, малоімовірно, неможливо/:

1. «Виходить, я не правий? Жаль».
 2. «Хто це вас так надоумив?»
 3. «Ну що ж, чинить, як знаєте».
 4. «Доведеться поговорити з вашими батьками, може, вони зрозуміють мене краще».
 5. «І все ж я думаю, що ви зміните своє рішення».
 6. Нічого не став доводити, вийшов із класу.
- Запропонувати свої варіанти.* _____

Б. Як Ви вважаєте, в даному випадку вчитель зіткнувся зі складною ситуацією?

1. «Нічого особливого в цій ситуації немає».
2. «Скоріше ситуація незвичайна».
3. «Надзвичайно нестандартна ситуація».

В. Ви вважаєте, що в таких випадках потрібно реагувати?

1. «Негайно».
2. «Краще стриматися».
3. «Вчинити за обставинами».

Г. У випадку, якщо діти наполягатимуть і гроші треба буде роздати:

1. «Авторитет вчителя серйозно постраждає».
2. «Навряд чи це відіб'ється на авторитеті вчителя».

Д. Якщо ви вважаєте, що пропозиція вчителя є помилкою, вибачення перед класом...

1. «Обов'язкове».

2. «Можливе, дивлячись за обставинами».

3. «Зовсім необов'язкове».

Е. Факт визнання вини з боку вчителя... .

1. «Зменшує /збільшує/ авторитет вчителя».
 2. «Не підвищує авторитет вчителя, але допомагає достойно вийти з такої ситуації».
 3. «Не має ніякого значення для авторитету».
- Є. Міркування над такою ситуацією ви вважаєте...
1. «Такими, що відносяться /не відносяться/ до роботи».
 2. «Корисними /шкідливими/ для роботи».
 3. «Цікавими /нецікавими/».
 4. Підготуйте огляд публікацій з журналу «Рідна школа», «Учитель початкової школи», «Початкова школа» (за останній рік), які висвітлюють діяльність та досвід кращих учителів початкових класів України.

III. Підведення підсумків заняття.

Семинар № 5. Тема. Педагогічна діяльність та її особливості

Мета: систематизувати та закріпити знання студентів про педагогічну діяльність та її особливості; навчити їх здійснювати категорійний аналіз базових понять; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів. Уміти виділяти основні педагогічні поняття під час опрацювання педагогічної літератури.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тетові завдання.

Ключові поняття: компетенції (ключові, загальнопредметні, предметні), компетентність (професійна, педагогічна, інформаційна, комунікативна, психологічна, соціальна), компетентнісний підхід, дефініції, критерії.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

1. Структура педагогічної діяльності.
2. Способи формування компетентності педагога.
3. Функції вчителя. Їх різновиди.
4. Визначити компетентності вчителя
5. Характеристики вчителя початкових класів відповідно НУШ.

II. Практична частина.

1. Створіть і передайте образ Вашого «авторитетного викладача» через пісню, вірш, афоризм.
2. На основі опрацювання довідкової літератури занотуйте у власний словник значення таких понять: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «спроможність».
3. Створити кросворд за темою семінару (до 10 слів).
4. Проаналізуйте підходи різних науковців до визначення понять: «педагогічна діяльність», «професійна компетентність учителя».
5. Змоделюйте портрети викладача у відповідності до основних етапів становлення НУШ в Україні. Яким Ви бачите сучасного викладача?
6. Складіть і заповніть таблицю «Завдання формування педагогічної компетентності вчителя початкових класів».

III. Підведення підсумків заняття.

Семінар № 6. Тема. АВТОРСЬКІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Вітчизняні авторські педагогічні технології

Мета: сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретичного матеріалу щодо вивчення про авторські педагогічні технології; основних понять та категорій з теми; навчити їх здійснювати аналіз базових понять; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів; закріплення набутих теоретичних і практичних знань, освоєння нових технологій, формування професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень. Уміти виділяти основні педагогічні поняття під час опрацювання педагогічної літератури.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тестові завдання.
Ключові поняття: досвід, педагогічний досвід, передовий педагогічний досвід.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

1. Визначити значення понять: авторські педагогічні технології.
2. Обґрунтувати та охарактеризувати вітчизняні авторські педагогічні технології.

II. Практична частина.

1. Занотуйте міркування видатних педагогів про значення, вивчення, узагальнення, поширення авторських педагогічних технологій.
2. Скласти структурно-логічну схему аналіз авторських технологій за варіантом:
 - «Школа О.А. Захаренко»;
 - Продуктивна педагогіка І.Г. Ткаченко;
 - Педагогіка гуманізму В.Ф. Шаталова;
 - Школа розвитку ключових природних компетентностей М.П. Гусака;
 - Технологія оптимізації освітнього процесу Ю.К. Бабанського;
 - Школа-парк М.О. Балабана;
 - Технологія імовірнісної освіти О.М. Лобка;
 - Технологія навчальної діяльності в парах А.Г. Рівіна.

III. Підведення підсумків заняття.

Семінар № 7. Тема. Система педагогічної освіти в Україні

Мета: сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти теоретико-методологічних підходів до вивчення педагогічних наук, предмета, основних понять та категорій педагогіки; навчити їх здійснювати

САМОСТІЙНА РОБОТА

категорійний аналіз базових понять; сприяти розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів.

Обладнання: підручники з педагогіки, словники, тестові завдання.

Ключові поняття: педагогіка, категорія, виховання, освіта, навчання, розвиток, структура педагогічної науки, міжпредметні зв'язки.

План заняття

I. Перевірка рівня засвоєння здобувачами вищої освіти основних теоретичних положень з теми заняття.

1. Структура освіти України.
2. Освітні рівні
3. Освітньо-кваліфікаційні ступені.

II. Практична частина:

1. Здійснити категорійний аналіз основних понять : дошкільна; загальна середня освіта; позашкільна; професійно-технічна; вища; післядипломна; аспірантура; докторантура; самоосвіта.

2. За допомогою практичних та тестових завдань перевірити рівень засвоєння здобувачами вищої освіти ключових понять теми.

Вправа «Конверт проблем»

- Сформулюйте на аркуші найбільші проблеми чи почуття страху у роботі з дітьми і покладіть до конверта. Обміняйтесь між групами конвертами. Дайте поради, як краще вирішити це питання. Вони повинні бути конкретними і дієвими.

3. Занотуйте основні причини низького рівня вихованості учнів початкових класів. Визначте шляхи підвищення ефективності виховного впливу на дитину.

4. Порівняйте сучасний і минулий стан проблем виховання у початковій школі. Чим вони схожі та відмінні. Поясніть.

III. Підведення підсумків заняття.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Створити та розробити карту знань (інтелект-карта) Методи, форми та функції вчителя початкових класів. <i>Мета</i> – для створення та візуалізації, структуризації і класифікації вивченого навчального, а також як засіб для навчання, проаналізувати методи і форми роботи вчителя початкових класів. Використовувати схеми, таблиці, логічні списки та прості зображення, виділяючи головні ідеї, ключові дефініції. Важливо розміщувати слова на гілках. Мають бути вони живі та гнучкі. Писати на кожній лінії тільки ключові слова (не більше 3).	15
2.	Підготувати наукові реферативні повідомлення: – Соціальне середовище і його виховні функції. – Вплив діяльності на формування соціальних цінностей. – Підготовка учнів до життєтворчості як умова розвитку учнів. – Основні зарубіжні теорії розвитку особистості.	15
3.	Підготувати міні глосарій на тему « <i>Понятійно-категорійний апарат педагогічної науки</i> »	5
	Разом	35

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

1. Законспекуйте та проаналізуйте питання теми за такими джерелами:

- Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). (Стратегічні завдання. Пріоритетні напрями реформування освіти. Принципи реалізації програми);
- Національна доктрина розвитку освіти. (Розділ 2. Мета і пріоритетні напрями розвитку освіти);
- Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. (Мета і пріоритетні напрями Національної стратегії розвитку освіти).
- Концепція НУШ (Розділ Формула Нової школи).
- Державний стандарт початкової освіти (Пункти 1-7).

2. Ваше ставлення до таких висловлювань: «Поганий учитель підносить істину, хороший вчить її знаходити» (А. Дістервег). «Призначення вчителя – допомогти народитися думці в голові учня» (Сократ).

3. Дослідити тлумачення дефініцій «педагогіка», «освіта», «навчання», «виховання», «розвиток» особистості в працях:

- Я.А. Коменського;
- Й. Гербарта;
- Ф.А.В. Дістервега;
- Й. Песталоцці.

4. Дослідити тлумачення поняття «педагогіка», «освіта», «навчання», «виховання», «розвиток» особистості в сучасних підручниках:

- В.В. Ягупов «Педагогіка»;
- А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко «Педагогіка»;

- М.М. Фіцула «Педагогіка»;
- В.І. Бондар «Дидактика».

5. Окреслити зв'язок педагогіки з іншими науками, виходячи з праць:

- К.Д. Ушинського;
- Й. Гербарта.

Термінологічний словник

Авторська школа – оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки, вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному закладі освіти.

Виховання в широкому соціальному значенні – процес формування особистості під впливом навколишнього середовища, умов, обставин, суспільного ладу.

Виховання у вузькому педагогічному значенні – цілеспрямована виховна діяльність педагога, спрямована на досягнення конкретної мети в колективі учнів (наприклад, виховання здорової громадської думки).

Виховання – є цілеспрямований і організований вплив на розвиток особистості. У педагогіці поняття «виховання» вживається в широкому і вузькому значенні.

Вікова педагогіка – вивчає особливості та закономірності виховання і навчання, організаційні форми й методи освітнього процесу стосовно різних вікових етапів.

Внутрішній процес соціалізації – процес формування цілісної особистості.

Дидактика – галузь педагогіки, яка досліджує теорію освіти і навчання.

Дитиноцентризм – це максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів.

Діагностична функція педагога (від гр. *diagnosis* – розпізнавання, визначення) педагогічної діяльності пов'язана з розпізнаванням і вивченням істотних ознак освіченості, їх комбінування, форм вираження як реалізованих цілей освіти

Діяльність педагога має складну структуру наука розглядає її як багаторівневу систему, компонентами якої є ціль, мотиви, дії і результати. Натомість стрижневим підходом педагогічної науки до педагогічної діяльності є виділення її компонентів як відносно самостійних функцій.

Духовна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду з виховання і навчання особистості засобами релігії.

Етнографія – наука про культуру, побут народу, його походження й розселення, національні традиції, звичаї, обряди.

Загальна педагогіка – базова наукова дисципліна, що вивчає загальні закономірності виховання людини, розробляє теоретико-методологічні та методичні засади навчально-виховного процесу в різноманітних освітніх закладах.

Зовнішній процес соціалізації – сукупність всіх соціальних впливів на людину, що регулюють прояв властивих суб'єкту імпульсів і потягів.

Зразковий досвід – це сумлінна діяльність учителя, який уміло використовує досягнення педагогічної науки, методичні рекомендації вчених, методистів, досвід інших педагогів, і на цій основі його освітня робота є зразком для інших.

Індивід (лат. *неподільне*) – людина як представник людської спільноти, соціуму (групи, класу, нації тощо).

Індивідуальність – сукупність зовнішніх та внутрішніх особливостей людини, що формують її своєрідність, відмінність від інших людей.

Інновації (італ. *innovacione* – новина, нововведення) – нові форми організації праці та управління, нові види технологій, які охоплюють не тільки окремі установи та організації, а й різні сфери.

Інноваційний потенціал педагога – сукупність соціокультурних і творчих характеристик особистості педагога, яка виявляє готовність вдосконалювати педагогічну діяльність, наявність внутрішніх засобів та методів, здатних забезпечити цю готовність.

Козацька педагогіка – феноменальне явище і складова української етнопедогогіки: в усній формі вона зберегла, передаючи з покоління до покоління найкращі духовні цінності народу, досвід виховання,

формування й навчання особистості, не зафіксовані письмово прогресивні й результативні форми допологового виховання, батьківського опікування немовлят і дітей дошкільного віку, роботи з отроками, підлітками і юнаками та побудови взаємин між дорослими.

Компетенції – це складні професійно-індивідуальні новоутворення, що на основі інтеграції соціального, професійного та особистого досвіду, набутих знань, сформованих умінь і навичок, особистісних якостей, які зумовлюють готовність та здатність спеціаліста до успішного виконання ним професійної діяльності.

Мета особистісно орієнтованого навчання – процес психолого-педагогічної допомоги дитині у становленні її суб'єктності, культурної ідентифікації, соціалізації, життєвому самовизначенні.

Міжпредметні зв'язки педагогіки – зв'язки педагогіки з іншими науками, що дають змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища і процеси.

Навчання – це спеціально організована, доцільна і керована взаємодія педагога і тих, хто навчається, спрямована на розвиток інструментальної сфери особистості (знань, умінь, навичок, здібностей).

Народна педагогіка – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що виявляється в домінуючих у нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання.

Національне виховання – виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості, духовності.

Новаторство – складова частина передового досвіду, його основа. Не кожна форма роботи, навіть успішна, є передовим досвідом і не кожне новаторство – передовий досвід.

Новаторський досвід – це досвід, який запроваджує і реалізує нові прогресивні ідеї, визначає нові шляхи вирішення окремих і загальних педагогічних завдань; використовує нові форми, методи, прийоми, системи діяльності, донині не відомі педагогічній науці та шкільній практиці; істотно модифікує відомі форми, методи й прийоми діяльності, переорієнтовуючи їх на вирішення сучасних завдань.

Об'єкт педагогіки – сфера суспільної діяльності, основним завданням якої є виховання і навчання людини.

Освіта – результат навчання, обсяг засвоєних, систематизованих знань, умінь, навичок, способів мислення тими, хто навчається.

Основна мета професійної діяльності вчителя – організація навчально-пізнавальної діяльності, виховання та розвитку учнів початкової школи.

Особистісно орієнтовані технології ставлять у центрі всієї освітньої системи особистість учня, забезпечення комфортних, безконфліктних умов її розвитку, реалізацією її природжених потенціалів.

Особистість – соціально зумовлена система психічних якостей індивіда, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин.

Педагог – фахівець, який має спеціальну підготовку і професійно здійснює навчальну, виховну роботу в різних освітньо-виховних закладах та системах.

Педагогіка – сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості.

Педагогіка народознавства – напрям сучасної педагогіки, шкільної практики, який забезпечує практичне засвоєння учнями (в процесі продовження творчих традицій, звичаїв і обрядів, у діяльності, поведінці) культурно-історичних, мистецьких надбань батьків, дідів і прадідів.

Педагогічна компетентність – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Педагогічна система – сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого, цілеспрямо-

ваного педагогічного впливу на формування особистості із заданими якостями.

Педагогічна технологія – система способів, прийомів, кроків, послідовність виконання яких забезпечує вирішення завдань виховання, навчання і розвитку особистості вихованця, а сама діяльність представлена процедурно, тобто як певна система дій.

Педагогічне дослідження – спеціально організований науковий процес пізнання педагогічного середовища, педагогічних явищ, фактів, суб'єктів та об'єктів педагогічної взаємодії в умовах діяльності, а також зв'язків і відносин між ними.

Педагогічний досвід – сукупність знань, умінь і навичок, здобутих учителем у процесі навчально-виховної роботи.

Педагогічні категорії – основні педагогічні поняття, що виражають наукові узагальнення.

Педагогічні теорії – це наукове єдність знань, в якому факти, явища і зв'язки між ними підводяться під загальні закони і виводяться або пояснюються ними.

Передовий досвід – це відтворювані методи, прийоми і способи навчання та виховання, практично здійснені в діяльності окремих вчителів і так, щоб забезпечити високі результати без додаткових витрат часу (тобто тільки час роботи).

Передовий педагогічний досвід – творче, активне засвоєння і реалізація вчителем у практичній діяльності засобів і принципів педагогіки з урахуванням конкретних умов, особливостей дітей, учнівського колективу і особи вчителя.

Пізнавальна активність як особистісна якість – визначається як особистісна якість, яка набувається закріплюються та розвивається під час організованого процесу пізнання з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей учнів.

Предмет педагогіки – відносини, які виникають у процесі педагогічної діяльності, методи, принципи, на основі яких вона реалізується, закони і закономірності, яким вона підпорядковується як цілісний процес.

Професійна компетентність вчителя – це сукупність його особистісних якостей, загальної культури та кваліфікаційних знань, умінь, методичної майстерності, гармонійна інтеграція яких в педагогічній діяльності дає оптимальний результат.

Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення.

Професійна педагогіка досліджує і розробляє питання підготовки фахівців для різних галузей та займається проблемами виховання, професійної підготовки спеціалістів різного фаху (військова, спортивна, виробнича і т.д.).

Професійно-педагогічна компетентність вчителя є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення).

Професіограма особистості вчителя – це ідеальна модель вчителя, зразок, еталон, у якому представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель, знання, уміння, навички, необхідні для виконання педагогічних функцій.

Психологічна готовність педагога – це комплекс мотивів, психологічних установок на ефективну педагогічну діяльність.

Рефлексія – самооцінювання вчинків та дій.

Родинна педагогіка – складова частина народної педагогіки, в якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких).

Розвиток людини – процес становлення особистості, вдосконалення її фізичних та духовних сил під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких найважливішими є цілеспрямоване виховання й навчання.

Розвиток особистості – становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх факторів – біологічних, екологічних, соціальних, економічних, ідеологічних, психологічних та інших.

Соціалізація – соціальний розвиток особистості, її становлення як члена суспільства називають .

Спеціальна педагогіка досліджує особливості виховання людей з різними вадами розвитку: глухих та глухонімих (сурдопедагогіка – навчання і виховання глухонімих, глухих і туговухих дітей; логопедія (навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення); сліпих (тифлопедагогіка), із затримками розумового розвитку (олігофренопедагогіка).

Українська народна педагогіка – складова народознавства (українознавства) й водночас один із засобів його реалізації на практиці, тобто є основою педагогіки народознавства .

Формування особистості – процес соціального розвитку молодої людини, становлення її як суб'єкта діяльності, члена суспільства, громадянина.

Функція педагогіки – пізнавати закони виховання, освіти й навчання людей і на цій основі пропонувати педагогічній практиці найоптимальніші засоби досягнення накреслених завдань.

Школознавство – розділ загальної педагогіки про організацію і управління діяльністю загальної педагогіки про організацію і управління діяльністю закладу освіти.

Іменний покажчик

Азаров Юрій Петрович (1931–2012) – російський науковець, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член двох академій (творчої педагогіки та економічної безпеки), член Союзу письменників Росії («Сімейна педагогіка», «Педагогіка Любові та Свободи», «100 таємниць дитячого розвитку», «Мистецтво виховувати», «Радість учить і учитися»): **С. 131.**

Амонашвілі Шалва Олександрович (1931 р.н.) – грузинський радянський педагог та психолог, фундатор концепції навчання дітей з шести років («Навчання. Оцінка. Відмітка», «Здрастуйте, діти!», «Як живе, діти?», «Єдність мети», «До школи – з шести років» та ін.): **С. 33.**

Аносов Іван Павлович (1956 р.н.) – доктор педагогічних наук, професор, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету, Заслужений працівник народної освіти України, автор наукових праць з педагогічної антропології («Начала педагогічної генетики», «Сучасний освітній процес: антропологічний аспект», «Педагогічна антропологія» та ін.): **С. 133.**

Аристотель (384 до н.е – 322 до н.е.) – давньогрецький вчений-енциклопедист, філософ і логік, засновник класичної (формальної) логіки: **С. 76.**

Бердяєв Микола Олександрович (1874–1948) – російський релігійний філософ, один з основоположників екзистенціалізму в Росії. («Мета творчості», «Філософія вільного духу», «Російська ідея»): **С. 77.**

Біланюк Петро-Борис (1932–1999) – церковний діяч, доктор богослов'я, доктор філософії. Золота медаль святих Петра і Павла (1966): **С. 22.**

Бім-Бад Борис Михайлович (1941 р.н.) – російський педагог, дійсний член (академік) Російської академії освіти, доктор педагогічних наук, професор, засновник та ректор «Російського відкритого

університету» («Психологія та педагогіка: просто про складне. Популярні нариси та етюди», «Педагогічна антропологія», «Модернізація інституту сім'ї: макросоціологічний, економічний та антрополого-педагогічний аналіз», «Задачі й напрями перебудови педагогічної науки»): **С. 120.**

Ващенко Григорій Григорович (1878–1967) – український педагог, науковець, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка: **С. 22.**

Виготський Лев Семенович (1896–1934) – білоруський і радянський психолог, засновник культурно-історичної школи в психології, на якій базується психологічна теорія діяльності («Психологія мистецтва», «Проблема культурного розвитку дитини», «Педологія підлітка» та ін.): **С. 97.**

Гельвецій Клод Адріан (1715–1771) – французький літератор і філософ – матеріаліст утилітарного напрямку, ідеолог французької буржуазії епохи Просвітництва («Про любов до знання», «Про задоволення», «Про невігластво і лінь розуму», «Про ремесла» та ін.): **С. 77.**

Гете Йоганн Вольфганг (1749–1832) – німецький поет, письменник, драматург, мислитель і натураліст, засновник сучасної німецької літератури, лідер романтичного руху «Буря і натиск»: **С. 77.**

Гончаренко Семен Устимович (1928–2013) – український педагог, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, провідний методолог педагогічної науки України, автор 250 публікацій, у тому числі «Українського педагогічного словника»: **С. 130.**

Гюго Віктор-Марі (1802–1885) – французький письменник, драматург, поет, публіцист, громадський діяч, член Французької академії: **С. 45.**

Декарт Рене (1596–1650) – французький філософ, фізик, фізіолог, математик, основоположник аналітичної геометрії: **С. 77.**

Джордж Бернард Шоу (1856–1950) – видатний ірландський драматург і романіст, лауреат Нобелівської премії в галузі літератури і один з найбільш відомих ірландських літературних діячів. Громадський діяч (соціаліст-фабіанець, прихильник реформи англійської писемності).

Один із засновників Лондонської школи економіки і політичних наук. Другий (після Шекспіра) за популярністю драматург в англійському театрі: **С. 45.**

Дзерович Юліян Корнило Ігнатович (1871–1943) – священик Української греко-католицької церкви, галицький педагог, церковний і освітньо-культурний діяч, меценат, професор родівської цесарсько-королівської гімназії ім. кронпринца Рудольфа та львівської Богословської академії, останній довоєнний голова Головного Товариства «Просвіта» у Львові: **С. 22.**

Дістервег Фрідріх Адольф Вільгельм (1790–1866) – видатний німецький педагог-демократ, послідовник Й.Г. Песталоцці («Посібник для освіти німецьких вчителів»): **С. 154.**

Енгельс Фрідріх (1820–1895) – німецький політичний діяч, філософ, історик, публіцист, один з основоположників марксизму («Комуністичний маніфест», «Розвиток соціалізму від утопії до науки», «Початок родини, приватної власності й держави», «Про диктатуру пролетаріату», «Про релігію», «Про мистецтво» та ін.): **С. 41.**

Епіклет (?–138) – давньогрецький філософ, засновник філософської школи: **С. 76.**

Жак Люсьєн Жан Делор (1925 р.н.) – французький і європейський політичний діяч, був президентом асоціації «Наша Європа» і президентом Міжнародної комісії ЮНЕСКО з проблем освіти в XXI столітті. Автор декількох сотень наукових і публіцистичних статей з питань європейської валютно-фінансової інтеграції. Його мемуари перекладені багатьма мовами і є найціннішим джерелом для дослідників у галузі історії Європи, теорії та практики інтеграційних процесів: **С. 37.**

Зязюн Іван Андрійович (1938–2014) – директор Інституту педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України, академік Академії педагогічних наук України, Заслужений працівник вищої школи УРСР, доктор філософських наук, професор, автор понад 350 наукових праць («Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна майстерність», «Краса педагогічної дії», «Педагогіка добра» та ін.): **С. 130.**

Караковський Володимир Абрамович (1932–2015) – російський педагог. Мав почесне звання Народний учитель СРСР (1991). Один з авторів педагогіки співробітництва: **С. 33**.

Клімов Євген Олександрович (1930–2014) – радянський психолог, психофізіології, доктор психологічних наук, професор, академік АПН СРСР; член-кореспондент з 1974; методолог практичної психології, психології праці та профорієнтації, один з основоположників сучасної вітчизняної диференціальної психофізіології, розробник теорії типологічного індивідуального стилю діяльності; провідний спеціаліст в області психології, розробник системно-генетичної психофізіології стилю професійної діяльності: **С. 105**.

Коджаспірова Галина Михайлівна (1944 р.н.) – російський вчений, доктор педагогічних наук, професор, відомий фахівець у галузі педагогіки та педагогічної антропології («Педагогічна антропологія», «Педагогічний словник», «Історія педагогіки та педагогічної думки» та ін.): **С. 77**.

Коменський Ян Амос (1592–1670) – чеський мислитель, педагог, письменник, основоположник педагогічної науки («Велика дидактика», «Материнська школа», «Світ чуттєвих речей у картинах»): **С. 23**.

Кузьміна (Головко-Гаршина) Ніна Василівна (1923 р.н.) – радянський науковець, член-кореспондент Академії педагогічних наук ССРСР, засновник Всесоюзної акмеологічної асоціації («Написи прихології праці вчителя», «Методи дослідження педагогічної діяльності», «Методи системного педагогічного дослідження», «Здібності, обдарованість і талант учителя»): **С. 112, 130**.

Куліш Пантелеймон Олександрович (1819–1897) – український письменник, поет, драматург, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач, критик, редактор, видавець, автор першої фонетичної абетки для української мови: **С. 22**.

Ландау Лев Давидович (1908–1968) – радянський фізик, академік АН СРСР, член академії наук Данії, Нідерландів, Американської академії наук і мистецтв (США), Французького фізичного товариства,

Лондонського фізичного товариства і Лондонського королівського товариства: **С. 45**.

Летурно Шарль (1831–1902) – французький етнограф, філософ і соціолог, доктор медицини, президент і генеральний секретар Паризького антропологічного товариства, професор історії цивілізації в антропологічній школі («Прогрес моральності», «Еволюція власності», «Еволюція рабства», «Розвиток різних племен і народів», «Еволюція виховання у різних людських рас», «Фізіологія пристрастей»): **С. 41**.

Луначарський Анатолій Васильович (1875–1933) – російський революціонер, радянський державний діяч, письменник, перекладач, публіцист, критик, мистецтвознавець: **С. 46**.

Лярошфуко Франсуа (1613–1680) – французький письменник, автор творів філософсько-моралістичного характеру: **С. 77**.

Макаренко Антон Семенович (1888–1939) – український радянський педагог і письменник, член Спілки письменників СРСР, начальний трудової колонії ім. М. Горького та дитячої комуни ім. Ф. Е. Дзержинського, фундатор теорії й методики виховання в колективі («Прапори на баштах», «Марш 30 року», «Книга для батьків», «Педагогічна поема» та ін.): **С. 22, 132**.

Маркс Гайнрих Карл (1818–1883) – німецький філософ-матеріаліст, теоретик-суспільствознавець, політеконом, політичний журналіст-публіцист; протагоніст робітничого соціалістичного руху та один із засновників Першого Інтернаціоналу: **С. 41**.

Мансетса Маропі – директор Міжнародного департаменту освіти ЮНЕСКО: **С. 38**.

Мартін Лютер Кінг (1929–1968) – перший борець за громадянські права афроамериканців у США, знаменитий баптистський проповідник та талановитий оратор, речник тактики ненасильства в боротьбі проти расизму. Нагороджений Нобелівською премією миру 1964 року: **С. 5**.

Мономах Володимир (1053–1125) – великий князь київський (1113–1125), державний і політичний діяч, письменник («Повчання дітям»): **С. 22**.

Монтессорі Марія (1870–1952) – італійський лікар, педагог, перша італійка, що стала доктором медицини, фундаторка теорії вільного розвитку дитини: **С. 33.**

Мороз Олексій Григорович (1940 р.н.) – академік Академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор («Професійна адаптація молодого вчителя», «Навчальний процес у вищій педагогічній школі», «Педагогіка і психологія вищої школи», «Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки» та ін.): **С. 130.**

Ніцше Фрідріх Вільгельм (1844–1900) – впливовий німецький мислитель, філософ, психолог і класичний філолог («Людське, занадто людське», «Так говорив Заратустра», «Генеалогія моралі» та ін.): **С. 77.**

Митрополит Іларіон (світське ім'я Іван Іванович Огієнко (1882–1972) – український вчений, єпископ (від 1940), митрополит УАПЦ, політичний, громадський і церковний діяч, мовознавець, лексикограф, історик церкви, педагог. Член Київського товариства старожитностей і мистецтв, дійсний член Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. Перший ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету. Ініціатор створення й голова Українського наукового богословського православного товариства в Канаді (1954), ректор заснованого у Вінніпезі Українського народного університету (1948), декан і лектор богословського факультету колегії Св. Андрія Манітобського університету: **С. 22.**

Паскаль Блез (1623–1662) – французький філософ, письменник, фізик, математик: **С. 77.**

Песталоцці Йоганн Генріх (1746–1827) – видатний швейцарський педагог-демократ, автор теорії елементарного навчання («Лінгард і Гертруда», «Як Гертруда вчить своїх дітей», «Лебедина пісня»): **С. 10, 154.**

Петровський Артур Володимирович (1924–2006) – російський психолог, фахівець в області історії психології, соціальної психології та психології особистості. Доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент, дійсний член і віце-президент АПН СРСР (1976–1979), президент РАО (1992–1997): **С. 83.**

Платонов Костянтин Костянтинович (1906–1984) – радянський психолог, доктор психологічних наук і доктор медичних наук, професор. Заслужений діяч науки Української РСР. Автор понад 300 публікацій, перекладених на 21 мову («Людина в польоті», «Психологія льотного праці», «Проблема здібностей», «Про систему психології», «Психологія релігії», «Цікава психологія», «Система психології і теорія відображення», «Про систему психології», «Короткий словник системи психологічних понять», «Короткий психологічний словник-хрестоматія» і ін.): **С. 83.**

Пер-Жан де Беранже (1780–1857) – французький поет і автор пісень, відомий перш за все своїми сатиричними творами: **С. 45.**

Платон (427 до н. е. – 347 або 348 до н. е.) – давньогрецький мислитель, основоположник європейської філософії; глава філософської школи, відомої як Академія Платона: **С. 76, 83.**

Протагор (481 – бл. 411 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, софіст, один із найпопулярніших учнів Демокрита: **С. 76.**

Русова Софія Федорівна (1856–1940) – український педагог, прозаїк, літературознавець і громадська діячка, професор педагогіки Українського Педагогічного Інституту імені Михайла Драгоманова, одна з піонерок українського жіночого руху («Дошкільне виховання», «Єдина діяльна (трудова) школа», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Дидактика», «Сучасні течії в новій педагогіці» та ін.): **С. 22, 42.**

Сірополько Степан Онисимович (1872–1959) – український громадський діяч, педагог і бібліолог: **С. 22.**

Сковорода Григорій Савич (1722–1794) – український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог, автор численних літературних та філософських творів: **С. 22.**

Сластьонін Віталій Олександрович (1930–2010) – російський науковець у галузі педагогіки, заслужений діяч науки Російської Федерації, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Російської Академії освіти («Учитель і час», «Методологічна культура вчителя», «Антропологічний підхід у педагогічній освіті», «Педагогіка

творчості», «Гуманістична парадигма та особистісно-зорієнтовані технології в педагогічній освіті», «Педагогіка»): **С. 112.**

Слободчиков Віктор Іванович (1944 р.н.) – російський психолог, доктор психологічних наук, професор, директор Інституту розвитку дошкільної освіти («Питання теорії та діагностики психічного розвитку», «Категорія віку в психології та педагогіці розвитку», «Антропологічний принцип у психології розвитку», «Діяльність як антропологічна категорія», «Антропологічна перспектива суспільного розвитку» та ін.): **С. 47, 123.**

Сократ (469 до н.е. – 399 до н.е.) – давньогрецький філософ, основоположник європейської філософії: **С. 18.**

Соловйов Володимир Сергійович (1853–1900) – російський філософ, богослов, поет, публіцист, літературний критик, почесний академік Імператорської Академії наук по розряду красного письменства: **С. 77.**

Сорока-Росинський Віктор Миколайович (1882–1960) – російський і радянський педагог, творець відомої Школи-комуни для важковиховуваних підлітків ім. Ф.М. Достоєвського (Республіка ШКІД): **С. 33.**

Спенсер Герберт (1820–1903) – англійський філософ і соціолог, один з родоначальників еволюціонізму, засновник органічної школи в соціології, ідеолог лібералізму («Основні начала», «Основи біології», «Основи психології», «Основи соціології», «Основи етики», «Соціологія як предмет вивчення»): **С. 41.**

Стельмахович Мирослав Гнатович (1934–1998) – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНП України. Мирославу Гнатовичу Стельмаховичу належить визначна роль у глибинному дослідженні української етнопедагогіки та традиційного родинного виховання: **С. 22.**

Стешенко Іван Матвійович (1873–1918) – український громадський і політичний діяч, педагог, літературознавець, письменник, перекладач. Літературні псевдоніми Ів. Сердений, Ів. Січовик, Ів. Сепура, Світленко: **С. 22.**

Сухомлинський Василь Олександрович (1918–1970) – український педагог, публіцист, письменник, член-кореспондент Академії Педагогічних Наук РРФСР, член-кореспондент Академії педагогічних наук СРСР, Заслужений вчитель УРСР, Герой Соціалістичної праці («Серце віддаю дітям», «Сто порад учителю», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину», «Методика виховання колективу» та ін.): **С. 22, 33, 41.**

Толстой Лев Миколайович (1828–1910) – російський письменник і громадський діяч: **С. 45.**

Ушинський Костянтин Дмитрович (1823–1870) – український та російський педагог, засновник вітчизняної педагогічної науки («Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології», «Про користь педагогічної літератури», «Проект учительської семінарії», «Три елементи школи», «Про народність у громадському вихованні» та ін.): **С. 22, 119, 121.**

Франк Семен Людвигович (1877–1950) – російський філософ та релігійний мислитель: **С. 77.**

Франклін Бенджамін (1706–1790) – один із засновників США, політичний діяч, дипломат, вчений, письменник, журналіст, видавець: **С. 77.**

Фрейд Зигмунд (1856–1939) – австрійський психолог і невролог, який вивчав людське несвідоме: **С. 77.**

Харламов Іван Федорович (1920–2003) – доктор педагогічних наук, професор, академік Національної академії наук Білорусі, заслужений член Російської академії освіти («Теорія морального виховання», «Моральне виховання школярів» та ін.): **С. 130.**

Чепіга-Зеленкевич Яків Феофанович (1875–1938) – педагог і освітній діяч, методист, співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки в Харкові («Проблеми виховання і навчання у світлі науки і техніки», «Проект української школи» та ін.): **С. 22.**

Шаталов Віктор Федорович (1927 р.н.) – вчитель-новатор, народний учитель СРСР (1990 р.), заслужений учитель України (1987 р.), лауреат премії імені К.Д. Ушинського, імені Н.К. Крупської,

автор системи навчання із використанням опорних сигналів: **С. 33, 151.**

Шелер Макс (1874–1928) – німецький філософ і соціолог, один з засновників філософської антропології («Сутність людини, новий досвід філософської антропології», «Місце людини в космосі», «Особливе становище людини»): **С. 77.**

Шмідт Карл (1819–1864) – німецький педагог, який отримав прізвище «педагога-антрополога ХІХ століття», селянин за походженням. Входив до гуртка «молодих гегельянців». Автор фундаментальної праці з історії педагогіки. Розглядав історію педагогіки як цілісний всесвітньо-історичний процес, вписаний в культурне життя народів. Йому властиве також виклад теорії виховання в тісному зв'язку з практикою, і, вивчаючи ту чи іншу теоретичну конструкцію, він виокремлює насамперед її позитивний зміст: **С. 41.**

Шляйхер Андреас – керівник Департаменту з утворення та навичок Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) та спеціальний радник Генерального секретаря ОЕСР з питань політики в галузі освіти. Є одним з провідних світових експертів в області розвитку освіти та освітньої політики. Почесний професор Гейдельберзького університету. Був директором з аналізу в Міжнародній асоціації з оцінки навчальних досягнень ІЕА. Будучи одним з ключових членів керівництва ОЕСР, забезпечує роботу за напрямками аналізу і розробці рекомендацій в сфері освітньої політики з метою забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, керує реалізацію порівняльних досліджень в області якості освіти: Міжнародна програма з оцінки освітніх досягнень учнів PISA: **С. 38.**

Юнг Йоахім (1587–1657) – німецький учений і педагог, філософ, ботанік і математик: **С. 23.**

Юркевич Памфіл Данилович (1826–1874) – український філософ і педагог, фундатор «філософії серця» («Серце та його значення в духовному житті людини за вченням слова Божого», «Мова фізіологів та психологів», «Читання про виховання» та ін.): **С. 22.**

Ющишин Іван (1883 – після 1939) – український педагог і громадський діяч. Учитель народних шкіл. Секретар товариства «Взаємна поміч українського вчительства» у Львові та голова його педагогічної наукової комісії. Був учасником українських і міжнародних педагогічних з'їздів: **С. 22.**

Ярмаченко Микола Дмитрович (1928 р.н) – перший президент Академії педагогічних наук України, академік Академії педагогічних наук України, академік Академії педагогічних наук ССРСР, доктор педагогічних наук, професор, іноземний член Російської академії освіти («Педагогіка», «Народна освіта в Українській РСР», «Актуальні проблеми педагогічної науки», «Педагогічний словник» та ін.): **С. 130.**

Ясперс Карл Теодор (1883–1969) – німецький філософ, психолог та психіатр, один з головних представників екзистенціалізму: **С. 77.**

Додаткове методичне забезпечення

ПРИБЛИЗНІ ЗАВДАННЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Варіант 1.

1. Розкрити поняття про педагогіку як науку і навчальну дисципліну.
2. Схарактеризувати спадковість як умову розвитку особистості.
3. Обґрунтувати конструкт особистості сучасного вчителя.

Варіант 2.

1. Розкрити виникнення і розвиток педагогічної теорії в Україні.
2. Схарактеризувати сутність понять: людина, особистість, індивідуальність.
3. Розкрити антропологічні засади професійної діяльності вчителя.

Варіант 3.

1. Визначити місце педагогіки в системі наук, що вивчають людину.
2. Схарактеризувати рушійні сили розвитку особистості: загальні та індивідуальні, внутрішні та зовнішні протиріччя.
3. Розкрити професійну компетентність учителя як здатність до ефективного здійснення педагогічної діяльності.

Варіант 4.

1. Схарактеризувати передумови виникнення та розвитку педагогічної теорії.

2. Розкрити загальні закономірності розвитку особистості.
3. Описати сутність професійних вмінь педагога (аналітичні, прогностичні, проєктивні, соціально-перцептивні, організаційні, рефлексивні).

Варіант 5.

1. Дати характеристику основним категоріям педагогіки: педагогічний процес, виховання, навчання, освіта.
2. Розкрити сутність та зміст розвитку як антропологічної характеристики людини.
3. Схарактеризувати чинники, що впливають на формування людини.

Варіант 6.

1. Дати характеристику основним категоріям педагогіки: педагогічний процес, розвиток, самовиховання, перевиховання.
2. Схарактеризувати активну діяльність особистості як фактор її розвитку.
3. Назвати засади та складові гуманістичної спрямованості діяльності вчителя.

Варіант 7.

1. Розкрити форми взаємозв'язку педагогіки з іншими науками: використання нових ідей, теоретичних положень, узагальнених висновків інших наук.
2. Розкрити виховання як фактор розвитку і формування особистості.
3. Визначити антропоцентризм як основу професійної майстерності вчителя.

Варіант 8.

1. Розкрити форми взаємозв'язку педагогіки з іншими науками: творче запозичення методів досліджень та використання конкретних результатів досліджень інших наук; участь у колективних дослідженнях людини.
2. Дати характеристику поняття дитина як суб'єкту виховання.
3. Розкрити дефініцію «місія вчителя» в контексті реалізації Концепції Нової української школи.

Варіант 9.

1. Визначити структуру та галузі педагогіки: загальні основи педагогіки, теорія виховання, дидактика.
2. Розуміння ролі активності людини у власному розвитку.
3. Назвати та схарактеризувати складові педагогічної майстерності.

Варіант 10.

1. Історія становлення та розвитку педагогіки. Визначити етапи становлення та головні компоненти педагогічних знань певного періоду.
2. Схарактеризувати поняття людини як індивід, особистість, індивідуальність, суб'єкт.
3. Розкрийте сучасні вимоги до особистості вчителя початкової школи в контексті реалізації Концепції Нової української школи.

КЛЮЧ ДО ТЕСТІВ САМОКОНТРОЛЮ ЗА ЗМІСТОВИМИ МОДУЛЯМИ

Змістовий модуль I

1. b. Розвиток і ускладнення виробництва, накопичення наукових знань.
2. b. Цілеспрямований процес і результат оволодіння системою знань, умінь і навичок, формування світогляду й розвитку здібностей.
3. c. Задатки, які виступають основою для розвитку індивідуальних здібностей людини.
4. c. Спадкові властивості особистості, уподобання, потреби та інтереси.
5. Форма знань, яка відображає провідні найпоширеніші наукові поняття виховання, навчання, освіти.
6. b. Відносини, які виникають у процесі педагогічної діяльності, методи, принципи, на основі яких вона реалізується, закони і закономірності, яким вона підпорядковується як цілісний процес.
7. d. Антропология;
e. Генетика.
8. b. Загальні основи педагогіки, теорія виховання, дидактика, основи управління закладами освіти.
9. c. Перевиховання.
10. b. Дитиноцентризм, особистісна орієнтованість навчання та виховання, педагогіка партнерства.

Змістовий модуль II

1. a. Закономірна особливість.
2. a. Є виключно об'єктом виховання, культури, суспільства

3. Функціонування свідомості та індивідуально-особистісне формування свідомості.
4. с. Задатки, які виступають основою для розвитку індивідуальних здібностей людини.
5. Індивід (лат. *individuum* – неподільне) – людина як одинична природна істота, представник виду *Homo sapiens*. Це поняття несе в собі як ознаку цілості суб'єкта, так і наявність у нього особливих (індивідних) властивостей, тому його використовують на позначення, як правило, конкретної людини.
6. Індивідуальність – сукупність зовнішніх та внутрішніх особливостей людини, що формують її своєрідність, відмінність від інших людей.
7. Духовність людини виявляється завдяки її входженню у світ культури. Чим більше освіченою є людина, тим більше вона отримує можливостей для самореалізації в культурі.
8. е) процес фізичного та психічного становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників.
9. Завдяки свідомості людина «висвічує» об'єкт потреби, від емоційного моменту відбувається перехід до раціонального – пошуку шляхів реалізації потягу, розв'язання суперечності між наявними і необхідними умовами життєдіяльності. Справжнім людським началом слід вважати перетворення праці на головну умову буття людини, коли праця стає особливою потребою, без задоволення якої неможливе саме життя. Усвідомлення людьми свого ставлення до природи й соціальних умов життя крізь призму інтересів знаходить своє вираження в цілях. Людина має певні потреби, задовольняє їх у процесі виробництва завдяки спілкуванню і здатності свідомио, цілеспрямовано перетворювати світ, саму себе.
- 10.б. Людина, яка має високу свідомість.

Змістовий модуль III

1. Соціалізація.
2. Гуманістична спрямованість професійної діяльності вчителя:
 - a. На особистість учнів;
 - b. На ціннісне ставлення до педагогічної дійсності її мети, змісту, засобів;
 - c. На засоби педагогічного впливу;
 - d. На мету педагогічної діяльності.
3. Місія вчителя – зробити щасливими інших. Найкращий засіб виховання – власний приклад, демонстрація поважного ставлення до оточуючих, гарні про них відгуки та спонукання до цього учнів і бути здатним хоча б на час забути про власні інтереси. Місія учителя закладена у його розумінні неповторності, індивідуальності, обдарованості кожної дитини.
4. Основні вимоги до сучасного вчителя: це той, хто в першу чергу вміє знаходити спільну мову зі своїми учнями, бути психологом. Тільки вчитель, котрий йде в ногу з часом, здатний зрозуміти своїх нових учнів і бути їм цікавим. Працелюбство, дисциплінованість, організованість, наполегливість, систематичне і планомірне підвищення свого професійного рівня, відповідальність прагнення постійно підвищувати якість своєї праці.
5. Основні риси гуманістичної спрямованості сучасного вчителя:
 - a. Діалогічний стиль роботи;
 - b. Відкритість у спілкуванні;
 - c. Інтерес до долі вихованця;
 - d. Забезпечення повної свободи дитини.
6. Складові педагогічної майстерності:
 - a. Високі моральні якості педагога та гуманістична спрямованість його особистості;
 - b. Професійна компетентність, в основі якої лежать психолого-педагогічні знання, знання власного предмету викладання,

методики його викладання.

с. Здібності до педагогічної діяльності (комунікативні, соціально-перцептивні, організаторські, управлінські, прогностичні, динамізм особистості, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність тощо).

d. Педагогічний такт та слідування нормам педагогічної моралі.

e. Педагогічна техніка, що являє собою форму організації поведінки педагога.

7. с. Здатність ефективно здійснювати професійну педагогічну діяльність.

8. а. Це ідеальна модель вчителя, зразок, еталон, у якому представлені основні якості особистості, якими повинен володіти вчитель, знання, уміння, навички, необхідні для виконання педагогічних функцій.

9. Розвивати дитину, дати свободу вибору учням для самореалізації та формувати особистість здатну до життєтворчості у сучасному суспільстві.

10.1-b; 2-a; 3-c; 4-d.

Список використаних джерел

1. Автомонов П.П. Дидактика вищої школи : підручник. К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. 368 с.

2. Антонова О.Є. Базові знання з педагогіки: становлення, розвиток, технологія формування: Монографія: Вид. 2-ге, допов. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2004. 276 с.

3. Архіпова С.П. Основи соціально-педагогічних досліджень. Черкаси, 2011. 239 с.

4. Берека В.Є., Галас А.В. Професійна компетентність вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник для вчителів. Галас. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 496 с.

5. Бех І.Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.

6. Бельчева Т.Ф., Ізбаш С.С., Бельчев П.В. Педагогіка. Практичний курс: підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів. Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2014. 304 с.

7. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результаті початкової освіти. *Початкова школа*, 2010. № 9. С. 1-4.

8. Бібік Н. Нова українська школа: поради для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

9. Бондарчук Г.П. Методичні рекомендації з виявлення, вивчення, узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду. К.: 2010. 43 с.

10. Бульбенюк С.С., Манелюк М.Ю. Історія політичної думки : практикум. К.: КНЕУ, 2014. 190 с.

11. Василенко Н.В. Система управління перспективним педагогічним досвідом педагогів: технологія виявлення, вивчення, уза-

гальнення, поширення, оцінювання. *Шкільний світ*. 2013. № 13-15. С. 46-70.

12. Винославська О.В. Психологія: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. ; наук. ред. О.В. Винославська; Національний технічний ун-т України «Київський політехнічний ін-т». К. : Фірма «ІНКОС», 2005. 351 с.

13. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Навчальний посібник. Дрогобич. Видавництво Коло. 2006. 326 с.

14. Виявлення, вивчення, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду. Методичні рекомендації щодо виявлення, вивчення, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів. Ужгород, 2014. 20 с.

15. Внукова О.М. Методологічні засади професійної освіти: навчальний посібник для студентів напрямів підготовки 6.010104 Професійна освіта (Технологія виробів легкої промисловості), 6.010104 Професійна освіта (Дизайн). К. : КНУТД, 2015. 198 с.

16. Волкова Н.П. Педагогіка. Навчальний посібник. 2-ге видання, перероблене, доповнене. Київ. «Академвидав». 2007, 618 с.

17. Гадецький М.В., Хлебнікова Т.М. Організація навчального процесу в сучасній школі: Навчально-методичний посібник для вчителів, керівників навчальних закладів, слухачів ІПО. Харків: Веста: Ранок, 2003. 136 с.

18. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. К.: Вінниця, 2008. 278 с.

19. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997.

20. Горб Т.Й. Громадянське виховання: інструменти дотику до особистості. *Історія в школі : наук.-метод. журн.* 2013. № 2. С. 16-17.

21. Гурський В.А., Присакар В.В. Педагогіка. Загальні основи педагогіки теорія освіти і навчання. У двох книгах. Книга 1: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.

Видання 2-е, доопрацьоване і доповнене. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 218 с.

22. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище. UNESCO, 1996, 46 с.

23. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.

24. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.schoollife.org.ua/derzhavnyj-standart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (Дата звернення: 25.08.2019).

25. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Практикум : навч. посіб. К. : Слово, 2013. 447 с.

26. Дічек Н.С. Поняттєво-термінологічні особливості вивчення педагогічного новаторства. *Освітологія*, 2012. Вип. 1. С. 62-68.

27. Драйден Г., Вос Д. Революція в навчанні. Львів: Літопис, 2011. 544 с.

28. Дубасенюк О.А., Іванченка А.В. Практикум з педагогіки : Навчальний посібник: Видання 2-ге, доповнене і перероблене. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.

29. Енциклопедичний словник. Освіта дорослих. Київ. Основа, 2014. С. 372.

30. Жосан О.Е. Педагогічний експеримент: навч.-метод. посіб. Кіровоград : Видавництво КОІППО імені Василя Сухомлинського, 2008. 72 с.

31. Журнали «Рідна школа», «Учитель початкової школи», «Початкова школа».

32. Загальна педагогіка: модульне навчання: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2003. 328 с.

33. Загальна психологія / Сергеєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

34. Задорожна-Княгницька Л.В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Історія педагогіки». МДУ: Маріуполь, 2019. 96 с.

35.Задорожна-Княгницька Л.В. Комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни «Педагогічна антропологія». МДУ: Маріуполь, 2019. 80 с.

36.Задорожна-Княгницька Л.В. Професійні вимоги до керівника закладу освіти: досвід міжнародних досліджень. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*. 2019. № 1. С. 210-216.

37.Педагогічна антропологія: Навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів. Маріуполь, 2014. 203 с.

38.Зайченко І.В. Педагогіка. Підручник. Київ, Видавництво Ліра-К. 2016, 608 с.

39.Зязюн І.А., Карамущенко Л.В. Педагогічна майстерність. К. : Вища шк., 2004. 422 с.

40.Інноваційні педагогічні технології: посібник Авторський колектив. Київ, 2015. 314 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/705810/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (Дата звернення:25.08.2019).

41.Кайдалова Л.Г. Професійна компетентність та імідж сучасного викладача. URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2009-01/09klgimt.pdf (дата звернення: 25.08.2019).

42.Кісіль М.В. Гуманізація вищої освіти як сучасна тенденція. *Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій* : матеріали конференції. Суми, 2008. С.49-51.

43.Коваль Л.В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова: монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 375 с.

44.Ковальова С.В. Концепт передового педагогічного досвіду як соціально-педагогічної категорії. *Народна освіта. Електронне наукове фахове видання*. Випуск № 1(25), 2015 р. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2708 (дата звернення: 25.08.2019).

45.Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник / Укладачі: В.Є. Берека,

І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 472 с., іл.

46.Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 25.08.2019).

47.Концепція педагогічної компетентності URL: <http://www.kgra.km.ua/?q=node/233> (дата звернення: 25.08.2019).

48.Концепція розвитку педагогічної освіти. URL: https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2015/05/prez_krpo.pdf (Дата звернення: 25.08.2019).

49.Коханова О.П. Психологія партнерської взаємодії в освіті : навчально-методичний посібник. К. : Вид-во ПП Щербатих О.В. 2011. 104 с.

50.Кошелев А.И. Пересадько Л.В., Кошелев В.А. Биосоциальная природа человека, его социализация и проблема коэволюции с биосферой. *Постметодика*. № 7-8(45-46), 2002.

51.Красильник Ю.С., Полонська Л.Б., та ін. Теорія і практика загальної і військової педагогіки. Курс лекцій. К.: ВГІ НАОУ, 2001. 108 с.

52.Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навчальний посібник для вузів. Київ: Знання, 2006. 311 с.

53.Курс лекцій «Педагогіка та педагогічна психологія». URL: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/2040/Kurs_lekcij_Pedagogika_ta_pedagog._psihologiya.pdf (дата звернення: 25.08.2019).

54.Лаппо В.В. Основи педагогічних досліджень: Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. 284 с.

55.Левківський М.В. Л 37 Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 4-те. Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2011. 190 с.

56.Лекції з педагогіки: Степанченко Н. І. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048.pdf> (дата звернення: 25.08.2019).

57.Ліннік О.О. Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2016. 520 с.

58. Логіка та методологія наукового пізнання Київ, 2007. URL: <http://refine.org.ua/> (дата звернення: 25.08.2019).

59. Лукашевич М.П. Соціологія економіки. Підручник. К.: Каравела, 2009. 280 с.

60. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. М.: Педагогика, 1983. 362 с.

61. Максимюк С.П. Педагогіка: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2009. 670 с.

62. Малафіїк І.В. Дидактика новітньої школи: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ: Слово, 2015. 630 с.

63. Мацко Л.А., Прищак М.Д. Основи психології та педагогіки: Навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2009. 158с.

64. Мельник Н.А. Нові форми впровадження та поширення педагогічного досвіду як важлива умова створення інноваційного освітнього середовища. *Управління школою*. № 34–36 (406–408). грудень 2013 р. С. 88–93.

65. Методичні рекомендації щодо передового педагогічного досвіду. URL: http://zpto.ues.by/images/files/metodrekomendazii/ped_dosvid.pdf (Дата звернення: 25.08.2019).

66. Методологія. Академічний тлумачний словник української мови URL: <http://sum.in.ua/s/metodologhija> (Дата звернення: 25.08.2019).

67. Мільто Л.О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач: навч. посіб. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 156 с.

68. Міністерство освіти і науки України. URL: <http://mon.gov.ua/> (Дата звернення: 25.08.2019).

69. Мойсеюк Н. Педагогіка. К.: Вища школа, 2007. 629 с.

70. Москаленко А.М. Історія вітчизняної педагогіки: навч. посіб. К.: ВПЦ «Київський університет», 2015. 303 с.

71. Наволокова Н. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.

72. Національна доктрина розвитку освіти України. Освіта. 2001. 11/18 лип.

73. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. URL: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf (Дата звернення: 25.08.2019).

74. Національний освітньо-науковий глосарій. К.: ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 524 с.

75. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

76. Освіта в Україні: базові індикатори. Інформаційно-статистичний бюлетень результатів діяльності галузі освіти у 2017/2018 н. р. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/1serpkonf-informatsiyuy-byuleten.pdf> (Дата звернення: 25.08.2019).

77. Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном. URL: <http://www.osvita.org.ua/> (Дата звернення: 25.08.2019).

78. Остров Знаний. URL: <http://ostriv.in.ua/> 20 (Дата звернення: 25.08.2019).

79. Пальчевський С.С. Педагогіка: Навч. посіб. К.: Каравела, 2007. 576 с.

80. Партнерство в навчанні: освітня мережа. URL: <http://ua.partnersinlearningnetwork.com/> (Дата звернення: 25.08.2019).

81. Педагогіка (Конспект лекцій). URL: books.br.com.ua/themes/259/261 <http://books.br.com.ua/themes/259/261> (Дата звернення: 25.08.2019).

82. Педагогіка. URL: [http://pedagogika.at.ua.](http://pedagogika.at.ua/) (Дата звернення: 25.08.2019).

83. Педагогіка. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Київ: Знання, 2007.

84. Петренко О.Б. Проблема ретроспективного методу в історії педагогіки. *Сучасні вимоги до організації та проведення історико-педагогічних досліджень*: зб. матеріалів наук.-методолог. семінару / ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. Київ, 2017. С. 10.

85. Порівняльна педагогіка: методологічні орієнтири українських компаративістів: хрестоматія / авторський колектив. К.: Педагогічна думка, 2015. 176 с.

86. Практикум з педагогіки: Навчальний посібник: Видання 2-ге, доповнене і перероблене / За заг. ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.

87. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18> (дата звернення: 25.08.2019).

88. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України 347/2002 від 17.04.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 25.08.2019).

89. Про освіту. Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 25.08.2019).

90. Програма Intel «Навчання для майбутнього» в Україні. URL: <http://www.Україні.iteach.com.ua/> (Дата звернення: 25.08.2019).

91. Проекти стандартів вищої освіти (2017). URL: <http://mon.gov.ua> (Дата звернення: 25.08.2019).

92. Роговська-Яблонська І.П. Соціально-педагогічний супровід соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 47. 2013. С. 180-187.

93. Роговець О. Співробітництво батьків і вчителів як фактор педагогізації мікросередовища формування і розвитку дитини. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2012. № 40.

94. Самостійна робота студентів з курсу «Педагогіка»: навч.-метод. Посібник. Автори-упорядники М.І. Кухта, Л.В. Маляр, В.І. Староста. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. 132 с.

95. Скворцова С. Професійна компетентність учителя початкових класів. *Початкова освіта*, 2011. № 32.

96. Скрипник М. І. Професія – викладач: практикум із дидактики вищої школи: Навчально-методичний посібник. Держ. вищ. навч. зал. «Університет менедж. освіти». К.: На електронному носіїві, 2018. 231 с.

97. Сокіл М.О. Система педагогічних понять в історії розвитку педагогічної науки (XIX – XX ст.). Автореферат дис.: на здобуття нау-

кового ступеня д-ра пед. наук 13.00.01. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2018. 43 с.

98. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-виховний процес : метод. посіб. для керівників шкіл. Х. : Веста, Ранок, 2002. 128 с.

99. Становлення системи базових знань з педагогіки в історії вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання : монографія. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 44-107.

100. Стецюк К.В. Педагогічна культура викладача в контексті вимог Болонського процесу. URL: http://lp.edu.ua/Institute/IGS/IPP/WebRC/issues/Stetsyuk_Syedashova.htm

101. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. К. : Рад. шк., 1977. Т. 3. 670 с.

102. Сухомлинський В. Сто порад учителям. Вибрані твори : у 5 т. К. : Рад. шк., 1976. Т. 2. С. 419-654.

103. Типи навчання. URL: <https://radfiz.org.ua/files/mag01/medu/s1/pedagogika/beznosuk-13.doc> (дата звернення: 25.08.2019).

104. Толочко С.В. Структурно-системний аналіз визначення сучасних ключових компетентностей у світі. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»* № 5(25), 2018. С. 36-42.

105. Фіцула М.М. Педагогіка : навч. посіб. для студ. вузів. К. : Академія, 2005. 560 с.

106. Фрейд З. Будущность одной иллюзии. Сумерки богов. М.: Политиздат, 1990. С. 97.

107. Фундаментальними категоріями (основні поняття) педагогіки є: виховання, навчання, освіта. URL: https://studopedia.com.ua/1_22126_fundamentalnimi-kategoriyamiosnovni-ponyattya-pedagogiki-ie-vihovannya-navchannya-osvita.html (дата звернення: 25.08.2019).

108. Харченко С.Я., Кратинев Н.С. Методология и методы социально-педагогических исследований. Луганск, 2001. 219 с.

109. Химинець В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с

110. Шанскова Т.І. Сучасні пріоритети професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії. Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до світового освітнього простору»*. К., 2019. № 6. Кн. 2 Т. 4 (82). С. 504-514.

111. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

112. Шевченко А.М. Педагогіка партнерства. *Інформаційно-методичний збірник : спеціалізоване педагогічне видання департаменту освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів»*. 2018. № 11 (217). С.46-52.

113. Шурин О. Педагогічні аспекти реалізації особистісно орієнтованого підходу при підготовці майбутніх учителів технологій. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2017. № 2. С. 109-115.

114. Юридична педагогіка. В.Я. Кикоть, А.М. Столяренко. URL: <http://ibib.ltd.ua/yuridicheskaya-pedagogika.html> (Дата звернення: 25.08.2019).

115. Ярошинська О.О. Загальні основи педагогіки. Навчально-методичний посібник. – Умань: РВЦ «Софія». 2008. 152 с.

116. Definition and selection of competences (DeSeCo): theoretical and conceptual foundations: strategy paper. URL: <http://www.voced.edu.au/content/ngv%3A9408>(Дата звернення: 25.08.2019).

117. Effective Teacher Policies Insights from PISA. URL: <http://www.oecd.org/education/effective-teacher-policies9789264301603-en.htm> (Дата звернення: 25.08.2019).

118. European Training Village : Policy Report [Electronic resource]. – Access mode : <http://www2.trainingvillage.gr/etv/policyreport/policyreport.asp> (Дата звернення: 25.08.2019).

119. Europeana. – Access mode : <http://www.europeana.eu/portal/>. (Дата звернення: 25.08.2019).

120. Eurydice – Network on Educational System and Policies in the Europe / EACEA. Access mode : http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php.

121. Fadel C., Bialik M. Assessments for the 21st Century. 2017.

122. Gray A. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution. 2016.

123. New vision for education: unlocking the potential of technology. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_NewVisionforEducation_Report2015.pdf (Дата звернення: 25.08.2019).

124. Partnership for 21st Century Skills. 2016. URL: http://www.p21.org/storage/documents/21st_Century_Skills_Assessment_e-paper.pdf (Дата звернення: 25.08.2019).

125. Promoting Cultures of Integrity: Six Ethical Issues for Business Education. URL: <https://www.ibe.org.uk/businessethics/53/53> (Дата звернення: 25.08.2019).

126. The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf (Дата звернення: 25.08.2019).

127. The United Kingdom (UK) plays host to the world's largest gathering of education and skills ministers from 21–24 January 2018. URL: <https://thepienews.com/event/education-world-forum-2018/> (Дата звернення: 25.08.2019).

128. Trilling B., Fadel C. 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. Jossey-Bass, 2009.

129. Von Weizsaecker E., Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer, 2018. 220 p.

Навчальне видання

**Л. В. Задорожна-Княгницька
І. Б. Тимофєєва**

ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ

Навчальний посібник

Верстка – Н. Ковальчук

Підписано до друку _____2020 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Цифровий друк.
Гарнітура Lato. Ум.-друк. арк. 11,16.
Наклад 300. Замовлення № 2307-247.

Видавництво та друк: «ОЛДІ-ПЛЮС»
вул. Паровозна, 46-А, м. Херсон, 73034
Свідоцтво ДК № 6532 від 13.12.2018 р.

Тел.: +38 (0552) 399-580, +38 (098) 559-45-45,
+38 (095) 559-45-45, +38 (093) 559-45-45
Для листування: а/с 20, м. Херсон, Україна, 73021
E-mail: office@oldiplus.ua